

IRODALOMTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI

SZILÁDY ÁRON

A BIZOTTSÁG ELŐADÓJA

*

TIZENHETEDIK ÉVFOLYAM

ELSŐ FÜZET.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA KIADÁSA

1907

TARTALOM.

	Lap
Adalékok ifj. Csécsi János életéhez. (Első közl.) <i>Horváth Cyrill</i>	1
Pállya István »Pazarlay és Szűkmarkosy« című iskolai drámája. (Első közl.) <i>Kovács Dezső</i>	34
Adattár :	
Egyleveles nyomtatvány. Gróf Toldi Borbálának 1774. augusztus 26-án történt halálára	64
Bacsányi János levelei id. báró Ráday Gedeonhoz. (Első közl.) <i>Molnár János</i>	82
Malom Lujz levelei Döbrentei Gáborhoz. (Első közl.) <i>Rexa Dezső</i>	93
Adatok Szentjóni Szabó László költeményeihez. <i>Gálos Rezső</i>	108
Haller János levelei I. Apaffy Mihályhoz és Bethlen Gergelyhez. <i>Dr. Lukinich Imre</i>	113
Magyar Írók Levelei. (Első közl.) <i>Dr. Esztegar L. és Dr. Bányai Elemér</i> ...	117
Könyvismertetés. Lendvai Miklós, Bessenyei Ferencz emlékezete. <i>sz.</i>	125
Irodalomtörténeti repertorium. <i>Hellebrant Árpád</i>	127

Az Irodalomtörténeti Közlemények a Magyar Tud. Akadémia irodalom-
történeti bizottságának megbízásából és kiadásában jelenik ugyan meg, de tartal-
máért egyedül a szerkesztő felelős.

Szerkesztő lakása : *Halas.*

ADALÉKOK IFJ. CSÉCSI JÁNOS ÉLETÉHEZ.

(Első közlemény.)

1713. február 20-án új professzort iktattak be hivatalába Sárospatakon. A beiktatott — akkor még csak huszonnegyedfél esztendő fiatalember — Csécsi János volt, fia ama szép nevű Csécsi Jánosnak, ki a pataki kollégiumnak épp a legnehezebb időkben, a gönczi és kassai bujdosás korszakában, 1686-tól 1708-ig volt hűséges gondviselője, sőt bizonyos tekintetben megtartója. Az öreg Csécsi bölcs és tudós ember volt, kinek munkássága az irodalomban is maradandó nyomot hagyott; és fiának szép tehetségéről nem kisebb megegyezéssel tanuskodtak azok, kik őt közelebről ismerték. Az Athénás »nagy tudományú és hasznoson tanító ember«-nek mondja ifj. Csécsi Jánost, bár mint írónak csupán két deák munkáját tud: egy 1717-ben tartott ünnepi beszédet, az *Oratio secularis*-t, és a zsidó régiségekről írt »szép Könyvetskét«, az »Aphorismi«-t, mely 1726-ban, »a Bernai Kegyes Magistratus« költségén látott napvilágot. Hozzáteszi azonban, hogy »a pataki professzorságból . . . kiesett még 1737-dik esztendő tájban, nem annyira irigyei és rosszakarói, mint a maga megátalkodott kemény indulatja miatt, a ki mástól senkitől függeni nem akart. . . . Csak igaz az, hogy a jó illatú fejér liliumnak is nagyon fekete árnyéka: a hasznos tudós emberben is nagyon erőtelenség, amelylyel mind magának, s mind másnak küszködni kell.«¹

Későbbi írók jóval többet tudnak Csécsi Jánosnak irodalmi munkásságáról. A forrás, melyből adataikat merítik: Szombathi János pataki professzor nagy értékű kéziratos életrajz-gyűjteménye,² négy, nyomtatásban is megjelent dolgozatáról emlékezik³ s egész

¹ Magyar Athénás, 312. l.

² *Historia brevis Illustris Collegii Helv. Conf. addict. Saros-Patakiensis. Pars II. exhibens Biographiam Professorum . . . concinnatam opera Johannis Szombathi. Saros-Patak. Annis 1788. et 1789., pag. 393—416.*

³ Ezek: 1. *Oratio Secularis altero Reformationis Jubilaeo habita in Auditorio publico illustris Athenaei Patakiensis ad diem 31. Octobris 1717. Tiguri 1720.* — 2. *Oratio de Calumniis*, dicta anno 1718. die 14. Julii, typis impr. Leutschoviae 1719. — 3. *Aphorismi*, Bernae, 1726. — 4. Előszó Tussai János Juelliusához, 1745-ből, magyarul.

sorát számlálja elő kisebb-nagyobb kéziratban maradt iratainak, melyek közül kettő: a *Historia Rebellionis Rakocziánae* és a *Biographia Johannis Tsetsi Senioris* újabban látott napvilágot,¹ egy pedig, a *Geographia totius orbis*, még szerzője életében zsákmányul esett Vétsei Pap István irodalmi kalózkodásának. Ellenben nem találtak kiadót a következő kéziratok: 1. *Theologia*. — 2. *Historia, Jus publicum, et Geographia Hungariae*, bár e munka, írja Szombathi, még az ő idejében is méltó becsben állott.² 3. *Breves Adnotationes Fatorum Oppidi et Arcis Patakiensis*, melyet Kaprinai idéz: *Hungaria Diplomatica*, parte II-da pag. 204. — 4. *Registrum Historicum de Schola S. Patakina* (Költ 1720 táján), mely szerzőjének legkiválóbb alkotása.³

Végül említették az a nyolcz beszéd, melyet Csécsi beiktatásakor, aztán évváró vizsgálatok alkalmával mondott: 1. *De sapientum felicitate*, dicta a. 1713. die 20. Febr. 2. *De scholarum origine, antiquitate, utilitate et necessitate*, 1720. jul. 17-ről. 3. *De occultis persecutoribus*, 1723. jul. 21-ről. 4. *De afflictis et miseranda sorte Literatorum in Hungaria et eius causis*, 1724. jul. 25-ről. 5. *De duplici, id est, laeto et tristi Ecclesiae hoc tempore statu et facie*, 1726. jul. 17-ről. 6. *De perpetua adhuc obscuritate Illustris hujus Scholae Patakiensis*, 1729. jul. 20-ről. 7. *De ingratitude*, 1732. jul. 17-ről. 8. *De anima humana ejusque nonnullis mirabilibus*, 1733. jul. 16.

Ma ezekből a beszédekből már egy sem ismeretes. Sőt elkalódott — úgy látszik — az a 8 ívnyi magyar nyelvű vitairat is, melylyel Csécsi annak idején Kaprinai jezsuitának az Eucharistiáról kiadott híres prédikációját akarta méltó feleletben részesíteni.⁴ Ám a sorozat így is beszédes bizonyossága a pataki professzor szorgalmának. Nyomatni keveset nyomtatott: ezt eléggé magyarázzák szegényes körülményei s különösen, hogy Patakon a XVII. század 70-es éveitől fogva könyvnyomtató műhely nem volt, sem gazdag mecénások, mint az előző században, nem siettek az író segítségére; azonban annál többet írt, gyűjtött és jegyezgetett s annál több anyagot hordott össze. A »Registrum historicum«, bár schematicus természetű munka, adatainak gazdagságával pompás művelődéstörténeti forrás és első nagyszabású kísérlet volt a

¹ Monum. Hung. Hist. II. oszt. Írók. XXVII. köt. 256—396. I. — Irodalomtört. Közlemények, 1904.

² »Opus hoc hodieque in pretio est; habetque omnino, quibus se commendat«, noha írása óta több adat merült fel, a melyek megdöntötték egy-egy állítását, minő például: hogy az avarok szláv nép; hogy a magyarok 744-ben jöttek be (v. ö. Thuróczy); hogy Perényi Gábor 1568-ban halt meg (holott Szikszói Fabritius már 67-ben eltemette); hogy Comeniust I. Rákóczi György elkergette ama hirhedt jóslata miatt, hogy R. utódai egykor a protestantizmust még üldözni fogják (mivel I. Rákóczi György Comenius bejövetelekor, 1650-ben már nem is volt életben) stb.

³ A spataki kvrtárban.

⁴ L. alább.

»bodrogparti Athén« történetének összeállításához: s különösen a Juellius fordításához csatolt előszó nemcsak mint irodalomtörténeti tárgyú dolgozat érdekes, hanem kiváló magyar stílistának is munkája. Egyszóval: Csécsi János megérdemelte azt a figyelmet, a melyben az irodalomtörténet művelői részesítették.

Am mint ember szintén érdekes alak, sőt még az írónál is érdekesebb. Huszonegy esztendeig s hét hónapig működött Sárospatakon mint az ősi kollégium tanára és rektora, s ez a huszonegy év telve zivatarral és küzdelemmel, a melyhez fogható nincs több a magyar iskolák történetében. Neve híres régi iskolájának históriájában jelévé vált egy egész korszaknak, melynek középpontján áll, részben mint fő-fő mozgatója, de mint nevelése is egy-szersmind, és hibáiban, bűneiben hatványozva jelenik meg a környezet, a kortársak minden züllöttsége és nyomorúsága.

I.

Csécsi a maga ifjúságát elég részletesen leírta »Registrum Historicum«-ában. Az új rektor, úgymond, 1689-ben, június 11-én, Gönczön született, hol akkoriban édesatyja a pataki iskolával együtt számkivetésben vala. Nem volt még hat esztendő, mikor 1695-ben Gönczről is elhajszolták őket, úgy hogy Kassán kerestek menedéket. Itt, Kassán, június 1-én kezdett iskolába járni és noha tanulását a kollégiumnak a hóstádra való kitelepítése, a külvárosi új iskolának felállítása kétszer is megszakította, oly nagy szorgalommal igyekezett, hogy a középiskolai osztályokat már 1703-ra elvégezte s készültségével mindenkben szép reményeket támasztott. 1703 jul. 20-án szabadult a középiskolától, de nyilvános előadásokra a háborus világ miatt csak rövid ideig járhatott s aztán az év végeig egészen magára volt utalva. A következő esztendőben Kassa ostrom alá került, s így tétlenségre kárhoztatott édesatyjának segédkezése mellett a logikában, a görög nyelvben, történelemben, földrajzban 1705 közepéig szerencsével haladt előre. Akkor — május 14-én — atyjával együtt Patakra költözött s három éven át mint nyilvános hallgató — Publicus, Artium et facultatum cultor — részben atyja, részben tanult deákok leczkéit hallgatva, szokatlan szorgalommal logikát, fizikát, metafizikát és teológiát tanult; disputált, repetált, olvasott szünet nélkül, a mit csak hallott, csudálatos szorgalommal mind összeírta, számtalan jeles könyvet excerpált, szóval: minden idejét szellemi képzésére fordította. Végrepedig, hogy haladását és tehetségét megmutassa és atyjának s egyebeknek róla táplált reményét megerősítse, 1707-ben, tizennyolczadik évében, mint »praeceptor publicus« átvette a szintaktikai osztály tanítását. Olyan szorgalmas volt a tanításban, mint a tanulásban; a jó tanítónak összes kötelmeit teljesítette s csudálatosképen növelte a deákok számát. Az év elején nem volt több tizen-

egy tanítványánál; az esztendő végére már 78-an hallgatták. A nyilvános vizsgálaton pedig bizonyosságot szolgáltatott mind a maga, mind a reábizottak igyekezetéről; az összes jelenlevők figyelmét magára vonta és még a legeggyűűbbekben is »aliquid prae-sagiendi virtutem excitavit«. 1708. május 14-én meghalt az atya, és ekkor elhatározta, hogy egy évet Gyulafehérvárt fog tölteni. El is indult jul. 22-én, de a határvidéken kóborló kurucz és labancz bandák miatt nem juthatott tovább Debreczennél, hol egész augusztusban előadásokra járt és a deákokkal ismerkedett. Aztán nagy szomorúan visszament Patakra, az elárvult, tanító nélkül maradt iskolába. De még ily körülmények között sem pihent; folyton tanult, tudományos dolgokról értekezett, sőt atyjának Orthographia Hungarica-ját holmi szanaszét szórt czédulákról összeszededgette, saját felfogása szerint egybeállította (in ordinem suo iudicio redigit) és hozzácsatolva a Pápai Páriz-féle szótárhoz, melynek kiadását atya, s vége felé ő korrigálta, közrebocsátotta még ezen 1708. esztendőben.

1709 elején a kollégium új rektort kapott Simándi István személyében. Csécsi ott sürgött a jeles férfiú oldalánál s végighallgatta összes előadásait, naponként kettőt-hármat, s a görög és héber nyelvben, de főkép a kísérleti fizikában és a metafizikában öt hónap alatt igen hasznos előmenetelt tanúsított. Ekkép végre kezéhez kapván az atyjától hagyott uti költséget, melyet maga is szaporított, május 15-én Almási Péter, Szkárosi János és Szatmári Mihály kíséretében elindult vágyainak és ábrándjainak Mek-kájába: a külföldre. Huyssen, az orosz czárnak Rákóczihoz küldött követe, a ki ör. Csécsinek halálakor éppen Patakon időzött, ellátta ajánlólevelekkel, s így kényelmesen haladhatott előre. Lengyelországon át az Odera melletti Frankfurba ért, hol Huyssen ajánlatára szívesen fogadták; de az előadások megtartásában nem tapasztalt elég pontosságot s néhány nap múlva tovább utazott Berlinbe, innen Hamburgba, Franekkerbe, Amsterdamba, Utrechtbe, hová mint atyjának iskolájába különösen kívánczolt. Aug. 18-án már ott van czéljánál. Az egész tanévet theologiai, filozofiai, filologiai komoly, éjjeli-nappali tanulmányozással tölti, de még az orvostanárokat is hallgatja. Úgy a hogy megtanul francziául, aztán — a tanév elteltével — Leydenen át, hol néhány napig Marck, Faber, Gronovius, Perizonius, Boerhaven s mások előadásait hallgatta s mindnyájukkal megismerkedett, Rotterdam s egyéb városok útbaejtésével s mindenütt ismeretséget kötve a tudósokkal, Angliába távozik. Meglátogatja Londont, Cambridget, Oxfordot, az összes egyetemeket és kollégiumokat, aulákat, könyvesházakat, az összes nevezetességeket, eljár az előadásokra, promotiókra és vitatkozásokra, az érsekekhez, püspökökhöz, megismerkedik számtalan professzorral és pásztorral s végre aug. 24-én szerencsésen hazahajózik Utrechtbe, félbehagyott tanulmányainak szorgalmas folytatására. De vágyai csakhamar újra kiragadták. Országot-vilá-

got, akadémiákat kívánt látni. Szeptemberben már megint úton volt és hihetetlen gyorsasággal befutotta egész Németországot, mindenütt meglátogatva a főiskolákat és előadásokat hallgatva; aztán átvágott Svájcba; Zürichben barátságot kötött Klingerral, Hottinger és Lavater tanárokkal, a papok közül Ottal és Zellerrel; megfordult Bernben, Lausanneban; Genfben meghallgatta Pictetust, Turretinust stb. és végre Olasz- és Franciaország egy részének meglátogatása után a francia földről — a dühöngő háború miatt — nagy sebességgel Bázelen termett. Körülnézett a városban és megnyerte Vesenfels, Isel, Buxtorf és mások barátságát; majd egyideig a francia határon vándorolva, elvergődött Hagenaubba, Speyerbe, Heidelbergbe s innét megint Hanauba, Marburgba, Herbornba, mindenütt megszemlélve az akadémiákat, ismeretséget, barátságot kötve a tudósokkal és professzorokkal. Az esztendő végére járt már, mikor Utrechtbe visszavetődött. Újra nekifeküdt a tanulásnak és keményen dolgozott hét hónapig. Akkor — július havában — bucsút mondott Utrechtnek. A tanárok közül Roëll egész a hajójig kísérte. Még egyszer fölkereste Franekkert, »testimoniis omnium fere Professorum Trajectensium supra merita ornatus«, s az odavaló főiskolán esztendőnél tovább tanult és hallgatta Campegius Vitringát és hírneves társait, oly eredménnyel, a mely az utrechtit is túlszárnyalta. Akkora iparkodással dolgozott, hogy még az álmat is megvonta magától s februáriusban súlyos betegségbe esett. Mi több, nemcsak tanult, de másokat is oktatott. »Ugyanis két ízben, azaz 1711 májusában és a következő évben három hónapon át (áprilistól június végeig) a földrajzot naponként két órában magyarázta az ott tanuló magyaroknak, kik egytől-egyig éretti és tudós férfiak voltak és előadását hűségesen lejegyezték. Ezenkívül nem egyet tanított közülök magánúton zsidó nyelvre és régiségekre, filozofiára, astronomiára és történelemre s mindenki- ben, de főkép a tanároknak szeretetet ébresztett maga iránt.« Azonban a költségből lassanként kifogyott; az itthon esett nagy változások is nyugtalanították: tehát néhány rövidebb kirándulás után 1712. aug. 2-án Belgiumtól is elbucszott és a professzoroknak, különösen Campegius Vitringának és barátainak csókjaival tetézve hajóra szállt, s becses könyvgyűjteményét is víve Hamburgba evezett. Itt Faber János Alberttel, Lehmannal, Hubnerrel és másokkal fölötte szívélyes viszonyba lépve, Lüneburgon és Magdeburgon keresztül Lipcsébe ment s ott hagyva könyveit, egyéb száz akadémiák, a hallei, wittenbergi stb. látogatására rándult. Régi szokása szerint mindenütt hallgatott néhány előadást és megismerkedett, barátságot kötött a professzorokkal. Hasonlóképpen jött tovább Lipcséből Slézián keresztül, míg végre Jablunkán át Magyarországra jutott és a Vág mentén haladva, Kézmárk, Lócse, Eperjes, Kassa érintésével, október 13-án este 9 órakor, jó egészségben, anyja és két nőtestvére körébe Patakra érkezett. »A kollégiumnak és az összes jóknak figyelme reá irányult; egy-

két ember akadályt gördített ugyan eléje, azonban hiába; 1713. febr. 20 án reggeli 9 órakor beiktattatott a pataki iskolába rektornak és professzornak, s ekkép Isten megadta neki atyjának székét s dignitását.

A kollégium jó erőt kapott benne: olyan embert, aki egész multjánál fogva praedestinálva volt a tanító pályára s egyebet is tudott a theológiánál és a theologiai nyelveknél. Azok, a kik tehetségeitől sokat vártak, nem is csalatkoztak. Mint tanár csakhamar általános dicséretet aratott buzgóságával; az iskola polgárainak száma egyszerre felszökött, s hírért-nevéért különösen gyarapította az a körülmény, hogy oly tudományokat tanított, mint a mathesis, geographia, Magyarország története és statisztikája, melyek addig Patakon fölöttébb el voltak hanyagolva.¹

Am egyebet is vitt a kathedrára: önértetet és büszkeséget, a mely értéke tudatában nem ismeri a szerény visszavonulást, ellenkezőleg, mindig és mindenképpen érvényesülni akar, és a kutya-bőrre hivatkozó tekintélyt csakoly kevésre tartja, mint azokét, kik a papi palást kiváltságait, vagy épp a vagyon uralmát prédikálják. A mint tudománya, előadásai áttörték a régi, a megszokott kereteket: épp oly kevésbé igazodott hozzájuk egész magaviselete. Élete későbbi folyamán kitűnt, hogy a disputációknak nem sok értéket tulajdonított, sőt a patrónus urakkal szemben sem volt eléggé alázas; egyébként pedig tanárságának elején rögtön nyílt harcba keveredett azoknak egy részével, kik — akár szívből, akár érdekből — az ősi egyházas szellemet és maradiságot hangoztatták.

Az olvasó elképzelheti lelki állapotát, melyben volt, mikor tanári székét Patakon elfoglalta. Ezt az iskolát atyja őrizte meg a végveszedelemtől, a szétzülléstől. Családjának nélkülözésekkel, szorongatással, áldozatokkal teljes évei fűződtek a kollégium fenmaradásához, s ha atyja nem akarta volna is, joggal jöhetett volna arra a gondolatra, hogy mintegy örökségét lássa ebben az intézetben. Vajjon ki is mondhatná magáról, hogy az öreg Csécsi tanítószékéhez több jussa van, mint a Csécsi János fiának? Vajjon nem tett-e bizonyosságot tanító készségéről úgyszólván zsenge korában, aztán a franekkeri főiskolán? Nincsenek-e kitűnő bizonyítványai? nem dicsekedhetik-e a tudósok egész sorának barátságával és széleskörű tapasztalással, melyet mint tanár nagy haszonnal értékesíthet?

Semmi kétség, a kollégiumnak, az előjáróságnak kapva kellene kapnia utána. Sóvári Soós István, az iskola főkurátora, Pósházi István zempléni senior, egyházi gondnok és a »jók« nem is haboztak; de az ellenkezés szintén felütötte fejét. Füleki András volt emődi pásztor, az akkori igazgató nemcsak meg akarta gátolni tervöket, hanem az új professzor beiktatása ellen is ünnepélyesen tiltakozott.

A két férfiú között tehát kezdettől fogva feszült lehetett a viszony, és ha színre békességben voltak is egy darabig, titok-

¹ Szombathi i. m.

ban mint ellenfelek állottak szemben egymással. Csécsi az első esztendőben egyháztörténetet, görög nyelvet, zsidó régiségeket, majd földrajzot¹ és mennyiségtant adott elő, 1714-ben pedig a zsidó nyelven kívül még theologia naturalis-t tanított és Cartesius bölcséletének alapelveit magyarázta.² A deákság rajongott érette; ünnepelték tudását, szorgalmát; de Füleki András is résen állott és mikor Csécsi egy alkalommal a nyilvános vitatkozáson Roëll hirhedt tételét (»Ratio humana est principium et norma credendum, ita ut nihil credi debeat, quod rationi absurdum et impossibile videtur«) defendáltatta, nyíltan megindult közöttük az ellenségeskedés.³ Fülekiék eretnokséggel vádolták az új tanárt, ez pedig valószínűleg tudatlannak mondotta kollégáját. Tény, hogy a deákság két részre szakadt; ezek pártolták Füleki uramat, amazok viszont »mástól adatott«, azaz Csécsi Jánostól nyert »biztató és conniveáló reménségtől tápláltatván«, tudománya, erkölce és igazgatása szempontjából kisebbitették, gyalázták.⁴

¹ A földrajz újság volt akkor iskoláinkban, földrajzi könyveink sem igen voltak. A XVI. századból Honter, a XVII.-ből Frölich Dávid, Hevenesi Gábor és Kaposi Sámuel deák munkái ismeretesek és az a néhány lap, mely Apáczai Csere Encyclopaediájában e részben olvasható. A legelső magyar nyelvű geographiai munka a XVIII. században, 1757-ben jelent meg Vetsei P. István mint szerző neve alatt Nagy-Károlyban. A munkát azonban nem Vetsei, hanem ifj. Csécsi János készítette. Csécsi ugyanis nem elégedett meg azzal, hogy a földrajzot deákjainak csupán előadja. Az anyagot »idővel, Deák nyelven, rövid summában is foglalta és nekik írásban le diktálta. Így cselekedett utolsó ízben 1732-dik esztendőben. Azután ezt az ő munkáját Vetsei P. István, 1739-ben, el-elhallgatván a szerzőnek nevét, Magyarra fordította; és az, némely toldalékokkal meg-bővítettven, de Magyar Ország belőle egészen ki hagyatván, ugyantsak a Vetsei P. István neve alatt, ki-is nyomtattatott«. Szombathi Jánosnak volt e műből egy kéziratós példánya, Csécsinek következő bejegyzésével: »Johannis Tseetsi J. F. — Ab Anno 1761. Libri hujus MSti, idest Geographiae Ego sum Autor, quam cum prima vice in hac Schola Patakina (antea vero bis in Academia Franequerana omnibus Hungaris et Transylvanis Academicis 1711. et 1712.) docerem 1713 (ante quod tempus nemo in Hungaria Geographiam docuit) ex aliquo Studioso meo, infelici alias raptore, infelicius rapuit aut potius furatus est, tunc Debrecini, antea vero hic Patakini Studiosus, Stephanus Vetsei, ex Studioso Scholae Rector, postea Pastor et quidem Academicus, qui rapta illa a me Hungarice vertit, sed male et valde interpolate; que tamen, omnia Hungaria tota, et multis nugis, hallucinationibus (mint Csécsi fenmaradt diktátumaiból valóban meg is állapítható), imo et mendaciis commaculata edidit«. L. Szombathi János: Azsia, Afrika, Amerika és Déli India geográfiája. Előljáró beszéd. Kézirat a sárospataki könyvtárban.

² Szombathi, Biogr. Profess. pag. 403.

³ Comperialtatott az is előttünk, hogy a két Professor uraiméknak egymás között való dissensióra, úgy az Ifjúság némely része elméjének megvesztegetésére az Philosophiának publice defendált némely Thesesekben Theologia és Orthodoxyia ellen való állatása és tanítása adott okot és alkalmatosságot . . . stb. L. az 1715. ápril 4-iki vizsg. bizottság jelentését. Spat. levélt. III. 604. 10. és Szathmári Király György, Hist. Scholae Reformatae Saros Patakinae, pag. 527. Továbbá az 1717. febr. 17-iki pataki gyűlés deliberatúmat. Spat. levélt. III. 653. 7. U. azt v. ö. Szathmári K. Gy. i. m. pag. 543.

⁴ Spat. levélt. III. 604. 10. Hogy ez a más csakugyan Csécsi volt, arra nézve v. ö. a spat. levélt. IV. 795. 15. számú darabjának eme szavait: »NB.

A helyzetet még jobban nehezítette, hogy Csécsi egyidejűleg a pataki pappal, Azari Istvánnal is huza-vonába keveredett. Az engesztelhetetlen harcznak, úgy látszik, Azari volt a kezdője. A tiszteletes úr sok kifogást emelt Csécsi ellen. Az új tanár ritkán ment templomba, megmosolyogta a prédikációkat és egyáltalán nem akarta elismerni Azari uram felsőbbtségét. »En ez vagy amaz vilis prédikátortól sohasem dependeálok!« Sőt még nagyobb bűne is volt, ezúttal már nem Azari uram, hanem egyenesen a »senior« tekintélye ellen. Csécsi 1714-ben, szeptember 3-án házasodott. Szeptember 3-ika abban az évben hétfőre esett, előtte való napon pedig a pataki eklézsiában úrvacsorát osztottak. És Csécsi elkövette azt a hibát, hogy »jöllehet publica autoritate Senioris Ecclesiastici admoneáltatott, hogy eljegyzett mátkájának hazahozására ne induljon azon vasárnap, a mellyen a Pataki Eklában Sz. Communio administráltatik, mind az által azzal semmit nem gondolván, maximo Ecclesiae scandalo tsak el ment és azon vasárnapot, a mellyen maga is communicált, immediate követő hétfőn contra Canones Ecclesiae lakadalmazott, még pedig egész éjszakai tántzolásokkal.¹ Ezek és egyéb hasonló dolgok és Csécsi »eretneksége« fölöttebb felháborították a gondos lelkipásztort. A fiatal menyecskével sem volt megelégedve. Azari uram nem foghatta fel, hogy Csécsi a feleségét »contra canones Ecclesiae sorsa felett Fő Asszony formán tzifrázza«, holott tudnia kellett előkelő származását. Ubrisi Mária, kinek nagyatyja ugocsaí alispán és Thökölynek főudvarmestere volt s mint ilyen, 1682. decz. 22-én a pataki kollégiumot, 1683. jul. 12-én pedig a templomot is visszafoglalta,² arra volt ítélve, hogy a papnék és papeányok divatját kövesse; sőt a szigorú tiszteletes még azt is rovására írta, hogy »házát az ifjak seregestől ostromolják«, »ide s tova házal, dévánt tart.«³

Szóval: vád akadt bőven, s a mi fő, ezek a vádak mind olyan természetűek, hogy hirdetésöket össze lehetett kötni az egyház érdekeivel. Csécsinek védekeznie kellett sürgősen és keményen s ő meg is cselekedte. Gonosz rágalmaknak minősíti mindazt, a mit feleségéről terjesztenek, és a zempléni esperes útján elégtételt követel Azaritól, mint a ki a rágalmakat költötte és terjesztette. Azari viszont azt kívánta, bizonyítsa be Csécsi 1. hogy a híreket csakis ő, Azari István költötte és 2. hogy Csécsiné a róla híresztelt dolgokban teljességgel ártatlan. Természetes, hogy effélebe Csécsi bele nem egyezhetett, s másfelől az esperest az asszony erkölce dolgában való vizsgálat tartására Azari szintén

In deliberato hujus Consistorii per vocem *Másnak* intelligitur Joannes Tsetsi. Hasonlókép Csécsire vonatkoztatja Füleki András is 1715. ápril. 15-én Szentimrei Sámuelhez írott levelében. L. spat. levélt. III. 608. 14.

¹ Apologia Stephani Nagy Azari. Szathm. Király Györgyi. m. 53 1. 1 V. ö. Szombathi, Biogr. Prof. pag. 490.

² Szombathi, u. o.

³ Apologia Steph. Azari. Id. h. 534—5. 1.

hiába nógatta. Inquiráltatott tehát »esperest uram commissiójának erejével« Csécsiné ellen ő maga, de mint később kitűnt, a saját reputációját illetőleg nem kielégítő eredménnyel.¹

A haragos pap egyéb irányban is elkövetett minden lehetőt. A toronyai tractualis synodusban szintén elővette Csécsi bűneit. »Sok rendeletlenséget hánya szemére és azoknak correctiójokat kíváná a venerabilis fraternitással.« De Csécsi nemhogy elszégyenlette volna magát; sőt a szemébe nevetett, mire Azari megjegyezte: »Látja kegyelmetek, miképen neveti a maga meztelenségét.«² A gyűlés különben a Roëlius-féle tétellel is foglalkozott. Állítólag fölszólították Csécsit a tétel oppugnálására; de ő azzal tért ki: »Miképen oppugnálnám a magam sententiáját?« — mire a gyülekezet a vélemény ellen állást foglalt, Csécsi pedig nemzeti zsinat döntésére kívánta bízni dolgát.³

A két férfiú között tehát elég éles volt az ellentét. Hiába lép közbe a consistorium, majd Sóvári Soós István, a kollégium kurátora; a felek békét ígértek ugyan, de Csécsi megmondotta, hogy sem ő, sem felesége nem változtatnak magukviselésén; a templomba hajlandó eljárni, de Azari Istvánnal szóba nem áll, vele egy házban nem marad és nem tekinti magát a pataki eklézsia tagjának. »Isten ne is adja, hogy tagja légyen.«⁴

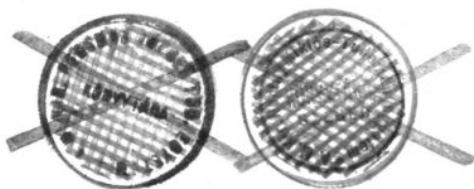
A zavar ezalatt a kollégiumban szintén teljes erejével kezdett tombolni. A lappangó tűz, a két fél között folyó villongás 1715 márcziusának vége felé nyílt lázadásban tört ki az igazgató ellen. Az összeesküvők száma, legalább a czégéreseké, nem volt nagy: mindössze kilenczen vallották meg, hogy a szövetséghez tartoznak; de a mozgalom veszedelmességét az adott körülmények között lehetetlen volt nem érezni. Füleki, Azari jól látták, hogy a bajok főoka a két tanár között lévő ellentét, s nem kellett hozzá sok gondolkodás, hogy az igazgató ellenfeleiben mindenki a másik tanár híveit szemlélje. Csécsi nem állott az elégtelennek élére; legalább is igyekezett rá, hogy semlegesnek lássék; de viszont szemet húnyt híveinek hibáira, óvakodott attól, hogy ellenök szejgöljön, egyes elejtett szavai és nyilatkozatai alkalmasak voltak rá, hogy a lázongókban reményeket ébreszsenek. Valóban, legjobb barátai és pártfogói sem tagadhatták, hogy gyanús szerepet játszik; azonban senki sem vehette rossz néven tőle, hogy nem sietett ellenségei segítségére, kik becsületében meghurczolták és meggyalázták, önérzetében vérig sértették, tudományos meggyőződésének szabadságát korlátozni igyekeztek, a tanári tekintélyt, melyért küzdött, »vilis praedicatorok« talpa alá akarták hajtani, engedékenységét bizonyára megjuhászodásnak, bűnössége jelének kiáltották volna s teljes megrontásán fáradoztak. Azariról mindez tudva

¹ Apologia Steph. Azari. Id. h. 534—5. l.

² U. o. pag. 532.

³ U. o. pag. 531/2.

⁴ U. o. pag. 533., 537/8.

volt; Fülekinék, úgy látszik, kevesebb a része a hajszában; de a szoros barátság és szövetség, mely a pataki pásztorhoz kötötte, mindenkinek szemet szúrt, elannyira, hogy Azari tetteit mint értelmi szerzőnek általán neki tulajdonították.¹

Ily körülmények között Csécsi nem juthatott arra a gondolatra, hogy Füleki állását erősítse; ellenkezőleg, a szövetségesek gyöngítése, megingatása, sőt, ha lehet, megsemmisítése állott érdekében s érdekében — meggyőződése szerint — a kollégiumnak is, melynek békéjét csupán az engesztelhetetlen ellentétes elemek egyik részének kiirtása biztosíthatja. Vajjon miért kellene ebben a harcban épen neki buknia és nem azoknak, a kik az áldatlan tusát bizalmatlanságukkal és tapintatlanságukkal előidéztek?

Az ifjúság között lévő torzsalkodás, az igazgató ellen való lázongás megszüntetésére okvetlen tenni kellett valamit. Az iskola Azarival együtt törvény és szokás értelmében az egyesült traktusok előjáróihoz és világi felsőbbségéhez fordult, kik közül néhányan, számszerint kilenczen, a kitűzött napon, 1715 április 4-én meg is jelentek az intézetben.² A megejtett vizsgálat az összeesküdt kilencz legénytől szétküldött meghívó-levelek és az ugyancsak tőlök előterjesztett vádpontok, vallomások és a körülmények gondos egybevetése alapján ment végbe és Fülekre nézve a legkedvezőbb eredménnyel záródott. A bíróság megállapította, hogy a rektor ellen támasztott vádak egytől egyig alaptalanok és ő kegyelmében »ily közönséges társaságot megháborító semmi nevezetes fogvatkozás nem volt.« Ellenben kimondotta, hogy a két tanár közt támadt surlódásra és az ifjúság némely részének megvesztegetésére »az Philosophiának publice defendált némelly The-sesekben Theologia és Orthodoxia ellen való állatása és tanítása adott okot és alkalmatosságot. Azért is az ollyatén tanítást prohibeáltuk és bizonyos authorok előlvételét T. Tsétsi János Professor Uramnak iniungáltuk«, s megerősítette, hogy az elégtelienek Fülekit »mástul adatott biztató és conniveáló reménységektül tápláltatván, traducálták.«³

Az első felvonás tehát Csécsire nézve elég rosszul végződött. A lázadók kizárással lakoltak, ő maga és tanítása érthetőleg megróva, viszont az ellenfél minden vád alól tisztázva. Azonban a játék tulajdonkép csak ezután kezdődött. A bonyodalomra alkal-

¹ Zelant multi adversus Cl. et Reverendum Dnum Azari et insimulant Cl. et R. D. Andream Füleki Professorem Collegii S. Patakiensis, quasi R. D. Azari ageret omnia ex ejusdem consilio in causa inter eum et Cl. D. Joh. Tsétsi intercedente. Spat. levélt. III. 655. 9.

² Spataki levélt. III. 604. 10. Szathm. Király Gy. i. m. 524. s. kk. 1. Jelen voltak: egyháziak: Zemlényi Ferencz az abaujvári, Rszombati Mihály a borsodi, Pósházi István senior és Rszombati István egyházm. jegyző a zempléni traktus részéről; a világiak közül: Fáy Ferencz, Szilvási István, Nehéz Bálint, Szent-Péteri János és Vétsei János, Miskolcz városának jegyzője, mint a kollégium vice-kurátora.

³ U. o.

mat első sorban a kicsapott kilencz ifjú ügye szolgáltatott. Pósházi István zempléni senior, az áprilisi consistoriumnak egyik tagja, ugyanaz, ki Csécsit annak idején a tanári székbe iktatta, Kecskeméti Jánossal, a mádi pappal együtt a kicsapottak visszavételét követelte; viszont Füleki a visszavételben magára nézve sérelmet és kisebbséget, a kollégium jövőjére nézve veszedelmet látott s a tervnek ellenszegülve, nem kevés rosszalást és haragot zúdított magára.¹ A közönség egy része már korábban sem kedvelte szigorúsága miatt; most már általában szívtelennek és könyörtelennek kiáltozták.

Pósháziék siettek kiaknázni a közhangulatot. Már 1715 novemberének vége felé értekezletet tartanak Tolcsván Csécsivel és néhány deákjával. Majd deczember 18-án Patakon gyűlnek össze; újra előveszik az áprilisi vádpontokat és kimondják a kicsapott deákok visszafogadását.

Fülekinék nem volt mit tennie. Meghajlott a határozat előtt, bár a dolognak következését előre látta.² A lázadók ismét beülhettek a kollégiumba, szóhették vígan terveiket, folytathatták a megkezdett munkát, a hol abbahagyták. Annyit sem tartottak Fülekitől, mint azelőtt; s nemcsak bátran, de eredménynyel is dolgoztak. Már két hónappal a deczemberi consistorium eloszlása után újra lángban áll a kollégium, kitűzve a lázadás zászlója; újra ott van a három fraternitás esperese, néhány világi úr és ezek közt Soós István főkurátor társaságában, s a deákság újra demonstrálgat igazgatója ellen. »Hogy noha tudna is ő kegyelme, sed non habet professiones auditorio dignas, et regimen dignum collegio«. A midőn Tiszt. Füleki Uram magát resolválta is az Urak előtt, hogy el mégyen, még is sem el nem ment, sem pedig magát meg nem jobbította.³

Szemérmetlen, majdnem undorító a viselkedésök, de ennek nemcsak maguk az okai. Hibáikba, bűneikbe belejátszik a hosszú harczok nyomán beköszöntött évek ziláltsága, még inkább iskolai szervezetük. Nem szabad feledni, hogy törvényeik kelleténél több joggal és szabadsággal ruházták fel őket. Ezek a legények azt mondják, hogy »mienk a kollégium«; felügyelnek tanáraikra és ezeknek házanépére; ellenőrzik tanításukat és magukviseletét; a felsőség előtt jelentést tesznek, ítéletet nyilvánítanak róluk. A következés világos és egyszerű: a tanárnak érdekében áll, hogy tanítványait magához kapcsolja; s ezt aligha fogja minden esetben igazságos szigorral és követelésekkel elérni. Rá van utalva, hogy erős gárdát szervezzen maga körül, s a többi jönni fog: ígéret és engedékenység, kitüntetések osztogatása és személyválogatás; ha a körülmények úgy hozzák magukkal: pártok toborzása, versengések

¹ Spat. levélt. IV. 795. 15.

² U. o.

³ U. o. III. 652. 6.

és szívódások. Egy-egy új, erős, a régiekkel össze nem illő egyéniség fellépése a katedrán sohasem esik meg nagy és végzetes harcok nélkül, egy-egy összetűzés, mely a tanárok között történik, az ifjúságot is ellenséges táborokra szakítja. És ez a sereg, mely annyira szervezetében hordja a bomlás csiráit, éppen nincs valami egységes, mintaszerű kormányzó hatalom vezetésére bízva. A fő fórum, a papság, patrónusok és benefactorok, kurátoraikkal együtt: maga is szervezetlen valami. Ritkán tudnak fellépni egységesen; érdek, érzékenység, személyválogatás, egyenetlenség dül közöttük; a mit az egyik végez, a másik felbontja; felperes, alperes, bíró és elítélt, ártatlan és bűnös egyaránt megtalálják benne támogatóikat. Innen van, hogy soha sincs kellő tekintélye, sem egységes iránya, úgyszólván napról-napra tengődik és vergődik, többet árt, mint használ, inkább szaporítja, mérgezi a bajokat, mint orvosolja, s végre is — idegen segítségre szorul. Nem, ezzel a szervezettel nem lehet nevelni; az az ifjúság, mely ilyen organismus karjai közé került, bajosan lehetett egyéb, mint a minek 1716-ban mutatja magát, valaminthogy a kurátor és consistoriuma sem irhatták ki belőle a torzsalkodásokat. Valóban, Pósházi a szüret körül már ismét a Füleki-ügyben tárgyal, ezuttal Tarczalon, sőt november 17-re új conventiculumot hirdet Patakra, hol időközben megint fölfordult a dolgok rendje és a lázongás valószínűs botrányokban nyilatkozott. Jantó Lajos és Komjáthy Mihály azt a hirt terjesztették társaik között, hogy Károly király meghalt; a trónkövetelők egymással lesznek elfoglalva, tehát nincs ok semmi félelemre.¹ A szervezkedés csakugyan nagy erővel folyt és nagy arányokat öltött. A mozgalmat Jablonczai János, Göntzi András, Edelenyi Péter, Kecskeméti János (kicsapott reverzalista), Szent-Péteri István (k. rev.), Jantó Lajos, Jósvai Ferencz, Szalánczi János, Ujvári András, Szent-péteri János, Ecsegi János, Kecskeméti István (k. rev.), Komjáti Mihály, Motsai János, Vatai János, Görgei Mihály (k. rev.), Görgei András (k. rev.), Sárközi János, Miskolczi István, Medgyesi István, Tsengeri Pál, Egerpataki György vezették sok másokkal.² Az elégtelennek éjjeli és nappali összejöveteleket, sőt fegyveres gyűlést is tartottak, hol az új tagokat fölavatták. A vezérek szövetségeseik fejére tették kezöket, mondván, rájuk háruljon minden baj, mely a beiktatandót az összeesküvés következtében érhetné.³ Ekkép megerősödve, többé az erőszaktól sem riadtak vissza. Egy reggel, előadás után, az egész ifjúságot berekesztették az auditoriumba és azt a kérdést tűzték eléje: akarja-e, ut malum e collegio tollatur? Mindenki igenlőleg felelt. Erre folytatták: »Agnoscályák-é közötünk való s lehet minden gonosznak s dissensionak authorának lenni T. Professor Füleki András Uramat?« Az összeesküvők erre

¹ Spat. levélt. III. 655. 9.

² U. o. IV. 795. 15.

³ U. o.

is rögtön igent kiáltottak s nevöket egy papirosra írták, hogy a többieknek, kik a dologról mitsém tudtak, példát adjanak s egyben öket is aláírásra kényszerítsék.¹ Voltak, kik ellenkeztek, állhatatosak maradtak; ellenben akárhány ifjú (mint Őri Pál, a kit a teremből kidobtak, miközben Edelényi, Arday Mihály, Szalánczi János és Komjáti Mihály a ruháját is összetépték; Alacscai Márton, a kit Edelényi, Szalánczi és idősb Téglási kilökött, Szentpéteri János pedig azzal félemlített meg, hogy ha alá nem ír, az árnyékszékbe mártják; mint Bogáthi István, kit hasonló feredővel biztattak; Nagyváthi Pál, Héczei István, Literáti János, Csányi Márton, Kecskeméti Zsigmond, Hegyemegi Mihály, Hosszúfalusi György, Losonczy Mihály és Gönczi György) a bántalmazástól való félelemben szót fogadott.² A Füleki-pártiak panasza akartak menni »azokhoz, a kiket illet«; csak hogy a csákányokkal, puskákkal, kardokkal és hegyes törökkel fölfegyverzett lázongók ezeket is akadályozták. Mennyire fölfordult minden, jellemzi, hogy egy becsületes primárius, mondja az egykorú jelentés, »az árnyékszékét is violálta, hogy a kik nem consentiáltunk, belé vessenek; és ha közölök ki nem mentünk volna, minden bizonynyal, feltett gonosz szándékok szerént, sokakat közölünk, vagy mindnyájunkat is meg gyaláztanak volna; a melly fertelmes és rationabilis emberekhez nem illő praxis soha ebben a mi n. Collegiumunkban nem hallatott, hanem nem régen egy Enyedi Collegiumból hozzánk jött Deák inventiója, ki is ezen fertelmes és baromi praxist hihető, hogy oda látta és próbálta, a mint ezt maga az Auditoriumban publice mondotta: hogy ilyen modalitás Enyeden is esett az ő idejében.«³

Az összeesküvőknek azonban egyébre is volt szükségök. Hogy nagyobb súlylyal léphessenek föl, meg kellett nyerniök az ifjúság fejét, a seniort, ki az intézetnek hivatalos pecsételőjét őrizte. És a senior, mint később bevallotta, »miután hallotta volt Motsaitól és Jósvaitól, hogy a ki ellenáll, azt a latrinába vetik, őt pedig megfosztják hivatalától«, rémületében szintén engedett a kényszerűségnek.⁴

Most végre tartalék nélkül, a felsőbbésnéél is megindíthatták az igazgató ellen a háborut. Hirdethették, hogy ők alkotják az iskola többségét, a senior az ő fejük, övék a kollégium. A pártfogókat, az előjárókat pecsétetes levelekben kérték, hogy szabadítsák meg őket Fülekitől; viszont 1717 január 28-án az igazgatót kéttagu küldöttség — Jósvai Ferencz és Motsai János — értesítette az egész kollégium nevében, hogy tanáruknak többé nem ismerik.⁵

Az orvoslást nem lehetett halogatni. A lázongást és fejtelenséget, a belölök származott kihágások miatt maga a város is meg-

¹ Spat. levélt. III. 651. 5. Sz. Király György i. m. 539-40.

² U. o. III. 602. 8.

³ U. o. III. 651. 5.

⁴ U. o. III. 602. 8.

⁵ U. o. IV. 795. 15.

unta már s a magistratus a zenebonák lecsendesítését a zempléni seniornál sürgősen követelte.¹ A rossz hírek betöltötték az egész országot, — érthető tehát, hogy mindenfelé nagy érdeklődés nyilvánult a fejlemények és az időközben Patakra, február 15-re hirdetett consistorium iránt, melynek a zavarok dolgában ítélnie kellett.

Milyen volt ebben az ügyben Csécsi János szerepe, a körülményekből lehet és kell eldönteni. Semmi kétség, elég óvatosan viselkedett. A Füleki-párton levő ifjak még a pataki synodus is hangsúlyozták, hogy ők a két professzor között »semmi gonoszt, dissensiot és haragot észre nem vettek«, »a mint ezt T. Professor Tsécsi János Uram ő Kegyelme maga is publice az Auditoriumban előttünk, mind privatim mások előtt megvallotta, hogy ő Kegyelme T. Prof. Füleki András Urammal békességben volt;«² azt azonban, hogy a Füleki követőivel mégsem bánt úgy, mint a többiekkel, mintha az ő mérsékelt és tartózkodó nyilatkozatuk is éreztetné.³ Annál világosabban beszélt maga Füleki. Ő nem csinált titkot belőle, hogy véleménye szerint az összeesküvésnek Csécsi a táplálója, ha ugyan nem éppen szerzője.⁴ Hivatkozott az 1715 ápril. 4-iki inquisitio eredményeire és jelesen a bíróság végzésére, a melynek már említett szavai (»*másnak* biztató«) Csécsire vonatkoznak és őt mondják a kilenczes összeesküvés atyjának. Felhozta, hogy Csécsi és a lázadók eljárása között csupán annyi különbség volt, hogy a mit azok beszéltek, azt ő cselekedte; mivelhogy alig nyilvánították azok kívánságukat, attól kezdve az összes hatalmat magához ragadta és mindent maga, a saját feje szerint, a törvényes rektor tudta és megkérdezése nélkül intézett a kollégiumban. Azt is hirdette, hogy Csécsi a lázongókkal folytonos és szoros érintkezést s levelezést folytatott; ezek az ő beleegyezésével hurczoltak ide is, oda is holmi leveleket és visszatérvén a választ neki adták által; mikor pedig a lázadók a seniort és a békés deákokat szorongatták, akkor ő (Füleki) arra kérte, hogy tekintélyével, a melyet a lázadók is elismernek, vegye rá őket az erőszakoskodás abbahagyására; de Csécsi János azt mondotta nekik, hogy az ilyen hasznos dologban mindenkinek egyértelműen kell lennie; a senior se vonakodjék, hanem csatlakozzék a többiekhez; mivelhogy a kollégiumnak és nem a professzoroknak tisztviselője.⁵

Mennyiben voltak helyesek vagy alaptalanok ezek a vádak ilyen formában, nem tudjuk, valamint az sem bizonyos, hogy

¹ Spat. levélt. III. 655. 9.

² U. o. III. 651. 5.

³ »Mert ha ő Kgelme (t. i. Füleki) közölünk ki menne, úgy reménylünk, hogy itt annál több dissentiok, *Személy válogatások*... lennének, minékünk procul dubio egész mortificaltatásunk lenne«. U. o.

⁴ Spat. levélt. III. 655. 9.

⁵ U. o. III. 655. 9. IV. 795. 15.

Csécsi az 1716-diki szüret táján, a senior házában, Póсахázinak és Szombati Istvánnak, kik korholták, hogy már másfél éve nem volt templomban, az ifjúság hallatára azt felelte: se non esse vocatum ad pietatem, sed ad sapientiam; mire a két pap ezt mondotta volna: Diabolica est tua sapientia, tu es fons et fomes omnis in Collegio mali, et res Patachini se bene habere nequeunt, donec te hinc non eliminabimus;¹ — annyi a következményekből kétségen kívül áll, hogy keze benn volt a mozgalomban és az elégedetlenek, mint a kollégiumnak leendő méltó igazgatójára, reá függesztették szemöket.²

Sokkal kevesebb kiméletet kellett Csécsinek tanusítania másik ellenfele, Azari István iránt, a ki végre is nyíltan irtóháborút indított ellene, leveleiben folyton követelte, »hogy azok a kik bírók lehetnek, tegyenek valóságos inquisitiót«, de hiába, mivelhogy »attúl abhorréálnak, tudván azt, hogy per testes a me denominandos Tsécsi Jánosnak minden hitetlensége világosságra jó, noha most is elég világos, és így nolle velle ő néki extrudáltatni kell; énnékem pedig itt maradnom, mert azokat, a mellyeket Tsécsi János felől már most invitus et coactus Világ eleiben terjeszték, az ördög sem tagadhattya«. ³ Sőt nem elégedett meg a levelekkel; terjedelmes és részletes apologiát készített, »a melly már sok betsülletes külső és belső renden lévő embereknek kezekben volt s vagyon«, ⁴ s ezt az írást Szentimrei Sámuel útján Ráday Pálhoz is megküldötte.

Az Apologia nagy hevességgel támadja meg Csécsit, de az egyházi hatóságot is, mint a mely nemcsak a köteles éber őrködést mulasztotta el, hanem éppenséggel a gonoszság szolgálatába szegődött. »Azari Nagy István mint S.-Pataki ordinarius Praedikátor vi sui muneris tartozott azzal, hogy magát Tsécsi Jánosnak opponálja a mikor mások a Sz. Ministeriumnak nagy motskával vagy aludtak, vagy Tsécsi Jánossal colludáltak«. A vágást mindenki értette; a »colludálók« nem lehettek mások, csakis Póсахázi István, a zempléni senior, Csécsi patrónusa, társaival, kik az 1715. decz. 18-iki s összes későbbi összejöveteleket rendezték, többségükkel az ügyek menetére irányító hatást gyakoroltak és szemmel láthatólag a pataki pap letételére törekedtek. Ők szövetkeztek Csécsivel, a ki »eleitől fogva, a miolta publicus Tanító, semminémű authoritást, dependentiát az Eklésiákban nem esmért és semmi

¹ Spat. levélt. III. 655. 9. IV. 795. 15.

² Kifejezi ezt az 1717 febr. 19-én kelt »Puncta observationum« 1. és 6. pontja, melyekben Csécsinek ismételt szívére kötik, hogy a seditióban részt nem vett ifjakon »edjiken is semminémű vindictát ne üzzön«, a promotiókban, mesterségekre való applicáltatásban stb. ne legyen személyválogató »és kivált a Conspiratióban nem részesült ifjaknak abban injuriát ne tégyen«. Spat. levélt. III. 656. 10. Sz. Király Gy., i. m. pag. 546—7.

³ Szentimrei Sámuelhez írt levelében, 1716. decz. 17. Spat. levélt. III. 644. 16.

⁴ U. o.

kegyességet nem mutatott«, hanem mindenkor azon igyekezett, hogy magát minden Predikátorok feliben pótzolhassa, nevezetesen hogy a Pataki Predikátort deprimálhassa . . . contra Canones Ecclesiae lakodalmazott . . . a Nagy Toronyay Synodusra publica autoritate kiadatott assertiókat temerario pro sibi sumta autoritate el forgatta és a Collegiumbeli közönséges auditoriumba ama nyilvánvaló Socinianismust defendáltatta, hogy ratio humana est principium et norma credendorum . . . azon Synodusban az egész venerabilis fraternitásnak autoritását contemnálta, mikor a tisztességesen offeráltatott oppositiót nem akarván felválni, Conciliumot, nationalis synodust kívánt, senkit Praesessének nem esmért és a Sociniánusoknak assertiójokat maga sententiájának mondotta, melly is okot adott arra hogy a Ven. Fraternitás azon mérges sententia ellen statutumot tsináljon . . . a Ven. Fraternitas Inspectorának autoritássát tsak olyannak mondotta maga eránt, a minémű volt azé a Gardjáné a ki a krákogó békákat excommunicálta . . . a T. Seniorok által felőle tetetett dispositionak nem engedelmekedett, sem magát, sem Feleségét nem corrigálta . . . az oskolában vagy Eklában megeső akármelly rendeletlenségeket tőle kitelhető minden módon őltalmazza . . . a Collegiumnak Sz. alamsínában küldött pénzt egynehányszor malitiose intervertálta, magánál megtartotta, mellyért is, noha publice constál, soha meg nem büntettetvén, licentiát vészen magának, hogy minden gonoszságot impune megtselkedjen. S jóllehet úgy láttzik, hogy azt mutatja hogy a Feleségével tisztességesen él a mikor azt contra canones Ecclesiae sorsa felett Fő Asszony formán tzifrázza, de valósággal ördögi életet él, a mint ez nem tsak a Patakiak előtt hanem Esperest Uram előtt is constál világosan.«¹

Elmondja, hogy Csécsinek ostromlását újabban azért folytatta, mivel Csécsi megsértette az 1715-iki complanatiót, a mint meg is mondotta, hogy ő azzal a békeséggel bizony nem gondol és nem változtatja meg viselkedését. Azzal kérkedett ugyanis, hogy őt és feleségét Azari nyilvánosan meg fogja követni; a templomba való járást is megtagadta azzal, hogy »őt senki ne kényszerítse arra, mert ha ő oda megyen, le vonják Azari Istvánt a cathedrábúl« stb. Ha pedig valaki azon kapdos, hogy Azari-Csécsiné ellen inquiráltatott, tudja meg, hogy ő arra kényszerítve volt, mivel sine prostitutione sacri Ministerii nem heverhetett abban a motsokban, hogy rágalmazónak tartassék; különben is Esperes Uramtúl bocsánatot kért miatta, Csécsi pedig elégtételt szerzett magának azzal, hogy az inquisitio alatt a parochiába rontott, az ott lévő tanut kizavarta, őt pedig »cauteriatae conscientiae ember«-nek mondotta. Aztán az inquisitio nem is volt káros, sőt felettébb hasznosnak bizonyult, »mert azólta Patakon mind a magános bordély házak nagyon bé zároltattak, mind a Tsécsi házát seregenként

¹ Sz. Király György, i. m. pag. 530—2.

ostromló ifjak úgy láttzik meg szüntenek, mind az Asszony fel hagyott az ide s tova való házalláson, déván tartáson.« Csécsiek nem is az inquisitio miatt kerülük a templomot, mint újabban beszélük; mert hiszen az inquisitio előtt sem látogatták; hanem mivel Csécsi megveti a papságot és istentiszteletet »mint a ki midőn arra intetnék egy Jóakarójától, hogy könyörögjön Istennek, hogy adjon néki jó Feleséget, azt felelte: eb könyörögjön... a mint hogy másszor is mondotta azt, hogy ő könyörgése által semmit nem kíván nyerni az Istentől, mert az Isten könyörgés nélkül is tartozik mindent megadni ő nékie.«¹

Hogy ez az »Apologia« egyesekben milyen rémületet támasztott, Szentimrei Sámuel példája mutatja. A jámbor gömői nótárius már a vallás megromlásától rémüldözik. »... Mit tegyen az Isteni tudománynak, a Theológiának és a józan philosophiának Siloatavában a holt tenger vizeit be venni és azzal a tiszta folyást meg egyelíteni és a ratio bábjaival majmoskodni, némellyeknek magok ideájoknak oraculumát vagy inkább idolumát a sz. írás felibe póczolni és így, ut Religio Reformata plane evadat philosophica et deficiat a suis Principiis... exoperálni!«² Megindulásában egész theologiai munkálatot készít, melynek címe: »Jó Istene sz. nevének segítségül való hívással edgyügyü gondolkozássi és tetzéssi Szentimrei Sámuelnek a S. Pataki Ecclát és Collegiumot égető Tűz iránt, mellyet láthat Tiszt. Azari István Uram által Tsetsi János Uram ellen fel tet Apológiából.«³ Kivonatolja Azari vádjait és tudományos vagy tudákos megjegyzéseket csatol hozzájuk. Ahhoz a ponthoz, hogy Csécsi János »Kegyesség nélkül való«, az van csatolva, hogy: »Követi az Antinomianussok schizmáját, a kit le ír Historice Mاسترcht. Libr. 8. cap. 3 fol. mihi 1072. Hornius in Eccl. Histor. fol. 422. a holot 24 bolond assertiójokat recenseallya, többi között: Hominem esse justificatum et unitum Christo, sine fide... Nullus christianus adigendus est ad officia pietatis«, stb. stb. Idéztetik az antinomismusról még Felvinczi Sándor, a pietás-ról Cicero, Tophaeus, az impietas-ról és okairól Mاسترcht, kiknek műveiből kitűnik, mennyi és mily nagy hibája vagon Csécsi Jánosnak. Hasonló elbánásban részesül Csécsi independentiája. Ebben a pontban Maresius, Sokrates, Hejdeggerus, Sz. Dávid a fő auctorok, kikből kiderül, hogy az independentismus = kevélység, a kevélység pedig annyi mint bolondság, tehát minden kevély = bolond. Ilyen kevélybolondok azok, a kik Istentől elpörlik a földet és az eget: a hatalmaskodók és a filozofusok, különösen Cartesius, a ki hogy milyen istentelen tanokat hirdetett, bizonyosság reá Tophaeus. »Ez pedig (t. i. Cartesius) az a fő doctor és Gamaliel, a kinek lábainál le ülni Tsetsi János uram

¹ Sz. Király György i. m. pag. 533—6.

² Spat. levélt. III. 647. 1.

³ U. o. III. 648.

gyönyörűségének tartya és az ő Principiumibúl a harmadik, ellene fel tet Punctumba (t. i. hogy Roëll nézetét a ratióról magáénak vallja) impingál«. A kartéziusi filozofia keletkezését egyébiránt elmondja Mastricht, libr. 8. cap. 3. fol. 1703.; ugyanott olvasható, micsoda errorokba esett Roëll is. Egymás után megszólalnak: Hornius, Hist. Eccl. fol. 522., Leydecker, Huetius, Witsius, Mastricht, Campegius Vitringa, s ekképp kiörlődik, hogy Roëll tulajdonkép ugyanazt tanítja, a mit az ariánusok és socinianusok, tehát Csécsinek eretnek tanítói vannak. »Ecce depicta imago Roëlli quem pro suo Gamaliele habet iterum in suis erroribus Dñus Johannes Tsétsi!« A jámbor szemlélődések lassan és hasonló modorban folynak át még néhány ívet; mire végül a testvérek jeles citátumokban fölhívatnak a fenyegető vész elhárítására. Végre is: jobb a kollégiumban egy jámbor professzor, mint több veszedelmes . . .

Ráday Pál, mint Szentimrei Sámuelhez intézett válasza mutatja, több hidegvérrel ítélte meg a helyzetet.

»Meg vallom Istentül rész szerint meg engedtetett, rész szerint titkos tanásából jóra intézett; de mind az által elménk megfoghatásáig, büntető fatalitásnak tartom, hogy a honnan szemünk láttára el hatalmazott kedvtelenítő sorsaink között, azokat el szélesítő s új reményeket elevenítő örvendeztetéseket váránk, onnan támad s tsoportozik öszve a búslakodtató szomorkodásnak és amaz felső gonosznak méltán tartható bizonyosságra terjedő matériája: Omne Regnum etc. Úgy vélekedem, ha mikor másban másutt, itt völt volna kiváltképpen helye annak: Principiis obsta; de Kegyelmed panaszához panaszomat tóldhatom, nem tsak az iránt, hogy kevesen vadnak, a kik nyelvünkbeli szóval szakadozását fájlalnak, annyival inkább orvoslanák, de midőn magam is az el mult szüretelés alkalmatosságával, ugyan ezen gyuladozó gonosznak meg ismerésére s el szélesztésére Curator Soos István Uram által praefigált s nekem tudtomra adott terminuson Patakon comparéaltam volna,¹ az öszve gyűlésnek híret sem találtam, és jóllehet most is, quid facti opus sit? Köz szónk, javallásunk és ítéletünk, hogy orvosolni kell, de ki, mikor, miképpen? elő gördül azonnal a gátoló akadékoknak Kegyelmed írásában le tött helyes fel jedzése, mellyek között előttem kevesebb volna az öszve gyűléstül való tartalék (mert az illyenre a tilalmat ki terjedni gondolni tsak magának szükségtelen ijesztése) de többet tézzen mind az egymástól ide s tova messze el szélyedett létünk, mind az onnan származott s egy okbul más okot nemző szokásbéli mentegetődzésünk és veszendő privatominkban való el merüléssel, az köz és kivált lelki jónak kevésre bötsülése.«

»Ut ad rem: Bizony, a praemissák szerint szeretném s javallanám, edgynehányunknak oda való gyűlését, lehetetlen lévén, hogy

¹ 1716. nov. 17.

a pörlekedő felek lelkek ismeretére való hatható beszéléssel, mind magok tsúfságra ki adott állapotoknak kívánt diszességére való vissza hozásaért, mind Istennek nagy kegyelmébül, az eddig tsudálatosképpen meg marasztott nagy köz jónak gyarapodására nézve, bé nem vennék impartialis Istenes közben járásunkat és intéseinket, annyival is inkább magam részemrül méltán kívánnám, a kinek eő Kglmeket személyekben, természetekben s qualitásokban ismérni ekkoráig szerencsétlenségemre nem történhetett; de mivel azon egyben gyűlést (kit részemrül hanem ha az edgy egészségtelenség akadályoztatna) tsak kívánnom kell inkább, hogy sem reménlenem, ugyan tsak szükséges, hogy annak el mulásával is, valamelly orvoslásnak módgyáruul gondolkodgyunk, a mint is hoc opus hic labor est.«

»Az mint látom, részemrül kevés orvoslást remélhetni, mert valamint a nyavalyának szemlélésétül s annak eredetének volta-képpen való vizsgálódhatásátul távul vagyok, ugy szintén illendő remedium ki keresésére is (ne talántán kár nélkül) nem praecipitálhatom magamat; mindazáltal az informatióhoz képest ha mi recipét kellett irnom, azt mind a Kglmed buzgó sürgetése, mind az nagyobb gonosz következhetségének eleve való el gondolása tselekedtetí velem.«

»Először is azért szomorú szívvel értem Tiszt. Csécsi Uramnak a keresztényi, tiszta tudománnak tiszta kútfejétül, a zavarodott tóvíznek kívánására való hajlását azon két propositiókban, t. i. Ratio humana est principium et norma credendorum, ita ut nihil credi debeat, quod rationi absurdum et impossibile videtur. Item, hogy a könörgés által semmit sem kíván nyerni Istentül etc. Mellyek közül amaz jóllehet józan értelemmel (hogy t. i. annyiban norma a ratio, a mennyiben az által hiszszük a revelatiót is) megállana; de ha killyebb ad vires naturales terjeszti — s annyiban a lelkieknek be rekesztésére a ratiót capaxnak tartya, nem lehet nem Socinianismusban esni. Amaz másik penig keresztény szájhoz sem illik; de mivel Attyafiúi indulatbul jobb vélekedésekkel kell lennem eő kglme iránt, alig gondolkodhatom másként, hanem hogy az elsőt problematice tette fel Thesisül és talán az én explicatióm szerint, s imilly okbul (a mint az Apologia által értem) nem is akart recedálni tőle; A másikat pedig praecipitanter, inconsiderate, primo impetu szóllotta; de akár mint legyen, botránkozásra való dolognak lenni, nem tagadhatni, s azért is szükségesnek javallom, hogy Tiszt. Esperest uram két Ecclesiasticus s két saecularis érdemes személyeket maga mellé vévén, nem publice, vagy más Kyrie indítással, hanem tsak fraterne, intra parietes, tétetnének eő kglmével azon két dolog iránt professiót, mellyeknek ha hogy (távul legyen!) pertinaciter inhaereál, valljon ki ne conclamállyon Tisztibül való kivettetése iránt? Ne maculet reliquas, est segreganda grege: Holott pedig reménségem szerint sufficienter excusálná magát, vala-

mint in extremis extrema adhibenda, úgy in mediis expedientia quaerenda.«

»A mi azért Tiszt. Azary uram Apológiáját illeti, annak többire helyes voltát nem lehet nem ismérnem, mind azért, hogy mentsége szerint a Superioritáshoz alkalmas engedelmességét mutatta, mind pedig, hogy nyája között fen forgó botránkozásokat irtogatni lelki-isméretbeli szoros kötelességiben áll; mindazáltal (ha citra studium partium kell szóllanom!) nem javalhatom azt, hogy eő kglme maga mellett in propria Causa más ellen ex publica Cathedra apologizált, mert azzal privatum való indulatosságának jelét hadta, sem azt, hogy propria autoritate extra Sedriam az Inquisitiót peragáltatta, mert az in Criminalibus, nem a parsokat, hanem a Magistratust akar külső, akar belső legyen, illeti. Mit mongyak azért az ily intricata és delicata materiában? a mellynek itileti kivált a Személyeknek jó formán való ismerésétül fügne és az pronuncialhatna inkább condemnatiot vagy absolutiot. Ez iránt való incapacitasomat ismérem; de ha a köz jónak terjedését, ellenben pedig a félhető szomorú gonoszoknak következését kell szemlélnem, quod sentio scribo. Minthogy azon árva Oskolának megmaradásától függ sok Ecclesiáknak jövendőbeli gyarapodása is, annak protectióját s fenállását leg főbnek kell ismérnünk, ha azért Csécsi Uram, tudománnya iránt inculpabilisnak találattik, meg marasztását s meggyökereztetését szükségesnek tartom, mind azért, hogy tanításra alkalmas embert kapni közöttünk igen ritka, és a privatum való öszve háborodásért excludalni nem elégséges oknak; mind pedig, hogy exclusiója minnyájunknak botránkozást, másoknak pedig nem tsak tsúfot, hanem a régen el szánt veszedelemre alkalmatosságot szolgáltatna, a honnan (úgy tetzik) ki foly az a consequentia, hogy mivel rend szerint szokot lenni az Egyházi személyeknek más Parochiákra való változtatások, mindenek felett főbb Expediensnek tartom, hogy Tiszt. Azari Uram persvadeáltassék és Esperest Uram által el is rendeltessék olly más helylyre, a hol bötsületinek nevedésével, külső promotiójátis érezhesse, s tartomis másoknak relatioja szerint olly Keresztény igaz lelki Szolgának, hogy maga privata injurialtatásit félre tévén, nem tsak el kívánnya rekeszteni másoknak a magunk nyomorult sorsán bizonynyal következő tsúfoló nevetségeket, hanem inkább a köz jónak örülvén, azt minden eddig fen forgot dolgoknak amnestiajaval terjeszteni igyekezik. Így mind köz Ügyünknek diszessége meg marad, mind Csécsi Uram post inconvenienter peracta ex postrema admonitione, elméjére tér, mind pedig Tiszt. Azari Uram olly kegyes moderatiojaert köz dítséretet nyér, és érette Istenis meg áldgya.«

»Ezeket gondoltam jónak lenni meg irnom; mindazáltal kglmednek és kglmed által más Atyánkfainak, engedelmeskedő akarrattal submittalom, mindenkor meg nyugodván örömet abban, a mi többeknek azon egy köz jóra helyesebnek láttatik, a mintis, mi folyamattya lesz ezentúl a dolognak, kglmed tudósítását jó szível

fogom látni, sőt ha az egyben gyűlésben meg nyugosznak az Attyafiak, az iránt részemről fogyatkozás nem leszen.«¹

Ráday tehát, a mint nem is lehetett másképp, a dolgok rendbehozatalára legjobb módnak a consistoriumot tartotta. Ám az Azari-párt nem osztozik ebben a véleményben. Azari érezte, hogy talpa alatt ég a föld s a consistorium többsége aligha néki fog adni igazat. A pozsonyi diéta 31-ik cikkére hivatkozva, ünnepélyesen ellene mond a meghirdetett pataki gyűlésnek és tiltakozását január 8-án Pósházihoz küldi.² Az összejövetelt azonban megakadályoznia nem lehetett. Az esperes és Soós István január 13-án, Liskán, meghányták-vetették a tiltakozást és tanácskozásuk eredményeképp megírták Azarinak, hogy a vett ellenmondással egyáltalában nem törődnek.³ Ám nem elégedtek meg ennyivel: a tiltakozást Szombati István és más embereik által egész Zemplénben, Borsodban és Abaujban meghordoztatták, úgyhogy a contradictio Azari és Füleki ellen mindenfelé nagy felzúdulást támasztott.⁴ A fogás tehát éppen nem sikerült; a pataki gyűlésre igen sokan jelentek meg mind a papság, mind a világi rendek közül s az uralkodó hangulat a történézők felől alig engedett kétséget. Pósháziék biztos győzelemre számíthattak, mi több, Széplakon, jan. 28-án, egy előzetes tárgyaláson a határozatot is megállapították s Patay Sámuel, Soós István és mások aláírásával megerősítve levélbe foglalták.⁵ Mennyire elő volt készítve minden és mily túlsúlyban voltak Fülekiék ellenségei, már február 14-én, a gyűlés előestéjén, Tolcsván tartott előértekezleten megtetszett, hol a széplaki határozatot — Füleki elcsapásáról — Pósházinak kisebbik házában, gyertyavilágnál, csaknem mindenki aláírta s Aszalai Ferencen és Szentimrei Sámuelen kívül senki sem akadt, ki az aláírást megtagadta és a végzés ellen tiltakozott volna.⁶

Ilyen auspiciumok mellett kezdődik a consistorium másnap, reggeli 8 óraker.⁷ Mindenek előtt az iskolai ügyeket vették elő, mint látszik, ama kétrendbéli beadvány alapján, melyet az egybegyűltekhöz egyfelől a zendülésben részt nem vett ifjúság, tehát a kisebbik rész, s más oldalról a zendülésben részes többség intézett.

A vádirat, mely Füleki bűnlajstromát tartalmazza, mindenek előtt az elégületlenek amaz eljárását akarja igazolni, hogy kifogásaikkal a consistoriumhoz fordulnak. Felhozzák, hogy panaszukat két ízben magával Fülekiel is közölték, jelesül 1716-ban és 1717-ben, de hiába, mivel az igazgatót nem vehették rá, hogy a bajokat csöndben orvosolja; mi több, 1716 februárjában (»ilyen tájban«) esperes uram

¹ Spat. levélt. IV. 649. 3.

² U. o. IV. 795. 15.

³ U. o.

⁴ U. o.

⁵ U. o.

⁶ U. o.

⁷ U. o. III. 664. 18.

által Soós István főkurátort is behívták a két szomszéd fraternitás espereseivel és nótáriusaival együtt, mégis semmit el nem érhettek, mivel Füleki, noha ígérte, hogy elmegyén, sem el nem ment, sem magát meg nem jobbította, sőt ha az urak temetés vagy szüret alkalmával az iskola javáról beszélgettek, értekezletöket »suspectum conventiculum«-nak hirdette és azzal fenyegetőzött, hogy az illetőket bíró kezére adja. Megtörtént, hogy egyes úri emberek a diákok dolgát vizsgálni akarták; ilyenkor Füleki az inquisitiót elhalasztotta, és ha ketten-hárman megjelentek, ilyenféle szókat mondott: »Bolond ez a Rajcsányi,¹ hogy ezeket az urakat mind nyakon nem kötteti ez sok conventiculumokért; ha én volnék jezsuita, meglátná minden, mit cselekedném«. Ekkép aztán minden a régi ben maradt, az iskola pedig annyira süllyedt, hogy a végzett theologusok készületlenségök tudatában félelemmel mennek papi hivatalra. Ők (már mint az elégedetlenek) ezen az állapoton kívántak segíteni, hogy a bajoktól legalább a jövő nemzedéket megkíméljék; ezért szólították fel Fülekit a távozásra, bár ez is hiába esett, mivelhogy el nem ment, sőt még rebellis híroket költötte (»holott rebellis-e, conspirál-e az az eklézsia, mely tanítójának megüzéni, hogy megelégedett szolgálatával?«)

Szóval, nincs más hátra, mint a patrónusok elé járulniok.

Az irat tíz pontba foglalja Füleki vétségeit. Az első pont némely nemes ifjaknak a kollégiumból való eltávolítását emeli ki. Szemére hányják az igazgatónak, hogy »az Collegyiomot mind az mostan mind az következő Patronusitúl, belső s külső állapotbéli Jóakaróitúl meg fosztotta, a midőn *az jelen való Patronus Urainknak Fiait* mind cum magna mortificatione et disgustu, gyalázatosan bocsátotta ki az Collegyiomból, kikben azoknak Szüléiket s Attyok fiait s következőképen azokat is személyekben tőlünk el idegenítette, mind penig az innen ki ment jó reménségű, belső állapotra magokatt készítgető Ifjakat bódog Isten melly nagyon meg szomorította s mortificalta, s némellyeket ha benn léteken nem lehetett, távol léteken melly rútol gyalázta, tellyes véle az egész Magyar Haza«. Ez a vád került első helyre, s úgy látszik, nem ok és számítás nélkül, annál inkább, mivel Füleki András valósággal elkövette azt a bűnt, a mivel vádolták: nem tett különbséget nemes és nem nemes növendékek között s néhány rakonczt-lankodó nemes-gyerekekkel megizleltette az iskolai törvények szigorúságát. A »nemesi sérelem« tehát valóban megesett; ámbár, mint tudva van, Fülekit az 1715. évi április 4-ikén tartott vizsgálat, mint minden egyébben, az ez ügyben emelt vád alól is teljesen és tökéletesen tisztázta.²

¹ R. János, a jezsuiták házfőnöke jeles matematikus, a kolozsvári akadémia volt igazgatója és egypár vitakozó irat (*Peregrinus Catholicus, de peregrina Unitaria Religione discurrens*. Kassa, 1716. *De vera et falsa fidei regula*. U. o. 1723.) szerzője.

² Tovább pedig ugyan recenter esett némely nemes Emberek gyermekein

Hasonlóképpen régibb keletű a második vád az igazgatónak tanításbeli hanyagságáról: hogy a theológiában negligens lévén a kézikönyvet¹ hat esztendő alatt csupán kétszer végezte el, »melyből hogy ha valamely épület volt volna is, vallyon valamely Cathedrara igyekező Ifjú miképen vehetett Isten háza szolgálattýára tartozó épületet s elő menetelt, itillyék meg az Urak, Tekintetes s Tiszteletes Atyáink kelmetek«.

Aztán felhozzák Füleki ellen, hogy oskolai regimenjében többnyire személyválogató volt, az adakozók promotiót, tanítványt, grádust nyertek tőle, viszont a szegényeket, kiktől nem telt semmi, sértegette. A jóigyekezetű ifjakat gyalázta, »inkább akart mindenekben béhunyt szemmel engedelmes deákokat az Collegyiomban szenyvedni, hogysen mint deáki hivatalt nem concernáló s egy vagy más dologért ő kegyelmének nem succumbáló s béhunyt szemmel minden fogyatkozásit a kollégiumnak nem néző elmés tudós deákokat.« Az érdemes deákok többnyire gyalázattal mentek ki miatta a kollégiumból; az iskolától a jóakarókat elidegenítette, a várost a deákság ellen lázította, azt beszélve, »hogy mi ő ellenek rebelliót akarunk indítani. Sőt ennek Praedicatorát Tisz. Azari Urunkat nem tsak ellenünk gerjesztette, annyira, hogy el merte mondani Tisz. Azari Urunk, hogy még csak az polyvát is inkább hinti a Bodrokan, mint minékünk adná; szüntelen s sok ízben ő kegyelméért tött közönséges szolgálatunkért még csak polyvát sem érdemlünk ő kelmétül, hanem e felett Tisz. Professor Urunk . . . éjjeli s nappali edjmas között való tanácskozásával annyira vitte, hogy ám majd csaknem példabeszéddé löttünk s ezért is az Magyar Hazában lévő Eclák mennyi infamiával s gyalázattal illetetnek kivált az ellenkező felek előtt, fájlalhattya minden keresztýén Lélek.« »A kik pedig«, mondja a 7. pont, »ezeket az villongásokat Lelkek szidalmával meg akarták óltani közöttök, hitelenséggel arguálta.« Az ifjak botlásait, félrelépéseit, a helyett hogy csendben orvosolta volna, »magának és kollégiumnak gyalázatára mindenkor közönségsé tenni igyekezett; úgy hogy talám a Sáros Pataki Collegiumnak fundálásatul fogva ennyi eliminatus depraecatus s gyalázatban forgó deákok nem hallattattak, mint az Tisz. Füleki Uram idejében, mellynek úgy láthatni, hogy nem a jó féle regimen az oka.« Az is baj, hogy az igazgató »felette magaszerető ember.« Azt mondotta egy alkalommal: »inkább szenvedheti a kollegiumi

T. Professor Füleki András Uram animadversióját a mi illeti, az is előttünk demonstráltatott és comperióltatott, hogy ő Kegyelme azon animadversiót a Collegium Törvényei és azon nemes Ifjaknak érdemek szerént követte el, melly aránt való helytelen vádokkal is annyival inkább valamely extraneum brachiumhoz való recursus aránt, azon nemesek véget méltatlanul és igazság nélkül deferáltatott ő Kegyelme. Spat. levélt. III. 604. 10.

¹ Ez a könyv: Johannis Marckii Christianae Theologiae Medulla didactico-elenctica. Ex majori Opere, secundum ejus Capita et Paragraphos, expressa. Amstelodami, 1705. Kis 8 r., 1—470. l. A sárospataki könyvtárban levő példánya (B, 719) Szathmári Király Pál deáké volt.

ifjúság az éhséget egy esztendeig is, mint az ő kelme szolgálja s cselédje egy napig«, és ezt azzal mutatta meg, hogy a búzának javát elvette s csupán a rozst hagyta a deákoknak. »S gyakorta még azt is el ragatta, nem is tudjuk, Conventiója szerint cselekkette-é, vagy nem, mert a seniorokkal Conventióját ki adatta, s mennyit is kellett adni, a seniorok el hiszszük nem tutták, s az Ifjakat gyakorta két holnapig is kenyér nélkül hatta.« Végre a hazatért dunamelléki legátusokhoz ekkép szólott: Sokat cselekedhetném veletek, de nem cselekszem, sőt megtehetném azt, hogy alumníát szerezhetnék néktek az akadémiákon, de nem cselekszem. »Mellyekkel s ehez hasonlókkal Attyai indulattyát s professori hivatallyát miképen contestálta irántunk, eléggé által láthatták az Urak, Tektes Tisz. Patronus s Fautor Uraink s Attyáink ktek.«¹

Mi volt e vádakban igaz, mi rágalom, bajos eldönteni. Bizonyos azonban, hogy az 1715 ápril 4-iki vizsgálat eredménye, bár a kiadott testimonialis részletezésbe nem bocsátkozik, általánosságban ellenkezik az elégedetlenek állításaival. A Füleki negligentiájának, mivel az igazgató »nem javult«, s a vád viszont hat esztendőre terjeszkedik ki: az 1715-iki nyomozás során is elő kellett fordulnia, és a vádirat, mely egyebekben korábbi, törvényes ítélettel elintézett kérdéseket fölmelegít: a *regimen* körében sem igen fog hasonló reminiscentiáktól tartózkodni. Szóval: a panaszlevél, úgy, a mint van, éppen nem vágja el a megtámadott útját, hogy ártatlansága bizonyítása végett az 1715-iki vizsgálat eredményére ne hivatkozhatnék.²

Másfelől okvetlen számba jön az a kérő levél, melyet »a Scholai Törvények mellett megálló Ifjak«, a deákságnak Füleki-párti elemei intéztek a consistoriumhoz.³ Ez a folyamodvány úgy szól az igazgatóról mint »a Scholai Törvényeket in suo vigore megtartani s conserválni akaró s kívánó Személy«-ről, kit a lázongók nem akarnak szenvedni« s a ki »ha nem disciplinázott volna sokakat, talán bővebb mértékben uralkodnának a Törvénytelen excessusok, úgymond, ma Nemes Collegiumunkban«. Ám épp ez a törvényes szigorúság zudította fejére sokak haragját, ez volt oka a lázongásnak is. A gonoszok szabadulni akarnak tőle, ezért vádolják calumniose insufficientiával. »De ebben is a Collegiumnak érdemesebb tagjai, a mint másszor, úgy most is nem consentiáltak; sőt inkább iteratis vicibus vallyuk ő kegyelmét ezen Collegiumnak mindenkor elégséges, egyszersmind épületes érdemes Professorának lenni.« Ha a lázongók lelkiismeretök szerint akarnának beszélni, ők

¹ Spat. levélt. III. 652. 6.

² V. ö. a testim. levél köv. szavaival: T. Prof. Füleki András Uramat tudománnya erköltse és Scholai igazgatásában... calumniose traducálták... Azon kilentz számon felül való Ifjak... approbálván mindenekben T. Professor Füleki András Uram mind tanítását, mind regimennyt ezen Collegiumban. Spat. levélt. III. 604. 10.

³ Spat. levélt. 651. 5.

sem mondanának egyebet, a minthogy a fellyebb el mult esztendőben esett hires conspirationának alkalmatosságával a midőn ad conscientiam examináltattanak, sufficiensnek lenni ő kegyelmét teli torokkal kiáltották a capite ad calcem, melyre mostanis jelen lévő akkori T. Birák Uraink bizonyosság. Az új deákokra pedig ne hivatkozzanak, mert azok keveset hallották Fülekit, s ha mégis vádaskodnak, ezt vagy magán okokból, vagy összebeszélésből cselekszik. Fülekit tehát nem szabad elmozdítani; mert az ő távoztával még nagyobb bajok támadnának az iskolában.¹ Igazságot és elégtételt kérnek s válaszul a lázadók vádjaira ők is benyújtják »contra-gravamen«-jeiket.

A consistorium egész lefolyásáról nincs tüzetes és a mi fő: autentikus értesülésünk, mindazáltal a nyert adatok alkalmasak néhány következtetés alkotására. Tudjuk, hogy legelőször a tanárok ügye került szőnyegre és ennek a kérdésnek tárgyalása délutáni három óráig tartott. A gyűlés, mondja egy tudósítás, szorgalmasan megvizsgálta a két professor tetteit és működését;² Füleki-párti előadás szerint³ a többség elejétől kezdve »egész nap« azt követelte, hogy az igazgatót a széplaki határozat értelmében hivatalából el kell bocsátani. Két-három világi s ugyanannyi papi ember, különösen Aszalai Ferencz és Szentimrei Sámuel ellenszegült; azonban a sokaság, kivált Zoltány Jodokus, Patay Sámuel és egyebek csúnyául nekik estek és lehurrogták őket.⁴

A vizsgálat, úgy látszik, a vádpontok felolvasásával és Füleki-nek kihallgatásával kezdődött. A meghurczolt ember panaszos hangon mondotta el az összeesküvés történetét, a lázongók erőszakoskodásait; kifejezte abbéli vélekedését, hogy Csécsi, ha nem szerzője, legalább is pártfogója a mozgalomnak, s előadta a már ismert okokat, melyek őt emez alapos vélekedésre juttatták. Mind ezt, mondotta, sőt még egyéb körülményeket is látni lehet a békés ifjak folyamodványából, sérelmi pontjaiból és tanuvallomásaiból.⁵

Füleki érezte, hogy sajátos helyzetbe került. A consistorium többsége nem helyezkedett arra a helyes álláspontra, hogy a két fél között igazságot kell tennie; Pósháziék az elégteleneket a priori jogos vádlóknak tekintik és abból indulnak ki, hogy a deákság nagyobb részének szava mellett a kisebbségé számba nem vehető. Tehát a többségnek kell igazának lennie.⁶

¹ Spat. levélt. 651. 5.

² U. o. III. 664. 18. Ab 8-va hora matutina usque 3-am pomeridianam Professorum acta, functionumque exercitia diligenti examine perscrutati tandem Andream Füleki a munere Professoratus removeramus.

³ U. o. IV. 795. 15.

⁴ U. o.

⁵ U. o. III. 655. 9.

⁶ U. o. IV. 795. 15. Cum aliqui urgent ceteros studiosos non consensisse in ipsa seditione, dixit Steph. Pósházi, nihil esse, si decem, vel plures etiam non consenserint, major pars vincit minorem.

Füleki ellene mond ennek a gondolkodásnak. »Elhiszem, hogy a lázongó diákok mindenféle hazug vádakkal terhelnek, de azok közül egyetlen-egyet se fognak bebizonyítani.« Különben is azzal, hogy összeesküvést szőttek és fellázadtak, eljátszották azt a jogukat, hogy önmaguk mellett bizonyosságot tehessenek. Azt kéri tehát, terjeszszék eléje a vádpontokat: ő az 1715-iki végzésből, az akkori összeesküvés tagjaitól vett reverzálisokból, a lázongásban részt nem vett ifjak vallomásaiból s ugyanezeknek sérelmi pontjainból és folyamodványából igaztalanságukat meg fogja mutatni.¹

A consistorium azonban ezt a jogos kérelmet nem teljesítette. A vádpontok közül egyet sem közöltek Füleki Andrással;² e helyett Bernát János és mások által rá akarták beszélni, hogy önként mondjon le hivataláról. Hanem hiába nógatták újra meg újra, az igazgató ismételten kijelentette, hogy ezt a lépést a jelen körülmények között megtenni nem hajlandó. A consistorium lássa, ha holmi lázongó deákok pusztá szavára elítéli; csak adják kezébe a határozatot, lesz majd bíró, (t. i. ő felsége), aki mind a lázongó fiataliságról, mind a consistorium végzéséről igazságos és kegyelmes ítéletet teszzen.³

Közben a Füleki jóakarói szintén minden követ megmozgattak, hogy a gyűlést más irányba tereljék. Felolvasták a nemlázkodó ifjak beadványát is, melyből patrónus uraimék nem kis megbotránkozással értesültek, hogy őket egyik lázadó »dib-dáb urak«-nak nevezte.⁴ Az említett Füleki-párti relatio szerint ez a körülmény s a Füleki-párt szívóssága, de talán az ügyeknek mindkét oldalról való, teljesebb és helyesebb ismerete végül engedményekre bírta a consistoriumot. Elhatározták, hogy a lázadókat megbüntetik, s egyben Vadászi Pált Jósá Istvánnal és másokkal együtt a következő üzenettel küldötték Fülekihez: Nagyon sajnálják, hogy ama rakonczátlan deákoktól akkora sérelmet és alkalmatlanságot kell tűrnie; elismerik érdemeit; óhajtják, hogy hasonló igazságtalanságok vele többé ne történjenek; azt is kívánnák, hogy maradjon meg tanító hivatalában, de jól látják, hogy az éretlen gyerkőczök megint csak újabb igazságtalanságokkal terhelnek... Azért is, hogy bebizonyítsák hálájokat és elismerésüket Füleki érdemei iránt, teljes elégtételben részesítik; a mult évekről maradt követeléseit s a megkezdett 1717-ik évre szóló teljes fizetését a tavaszra kiutalják; a lázongók közül többet kicsapatnak (virgis caesos Collegio pro-scribent), másokat kisebb büntetéssel sujtanak.

Ezzel adták tudtára felfüggesztését. Füleki az első pontra nézve nem felelt semmit, csupán a másodikra tett ennyi megjegyzést: Uraságtok ama lázongókat a létező körülmények között nem

¹ Spat. levélt. III. 655. 9. IV. 795. 15.

² U. o. III. 655. 9. Nullum tamen ex illis, quibus a seditiosis accusabatur, et criminabatur, propositum est Cl. et R. D. Andr. Füleki.

³ U. o.

⁴ U. o. IV. 795. 15.

büntetheti eléggé, mivel némelyek főbenjáró mód vétkeztek közülök: de nem is uraságtok dolga eljárni ellenök, hanem — ítéletem szerint — azé, aki a lázadókat az országban meg szokta büntetni.¹

A követek visszatértek a kollégiumba, hol a consistorium ülésezett, és a tárgyalást a lázadók ügyében folytatták. A vizsgálat elsősorban arra irányult, vajjon egyetemes jellegű volt-e az összeesküvés, vagy csak egy-két kolompos kezdeményezése, kik a többieket erőszakkal csatolták magukhoz. A nyomozásba bevonták az egész ifjúságot, melynek örege-apraja eskü alatt vallott. A rohamosan közelgő este azonban nem engedte, hogy a vizsgálatot még aznap befejezzék; azért is a dolgot másnapra halasztván, a consistorium eloszlott s a tagok még napnyugta előtt szállásukra tértek.²

Reggel folytatták az inquisitiót, melynek eredménye lett, hogy 18 ifjú élőszóval és írásban kijelentette, hogy az összeesküvésre erővel és megfélemlítéssel kényszerítették. A többiek azonban megmaradtak előbbi álláspontjuk mellett, mire az urak a főbujtogatók kikutatására vetették magukat és közülök ötre³ kimondották a kicsapatást. Az ítélet azonban váratlan és furcsa következtetésekkel járt: mialatt az udvaron a kicsapáshoz szükséges botokat előkészítették, az elítéltek egyike kirohant a teremből és »ad armá«-t kiáltott. Több sem kellett; a lázongók tábora, mely nagyrészt már czelláiba távozott volt, mindenünnen előrohant, fütőkösöket ragadt és az elítélteket ki akarta szabadítani. Pörlekedés, sőt verekedés keletkezett; míg végre a consistoriumi uraknak a lázongásban nem részes ifjak segítségével sikerült a merénylőket legyűrniök és megfutamtítaniök. Az öt elítélt közül azonban négy szerencsésen kiszabadult a kollégiumból, úgy hogy mindössze egyet, Edelenyi Pétert⁴ lehetett elcsípni, kit is rögtön carcerbe csukván, majd a kollégium udvarán, mint illet, megcsapatván, az ajtón ünnepélyesen kilöktek és ezzel a második nap munkáját is befejezték.⁵

Végre harmadnap délelőtt még egyszer összegyűlt az egész consistorium, hogy a tegnapi zendülés kolomposait megbüntesse. Az ifjúságot felcsengették a nagyterembe, a bűnösök közül a három legnyakasabbat az iskolából kitiltották, a megmaradt diákságnak pedig lelkére kötötték, hogy a patrónusoknak és kurátoroknak engedelmességgel, jámborságban és csöndességben éljen hivatásának. Ezzel az iskolai rend »helyre van állítva«. Ami még hátra volt, szűkebb körben is el lehetett intézni. Miházi Györgyöt megbízták, hogy a végzéseket a kassai kommandánsal tudassa; az Azari-ügy rendbeszedésére esperes uram mellé a patrónusok és kurátorok

¹ Spat. levélt. III. 655. 9.

² U. o. Más III. 664. 18.

³ U. o. versio szerint (v. ö. III. 655. 9. IV. 795. 15.) négyre.

⁴ U. o. III. 655. 9.

⁵ U. o. III. 664. 18.

közül négy világi urat s néhány papot választottak, s a sokaság — még délelőtt — haza távozott.¹

Gyorsan, szinte vágatva intéztek mindent. Azari ügyét a kiküldött bíróság még aznap délután elkezdte tárgyalni s az ítélet már másnap kihirdetésre került. A megbízottak bekövetelték Csécsi hitvallását és szótöbbséggel megállapították, hogy a Roëllius-féle tételt Csécsi nem mint saját meggyőződését, hanem csupán gyakorlat czéljából vitatta; hivatkoznak kötelező ígéreteré, hogy »efféle bölcséleti vagy theologiai, tudományos vagy dogmatikai tételeket, melyeket két irányban lehet vitatni, megfordított rendben (vagyis a defendens szerepét az arguensnek adva és vizsont), ahogy az Azari uramtól említett thesisekkel cselekedett, az ősi vallás híveinek sérelmére és botránkoztatására többé előadni és disputáltatni nem fog.« S ezen a kettős alapon kijelentik, hogy Csécsit az eretnokség vádja alól feloldják, azonban ha tiszt. Csécsi uram utólagosan bármikor rajtakapatnék, hogy eme consist. határozatnak ellenére jár, az egyház közösségéből ipso facto kireked.

Hasonlóképp megállapítja a bíróság, hogy Azari az ő egyéb eretnokségi vádjait szintén alaptalanul emelte Csécsi ellen;² mi több, a tanúvallomások azt sem igazolták, hogy édes anyja-asszonyával Cs. gonoszul és illetlenül bánt, vagy hogy feleségével nem élne secundum exigentiam juris conjugalis; sőt a Csécsiné asszony nagy garral hirdetett »bűnössége« sem nyert kellő beigazolást. Azari mindenkit végig rágalmazott, még előljáráóságát sem kímélte; nem büntethető tehát kevesebbel, mint azzal, hogy a három egyesült egyházmegyéből kizárják s az egyházi hivataltól egyelőre az összes többi traktusokban is felfüggesztik.³

A harcznak tehát vége volt. A Csécsi-párt ellenei eltíporva, szélnek bocsátva. Ám a consistorium igazságérzete Csécsit sem hagyta érintetlenül. Az egybegyült »atyák« jól ismerték viselt dolgait; tudták, hogy a lázadókat pártolta, velők a tanári tekintély rovására pajtáskodott; a külső rendeket, jelesül a pataki lakosokat deákjaival együtt korpázta, sértegette s így a kollégium ellen hangolta; hogy vannak személyválogató hajlamai, a kegyesség sem éppen kenyere; s magok sem igen voltak meggyőződve annak a kétségkívül körmönfont védekezésnek őszinteségéről, hogy Roëllius tétele csupán gyakorlat okából került a nyilvános disputára »inverso affirmationis aut negationis ordine«. Szóval: tudtak eleget, hogy Csécsit ne tarthassák ártatlannak abban a dologban, a melyet tiszt.

¹ Spat. levélt. III. 664. 18.

² Quod nimirum Cl. D. Johannes Tsétsi publice vel clam incomprehensibilem Filii Dei generationem aeternam, contra ipsam Christianae, omnisque labis exsortis fidei orthodoxiam, adulterii punitionem in Testimonio Sacrae Scripturae nullibi haberi, Veteris Testamenti caerimoniis nihil typici mysterii infuisse; Sacramentum Baptismi ejusmodi saltem Essentiae considerari, sicuti erant ablutiones sub Veteri Testamento, docuisset. Spat. levélt. III. 653. 7.

³ Spat. levélt. u. o.

tességök sérelme nélkül nem kárhozthatni nem lehetett . . . Ha már elkövezték az arczpirító hálátlanságot, hogy Fülekit, a legjobb férfiak egyikét szemérmetlenül kilökték abból az iskolából, mely megmaradását részben épp Fülekinak köszönte¹: Csécsit sem iktathatták egészen a kegyes és feddhetetlen lelkek lajstromába. Ellene is végeznek tehát valamit. Először is: egy napra felfüggesztik állásától. Aztán: mielőtt visszaültetnék helyére, április 19-én, reverzálist iratnak vele alá — holmi »Puncta observationum«-ot,² mely akár ítélet számba mehet s a Füleki-pártnak legvilágosabb igazolása. Csupa jellemző dolgot kívánnak tőle:

I. Jóllehet ennek előtte is volt szó arról, Tiszt. Tsécsi János uram, (hogy) annyival inkább magárúl elháríthassa a Collegiumnak felháborodásában való interressatiója végett sokaknak elméjében megüledett suspiciót, a Conspiratio vétkében nem edjesült, avagy attúl idejekorán recedált Deáki Iffiúság közzül, indiscriminatim senkin is, nevezetesen azok közzül, akik az investigatio alatt magok instantiáját s nevöket és gravameneket publice beadták, edjiken is semminémű vindictát ne üzzön, másként ha ollyatén dolga comperiáltatik ő kegyelmének, méltó animadversiója léssen *ezután is*.

II. A Deáki Iffiúságnak sem Theologiában, sem Philosophiában olyat sem publice, sem alattomban ne tanítson, mellyek az Orthodoxyával vagy az Isten törvénye szerint való egyenes erköltsökkal ellenkeznek, sem a theseseket inverso affirmationis aut negationis ordine ne adja ki ennek utánna az Iffiúság között való disputatióra sub poena in Deliberatione moderna expressata.

III. Tartsa meg modesta gravitását, mind az amictus decentia, s mind az Iffiúsággal való Conversatiónakis le ereszkedéstül való abstinentiában, a mellyel magának nagyobb aestimatiót szerezvén, annál nagyobb revereáltatása léssen, és concomitanter az Iffiúságnak Professorához való engedelmsége és illendő félelme.

IV. A külső rendű Embereket, in quocunque gradu, nevezetessen Pataki lakos Uraimékat, sem maga Vargáknak, Parasztoknak, Eökröknek ne nevezze, sem Házanépének, sem Tanítványi közzül senkinek is meg ne engedgye, hogy akárkit is a féle csúfolódással és keresztényi szeretetett sértő becstelen szóbeli illetéssel injuriállják; a mellyhez járúl.

V. Mind magának, mind Háznépének s mind pedig Tanítványinak Isteni félelemben és kegyességben való exemplaris gyakoroltatása, Isteni tiszteletre való szorgalmatos járása, a midőn a tanításnak idejéttül el nem vonattatik, v. más olly derekas akadálytúl, a melly miatt peccatum omissionis nem culpáltathatik, mellyel kivált az iffiúságnak jó példát is mutasson eő Kegyelme, Vasárnapokon

¹ Szombathi, Biogr. Professor. Scholae Patak. Pag. 392. »Ut verbo dicam, Fülekius, vir optimus . . . exactoratus declaratur. Proh ingratitudo stupenda, pudenda! Fülekius Scholae Servatorem a Schola removeret.

² Spataki levéltár, III. 656. 10.

a Deáki Iffiúsággal edjütt légyen pro ornamento cultus Divini, az Isteni tisztelet helyén.

VI. A Deáki Iffiúságnak promoveáltatásában, úgy jó Mester-ségekre való applicáltatásában, és fő Rendek s Nemesek Gyermekeinek Privatus Praeceptorok keze alá adatásában, az érdemes jó Deákoknak praetergressusával magát a Személy válogatástúl abstractive viselnye és kivált a Conspiratióban nem részesült iffiaknak abban injuriát ne tegyen.

XII. Az Egyházi Cánonok azt tartván, hogy az Egyházi Személyeknek, a kiknek rendi és száma között az Oskolák Igazgatói s Collegiumok Professori is comprehendálatnak, Feleségeik hivatalyokhoz illendő köntösben és öltözetben, mint Tiszt. Prédikátor Uramék Feleségeik, a szerint járjanak: arra nézve illendőnek ítéltetett, hogy ő Kegyelme is, u. m. Tiszt. Tsétsi János Uram a szerint alkalmaztassa maga becsülletes Feleségének köntöseiben in omnibus speciebus illendőségét.

XIII. Noha ugyan a Professorságbeli hivatal nem köteleztetett Esztendőhöz, mindazáltal sok consideratiókra nézve, nevezetesen, hogy ő Kegyelmenek is existimatiója és Superiorihoz illendő dependentiájának megmutatása ki tessék és némelyeknek balvélekedésekből származható szó szátyárságok is el hárittassék, illendő lész az, hogy a Ns Collegium Fő Curatorinál újj esztendő előtt egy hólnappal insinuállya magát el bútsúzása felől, esztendőnként várván ő kegyelmek dispositióját: amelly szerént újjabb újjabb megmarasztása által nevelkedik minden bizonynyal az ő kegyelme szép és méltán érdemes betsülleti is.¹

A consistorium megbizottai ezzel az intézkedéssel tértek haza, kiki a saját tűzhelyéhez. Pósházi pedig néhány napra rá újolag Patakon termett s Csécsivel együtt felment a kollégiumba. Bár az időpont szokatlan volt, összeesengettették az egész fiatalságot és az összeesküvésben részt nem vett ifjaknak a lázadók nagy megelégedésére kemény fenyegetőzések között megtiltották, hogy Fülekit meglátogatni ne merészeljék, a mi a lázadó-pártnak újabb szarvat adott. Nem is mulasztották el aztán a legyőzötteknek tőlök kitelhető mindenféle sértegetésekkel és kellemetlenségekkel való gyöt-rését, úgyhogy azok félelmökben többé feléje se mertek nézni mesteröknök.²

Ez a nemtelen és durva eljárás nem volt alkalmas, hogy a volt Füleki-párt aggodó híveit megnyugtassa. Akadtak, kik az egész febr. 16-iki lázadó-büntetést farizeuskodásnak és szemfényvesztésnek ítélték s azt állították, hogy a kicsapottak közül egyeseket csakhamar visszafogadtak, a többiek közül némelyeknek,

¹ Spat. levélt. u. o.

² Qui ex praedictis minis et iniuriis meticulosi facti *nulla Cl. et Rudi Dni Andreae Füleki culpa* ab eodem omnem suam subtraxerunt collocutionem, et nullus ex ipsis saep̄ fatum R. D. Andreae Füleki accedere audent. Szathm. Király Gy., i. m., pag. 549.

ha ugyan nem valamennyinek, megigérték, hogy vissza fogják őket fogadni, sőt visszavételök dolgában többen, mint Pósházi, Csécsi, Patay Sámuel, írásbelileg is tettek lépéseket.¹ Maga Csécsi levelet küld ez ügyben márc. 9-én Aszalai Ferenc borsodmegyei h. alispánnak, kérve, hogy mivel őt Borsodban már megint vádolják, »hogy a minap, kegyelmetek jelenlétében proscibált Deákokat propria auctoritate recipiáltam volna«: ezeknek a rágalmaknak hitelt ne adjanak, mivel ő ama deákok közül azota kettőnél többet nem is látott. Aztán nem is az az ember ő, a ki efféle dologba ártaná magát. »Ubi nihil valeo, ibi nihil volo.«²

A kemény és határozott nyilatkozat azonban, úgy látszik, nem vonatkozott a jövőre és nem zárta ki, hogy Csécsiék a kicsapottakkal pártfogásukat ne éreztessék. Aszalai Ferenc nov. 9-én, Munkácsról hazatérőben egy Szentpéteri nevű deák által egyenesen szemére hányja Csécsinek: »miért persequálja az átkozott conspíratióban nem leledzett deákokat, nevezetesen Pelsőtzi uramat? miért azon rossz Csengerit, aki az »ad armá«-ra kirohant deákok között legtemerariusabbnak comperiáltatván általunk, consistorialiter küldtetett ki, contra rationem temporis, spretis complurium consiliis et admonitionibus újabban befogadván, mostan is in numero et coetu studiosorum collegii manuteneálja?«³ A szemrehányás azonban csupán annyit eredményezett, hogy Csécsi és legényei a velök tartó pataki pappal együtt még az ő személyére is feldühödtek. Az igazgató ugyanis »Szt-Péteri fuvójátúl-é, vagy maga praecipitantiájából nagy furiát concipiálván magában és a Pataki Praedicatorral Szent-Péterivel felmenvén a Collegiumban, az ifjúságot újabb tumultusra s rebellióra concitálta, és a midőn azon Praedikátor his verbis debachált volna: »Énnékem kellett volna itt létemben Aszalai Ferencnek a dolgot tudtomra adni s mindgyárt rajta mentem volna« etc., az conspíratióban complex deákok ezen szavaira ismét: »Nekünk kellett volna tudtunkra adni, rajta mentünk volna Aszalai Ferencen« — ily okosan reponált a Clarissimus: »Bizony csak rajta kellett volna menni s a Bodrogban vetni«, kit a Praedicator approbált.«⁴

Mi több, Csécsi a Füleki pártján harcolt patrónusoknak egyéni mivoltát sem kímélte. Dobházi Zoltány Mihály uram házánál úgy nyilatkozott, hogy: »Szentpéteri Imre, Aszalai Ferenc, Szentimrei Sámuel nem is patronusok, mégis minékünk akarnak a collegiumban disponálni«, sőt Aszalait épenséggel *Asinus, adulteratus patronus, lurco, homo vilis, abjectus, nullius aestimii, fecsegő-locsogó, impius, iniquus* mocskolódó nevekkal illette, min a derék ember annyira felháborodott, hogy jogorvoslatért az egri káptalanhoz készült fordúlni.⁵

¹ Spat. levélt. IV. 795. 15.

² U. o. III. 659. 13.

³ U. o. III. 676. 30.

⁴ Aszalai levele Miskolcra, 1717. nov. 14. Spat. levélt., u. o.

⁵ U. o.

Egy szó mint száz: a pataki consistorium alkotta helyzet éppen nem támasztott a jövőre vérmes reményeket s különösen Csécsit csak megerősítette ama hitében, hogy az út, melyen haladt, tövises volta mellett is óhajtott sikerekhez juttatja. Több mint másfél tizeden keresztül élt még a kollégiumban, megdöbbenő küzdelmeket és viharokat gerjesztve maga körül, de eszközei folyton ugyanazok maradtak, melyeket Füleki ellen forgatott: az erőszak és pártoskodás, világos jelélül, hogy a kivívott győzelem tanulságait megjegyezni el nem mulasztotta.

Am a nevezetes gyűléskezés közelebbi kellemetlen követke-zések nélkül sem szűkölködött. Az udvarhoz följelentés ment az egymást ért conventiculumokról, de különösen a patakiról, mint a melyet »a kálvinisták fejei az ő prédikátoraikkal egyetemben titkon és szokatlan órákban tartottak.« Trautson herceg, Patak ura, már május 5-én figyelmezteti praefectusát, Zolnay Zsigmondot, hogy ennek kötelessége lett volna őt »ama conventiculum«-ról haladéktalanul értesíteni, s egyben utasítja, hogy a hercegi uradalom területén többé hasonló gyülekezéseket túrni nem szabad.¹ Zemplén, Borsod és Gömör rendei pedig csakhamar reá, május 22-ről kelt királyi parancsot kapnak, hogy a gyanús összejöveteleknek elejét venni igyekezzenek és az udvart minden efféle, a pozsonyi 31. tcz. határozataival ellenkező kísérletről híven értesítsék.²

A dolgoknak ez a váratlan fejlődése nagy rémületet idézett elő a consistorium atyái között. A helyzet mindenestre kényes volt, mivel az udvar úgy tudta, hogy »a lefolyt forradalom számkivetett vezérei épp ezidétt a szomszédságban mindenféle terveket koholtak az ország megháborítására,«³ s kétszeresen gyanakodott. A vádlottak minden kitelhetőt elkövettek maguk tisztázására. Fölírtak a királyhoz és hűségüket hangoztatva kifejtették, hogy nem a törvények ellen, hanem épp azért gyűléseztek, hogy az ifjúságot a törvényes rend tiszteletére szorítsák; hivatkoztak a törvénnyel megerősített szabad vallásgyakorlatra, mely az efféle összejöveteleket involválja, s kérték ő felségét, hogy az egyházkormányzati és iskolai ügyek végzésére szükséges gyűléseket engedélyezze.⁴ A borsodi patrónusok megyéjük közbenjárását kérték ki egy beadványban, mely a pataki gyűlés lefolyását is tartalmazza.⁵ Sőt Mikházi György, Szentpéteri Imre, Szakmári Miklós, Aszalai Ferenc, Patay Sámuel és Bernát János a nádorhoz is folyamodtak pártfogásért. A levelekre Illésházy 1717. július 17-én felelt; megígérte, hogy a mit meg-

¹ Spat. levélt. III. 662. 16.

² L. az egészet Szatmári Király i. művében, pag. 550—51.

³ Quibus (t. i. az 1715. 31. tcz.) contravenire praesumentes, tanto magis, quod in vicinia Exules perduellium Antesignanos quaevis contra Regni quietem et bonum publicum molimina intentare et machinari in comperto sit, se merito suspectos redderent. A kir. parancs szavai.

⁴ Szatmári Király i. m., pag. 551—5.

⁵ U. o., pag. 556—61. Spat. levélt. III. 664. 18.

tehet, megcselekszi; egyébiránt azonban maga is elítéli a történeteket, mivel »valahogy lett az a kegyelmetek számos gyülekezete, igen gondolatlanul történt, mert ha szintén a szükség hozta is, sine praescitu et annuentia Superiorum et potestatis« esett a dolog.¹

Hogy milyen nagy volt az urak félelme és minő általán a közhangulat, legjobban Szentpéteri Imrének Szentimrei Sámuelhez jún. 9-én írt leveléből látható.² Az emberek, mint a királyhoz intézett folyamodványából is kitetszik, pártosoknak tartották a consistorium fejeit és, mint látszik, nehogy maguk is gyanúba keveredjenek, még protestáns hitfeleik is kerülték a velök való érintkezést. »A Pataki concursus végett mindenfelől oly híreink valának, hogy óránként inkább vártuk nagy akadályban való esésünket, mint az alól való kiszabadulásunkat, mert még magunk vallásán lévő atyánkfiai is, hallván a rúlunk való ártalmas híreket, ezek is idegenkedni kezdettek vala«.

Szerencséjökre pártfogóik nem munkálkodtak hiába. Borsod fölirt mellettök, sőt az egri püspök is, aki április 26-án, Miskolczon a vármegye restaurációjakor ezen matériában Aszalai urammal »inter pocula öszve szólalkozott, és akkor alkalmas információkat is tett oda fel«, de a többi urak kérésére aztán megengesztelődött s maga biztosította Szentpéterit, »hogy első postán ír udvarhoz, kit elhiszem el is követett ő nga, mert volt nagy interventor, noha ezt mondotta, hogy a Jézsuiták rontottak meg bennünket.«³ Elég az hozzá, az ügy végre is jobbra fordult és Aszalai Ferenc június 12-én már tudja, hogy Trautson Zolnayt a vizsgálatnak kedvező eredményéről értesítette.⁴

¹ Spat. levélt. III. 671. 25.

² U. o. III. 667. 21.

³ U. o.

⁴ U. o. III. 669. 23.

HORVÁTH CYRILL.

PÁLLYA ISTVÁN »PAZARLAY ÉS SZŰKMARKOSY« CZÍMÚ ISKOLAI DRÁMÁJA.

(Első közlemény.)

Pályának két magyar nyelvű iskolai drámáját ismeri az irodalomtörténet. Takáts Sándor mindkettőt eredetinek gondolta,¹ de Horváth Cyrill már kimutatta az egyikről, a »*Ravaszi és Szerencsés*«-ről, hogy átdolgozás és eredetije a Gottsched-féle Deutsche Schaubühne III. kötetében lévő Holberg »*Tyboe Jakob*«-jának »*Bramarbas*« című német fordítása. Horváth Cyrill arra is rámutatott, hogy Pállya másik darabja, a »*Pazarlay és Szűkmarkosy*« szintén nem eredeti, hanem szerinte Destouches egyik vígjátékának (Le dissipateur) a D. Sch. III. kötetében megjelent német fordítása, a »*Der Verschwender oder die ehrliche Betrügerinn*« című komédia után készült és feltételezi, hogy ugyancsak a D. Sch. II. kötetében lévő Holberg egyik vígjátékának fordítása, a »*Jean de France, oder der deutsche Franzose*« szintén adott hozzá anyagot.²

Horváth Cyrill sejtése — a kézirat hiányában összehasonlítást nem végezhetett — első részében talál, de a *Jean de France*-nak nem sok köze van Pállya darabjához.

A »*Pazarlay és Szűkmarkosy*« két darabból van összeszerkesztve. Az egyik a már említett »*Der Verschwender oder die ehrliche Betrügerinn*«, a másik a D. Sch. V. kötetének »*Die Hausfranzösinn, oder die Mammsell*« című darabja. Ha ezt a két komédiát összevetjük Pállya említett darabjával, kitűnik, hogy tárgyát és elrendezését tekintve Pállya alig adott hozzá valamit a maga leleményéből.

Pállya iskolai drámájának tartalma a következő: Pazarlay, egy léha, külföldieskedő ifjú, atyja halála utána rámaradt nagy vagyon a sok színes barátja társaságában mód nélkül paza-

¹ Pállya István élete. 23—29. l.

² Egyet. Phil. Közl. 1904. 433—440. l.

rolja. Barátai között különösen egy jött-ment francia kapitány gyakorol rá nagy befolyást és arra is ráveszi, hogy vele Franciaországba menjen, mert a műveletlen magyarok között úgyszemint talál teret szép tehetségeinek érvényesítésére. Már a darab elején megtudjuk, hogy ez a kapitány tulajdonképpen Pazarlaynak ifjan eltűnt testvére. Hazavetődvén Franciaországból és látván öccsének ferde életmódját, azt eszeli ki, hogy mindenéből kifosztja, hogy így észretérítse. Terveibe először csak Lajos nevű szolgáját avatja be. Azután a kifosztáshoz lát. Álnév alatt birtokot vesz Pazarlaytól, de nem a maga pénzén, hanem Pazarlaytól részint játékban, részint más úton szerzett pénzen. Pazarlay jó tanítvány, nem kímél semmit. Barátai: a fiatal Magyar, Kártyásy, Koczksásy, Kortyosi, Pinczeffi, Éhesy társaságában vendégeskedik. Hiábavalók nagybátyjának, a fősvény Szűkmarkosynak, atyja barátjának, az öreg Magyarinak intései és Mihály nevű szolgájának a pusztulást feltáró őszinte nyilatkozata. A takarékoságra intő Szűkmarkosy tanácsait elfeledtetik vele ingyenélő barátai, az öreg Magyarinak, ennek a XVIII. századi romlatlan köznemesnek, ki esküdt ellensége minden külföldieskedésnek, tanácsai ellen teljes erővel dolgozik a francziákért lelkesülő Kövesdy, ki nagyobb biztonság okáért tizenöt éves fiát szintén Franciaországba akarja küldeni. Szűkmarkosy és Magyar végre a francia kapitány ellen támadnak, de mikor ez felfedezi előttök a titkot, ők is segédkezet nyújtanak terve kiviteléhez. Szűkmarkosy még örökösévé is megteszi, Pazarlayt pedig kitagadja. Végre a kapitány egy kártyajátékban mindenéből kifosztja Pazarlayt. Erre a szerencsétlent a faképnél hagyja a sok színes barát és csak hű szolgája marad vele. Pazarlay mindenkitől elhagyatva és megcsalotva öngyilkos akar lenni, de a kapitány felfedezi előtte magát és mindenét visszaadja, Pazarlay belátja tévedéseit és jó útra tér.

Destouches németre fordított darabjának pedig röviden ez a meséje: Lockerfeld, egy éppen olyan léha fiatal ember, mint Pazarlay, beleszeret egy fiatal özvegybe, Ehrlichsdorfnéba, de sem ő, sem atyja, az öreg báró nem nyújtanak neki addig reményt a házasságra, míg mérhetetlen pazarlásaival fel nem hagy. De Lockerfeld nem akar engedni megszokott életmódjából. A szerelem leleményes. Ehrlichsdorfné még jobban bele akarja vinni Lockerfeldet a tékozlásba. Ő maga fosztogatja legjobban. Terveibe beavatja ügyes szobaleányát, Cathrinet, a ki elhitheti Lockerfeld egyik barátjával, Falschgrund gróffal, hogy asszonya őt, nem pedig Lockerfeldet szereti; így aztán ezt is felhasználják a háló szövésére. Lockerfeld folytatja pazarlásait barátai és barátnői társaságában. Különös baráti szeretettel veszik őt körül: a fiatal báró, Ehrlichsdorfnének elzüllött testvére, Schmausegern, Kartenlieb, Buhlwitz kisasszony és társnői Juliane, Amalie, Justine. Mikor Lockerfeld fősvény nagybátyja, Deutschhausen, pazarlásairól értesül és látja, hogy sem az ő, sem az öreg báró jótanácsai nem fog-

nak Lockerfelden, kitagadja és örökösévé Ehrlichsdorfnét teszi. Ehrlichsdorfné eközben ajándékokat csikar ki Lockerfeldtől, az így szerzett pénzen álnév alatt megvásárolja birtokait és utoljára kártyajátékban mindenéből kifosztja. Lockerfeldet elhagyja minden barátja és barátnője, csak hű szolgája, Christian marad mellette. Öngyilkos akar lenni, de Ehrlichsdorfné megszanja vergődését, visszaadja mindenét és a megtérőnek kezét nyújtja.

A másik darab, Die Hausfranzösinn cselekvénye meglehetősen sovány. Germann, jómódú német kereskedő francziásan neveli gyermekeit, házában francia kisasszonyt tart, a kitől azonban kevés erkölcsös dolgot tanulnak gyermekei. Befogad a házába egy francia kapitányt is, Sotenvillet, kinek tanácsára 15 éves fiát Franciaországba akarja küldeni La Fleur lakáj kíséretében eleganciát tanulni. A készülődésről fia által az öreg Wahrmond, Germann féltestvére is értesül. Wahrmond ellensége mindennek, a mi francia; de bármennyire kikel is Sotenville ellen és akárhogyan igyekszik is okatlan tervéről lebeszélni Germannt, a készülődések folynak. Ezalatt szabadon garázdálkodik a házban a három francia: Sotenville, Mademois. la Fleche és La Fleur lakáj. Luischennek, Germann idősebbik leányának bosszankodása mit sem használ ellenük. Mikor az utazásra minden készen van, a három francia megszökik és magukkal viszik Germann fiatalabbik leányát, Hannchent is. De az öreg Wahrmond visszahozza a leányt. Germann végre kiábrándul a francziákból és Wahrmondhoz adja fiát, hogy tanulja a — mesterséget.

Pállya iskolai drámájának ezen tartalmi egybevetése a D. Sch. két darabjával általánosságban feltárja azt a viszonyt, mely közte és a két német dráma között van. Pállya iránydarabot akart adni az ifjuságnak. Helyén való volt az ilyesmi az iskola színpadján akkor, mikor a magyar urak csak pénzért néztek haza és a külföld volt igazi otthonunk. Drámája megírásában tehát elsősorban a Die Hausfranzösinn irányította, de a cselekvényt a másik darabból vette, mivel ennek cselekvénye úgyszólván vékony, meg nem is iskolai színpadra való, míg a Der Verschwendernek iskolai színpadra nem való részleteit könnyen tudta módosítani. A házassági törekvés helyett beleillesztette amabból a francia utazást; a mit pedig nem tudott ily könnyű szerrel helyettesíteni, t. i. Ehrlichsdorfnének Lockerfeld iránt érzett szerelmét, megváltoztatta és a cselekvényt a testvéri szeretettel motíválta. Csupán abban nem helyettesíti ez a viszony amazt, hogy Ehrlichsdorfné a szerelmi viszony címén csal ki Lockerfeldtől egy csomó pénzt, a francia kapitány ellenben mindent a franciaországi útra való előkészület címén. De azért ez sem Pállya hozzátétele, mert a Hausfranzösinn-ban Sotenville kapitány is így csalja Germannt. De még így is csak részleteiben lett volna indokolt a darab. A Der Verschwender becsületes csaló, mert jót akar Lockerfeld tönkretételével és a végén mindent megmagyaráz

az, hogy Ehrlichsdorfné kezét nyújtja a megtért Lockerfeldnek, Pállya kapitánya azonban nemcsak Ehrlichsdorfné, hanem Sotenville is. De Pállya csinált belőle becsületes csalót a XVIII. század drámairodalmaiban annyira divatos felismerés által. Kár hogy ez két helyen is megvan, az elején is, meg a végén is.

Az említettekén kívül mindent meghagyott, a mit meghagyhatott; alig van benne valami, a miben csak a gondolatot vette át. A darab legnagyobb része fordítás. Ebből következik több olyan hibája is, a mit hibának kell minősítenünk, még ha az iskoladrámák mértékével mérjük is. Az első feltűnő fogyatkozás az, hogy a kettős cselekvény, a franciaországi útra való készülődés és Pazarlay tékozlása nem olvad egységes cselekvénybe. Nem egységes a cselekvény azért, mert Pállya francia kapitánya maga sem egységes alak. Egyik jelenetben Ehrlichsdorfné, másikkban Sotenville, a szerint, melyik darabból való az illető jelenet. Sőt sok van benne Falschgrundból is. Ilyen szembeszökő ellentét van továbbá a fiatal Magyar szerepében is. Az első felvonás első jelenetében a Hausfranzösinn romlatlan lelkű fiatal Wahrmundja, a többi szerepe azonban a Der Verschwender züllött fiatal bárójának szerepével vág össze. Kövesdy szerepe a drámai szempontot tekintve egészen felesleges, mert semmiképpen sem viszi előbbre a cselekvényt, de szüksége volt rá Pállyának azért, mert hatáson szembe akarta állítani a külföldieskedő és hazájára, nemzeti intézményeire még hibáiban is büszke magyar nemest. És tényleg, bár szinte összefüggés nélkül vannak beleillesztve, a darab leghatásosabb jelenetei azok, a hol Magyar önérzetes magyarsága áll szemben a külföldért rajongó Kövesdyvel és a külföldi élet előnyeit emlegető kapitánynyal. A darab célját éppen drámai hibája szolgálja legjobban. Így Pállyának ezen iskolai drámája is méltán sorakozik az ő hazafias nevelői munkásságához és bizonyítéka a piarista iskolák nemzeti szellemének abból az időből, mikor Mária Terézia szirén-hangjai már-már elfeledtették a magyarral nyelvét és hazáját.

A »Pazarlay és Szükmarkosy«-t egész terjedelmében még nem ismeri az irodalomtörténet. Pállya derék működésének ismeretetéséhez akarunk egy adattal járulni, midőn darabját a kéziratból itt közöljük; ha egyébert nem érdemelné is meg, gyökeres magyarsága is érdemessé teszi rá.

Könnyebb áttekinthetés kedvéért Pállya iskolai drámájának forrásaihoz való viszonyát a következő táblázatban állítottuk össze:

Pazarlay és Szükmarkosy	Der Verschwender oder die ehrliche Betrügerinn	Die Hausfranzösinn oder die Mammzell
I. 1.	I. 1.	I. 1.
I. 2.	I. 4.	
I. 3.	I. 3.	
I. 4.		I. 1. 4.
I. 5.		II. 5. 7. 8.
I. 6.	I. 7.	
I. 7.		I. 4.
I. 8.	I. 8. 9.	
II. 1.	III. 1.	
II. 2.	III. 2.	
II. 3.	III. 3.	
II. 4.	III. 4.	
II. 5.	III. 5.	
II. 6.	III. 6.	
II. 7.	III. 7.	
II. 8.	III. 9.	
II. 9.	V. ö. III. 10.	
II. 10.	V. ö. IV. 2. 4.	
III. 1.	IV. 5.	
III. 2.	IV. 6. 10.	
III. 3.	V. 1.	
III. 4.	V. 2.	
III. 5.	V. 3.	
III. 6.	V. 4. 5.	
III. 7.	V. 9.	
III. 8.	V. 11.	
III. 9.	V. 12. 13.	
III. 10.	V. 14. 15.	
III. 11.	V. 16.	

IN NOMINE DOMINI AMEN.

A 1. S. 1^a.¹*Szolga Mihál, és a Magyary fia.**Magy.* Jó Napot adjon Isten Mihál!*Mi.* Alázatos Szolgája az Urnak.*Magy.* Fől kelt e már az Ur Pazarlay Uram?*Mi.* O már régolta fön vagyon.*Magy.* Lehetne e mostanában véle szollanom?*Mi.* Most édes Uram éppen lehetetlen: és ugyan egy fertál óra alatt nincs az ég alatt az az ember, a kit maga eleibe bocsásson.*Magy.* Mi okra nézve?*Mi.* Most avval a francia Kapitánnyal, a kinek tudom hírért hallotta az úr, titkos tanácsot tart: Mert hogy fundamentomossan tudja az úr a dolgot, az Uram annyira ment immár a tikoziásban, hogy a Kőfalusy jószágát is a múlt Napokban ötven ezer forintokon el attá: Most tehát azon mesterkedik, hogy ettől a pinztől mentül hamarább meg menekedhessék: Mert az én Uram pénze ha enni kérne, még sem köllének ugy vele bánni.*Magy.* Hova tudja tenni azt a temérdek sok pénzt?*Mi.* O édes Uram! Csudállom, hogy az Ur ismervén az Uramat azt tudakozza. Az én Uram házánál soha szünete nincs ám a koczka kártya játéknak: azután a sok tenger színes barátok, hízelkedő hamis pajtások, éhetetlen minden házi emberek mindeniből ki eszik, ki pusztítyák őtet. Kivált képpen az a francia Kapitány soha ugy el nem megy az Uram hazatúl, hogy hol ötven, hol hatvan, ollkor száz aranyat is el nem vinne magával.*Magy.* S azt az Urad nem bánya?*Mi.* Semmit sem gondol biz a vele: sőt inkább az ollan Játék után jól is tartya étellel, itallal a Pajtásait; a kik még a házánál vannak egy szívvel egy lélekkel hízelkednek néki, nyallák, fallák őtet, mihelest ki lépnek a házából nevetik mind a bolondot, ollkor mások előtt is ugy le gyalázzák, ugy le mocskollák őtet, hogy egy haj szálni böcsülletet nem hagynak rajta.*Magy.* És te azt el szenvedheted, mikor látod világosan az Urad kárát? Miért ki nem vered a házból a gaz embereket?*Mi.* Azt talám csak tréfából mondja az Ur; de azt higye el Kegyelmed, hogy nem eczer el igazítottam őket az Uram házátul: noha annak sem igen nagy haszna vólt: Mert mikor az egyik ajtón ki űztem őket, a másikon ismét be jöttek. Az Uram pedig minek utánna meg tutta volna, hogy ugy bánok a Pajtásaival, addig vert botoztatott, még egyet rughattam. Én látván, hogy tovább is ha ille-¹ Der Verschwender I. 1. és Die Hausfranzösinn I. 1.

tén folamattya volna a dolognak, lehetetlen volna a sok veréseket meg állanom, más képpen kezdtem gondolkodni: és immár mostanában úgy cselekszem, mind az az eb, a ki az Urának ennyi vitt, a kire mikor más kutyák föl támadtak, és az ételtől meg akarták volna fosztani, látván hogy meg nem felelhet a sok kutyának, oda engette ugyan az ételt nékik, de maga is lakozott vélek.

Magy. Azt ugyan jól cselekszed. De hallod Mihál! mit jelent az a sok puska, pistol, köpönyeg, December(?), ládák, mellyeket itt a pitvarba láttam? talám hadba készül az Urad?

Mih. Ezt igen nagy titkon cselekszi az Uram, de mind azon által ha meg fogadja az Ur, hogy senkinek ki nem nyilatkoztattya, meg mondom Kegyelmednek mire valók ezek a készülétek.

Magy. Ne fély édes Mihálom: Mert amelly titok reám bizattatik, azt meg tudom tartani.

Mih. És mind hogy kegyelmed Ura Attyától, és az meg holt Annyának egy testvér bátyjától igen tart, nem akarná, hogy minek előtte a készülétek végbe mennyenek, szándékját meg tudnák.

Magy. Nekem bizvást meg mondhatod: Mert azt ugyan egy lélek sem fogja tőlem hallani.

Mih. A francia kapitánnyal, a kit ő úgy kedvel mint egy test véré, és a ki őtet mindenekre reá viheti, francia Országba, és Nevezetessen Párisba készül?

Magy. Párisba? Micsoda alkalmatossággal.

Mih. Maga alkalmatosságával, maga költségén. És ugyan a Capitannak a múlt napokban tíz ezer forintokat adott; hogy francia hintókat, lovakat, paripákat, Órákat, külőt, külömb féle francia pompás ruhákat, öltözeteket csináltasson.

Magy. Mi okra nézve megyen Párisba?

Mih. Azt tartom, hogy a Gazdálkodás kedvéért: Mert a külső nemzetségektől tanullák a Magyarok az gazdálkodást. De én követem az Urat hogy tovább nem folytathatom beszédemet, meg köl az Uramat tekéntenem: alázatos szolgája az Urnak.

Magy. Isten hozzád Mihál! Szegény Pazarlay! Sajnálom, hogy illy szerencsétlen állapotra jutottál! Erre az iffiu emberre szüleinek halála után sok szép jószágok maradtanak: és mivel a bátyta tizenkét esztendő korában az Attya kegyetlensége miatt Ország világ mentt volna, a jószágokat egyedül maga bírta; És ugyan eleintén jól is gazdálkodot; de mi ölta a rossz társaságba keveredet, és az hízkeldő színes barátok szava után indúlt, az ölta kimondhatatlan, micsoda pazarlásokat tészon. Most is mit vertek a' fejébe? hogy Párisba mennyen? Ezt mindjárt hirül adom az Atyámnak, talám ő talál valami módot, hogy ebben a dologban akadályt tégyen.

S. 2a.¹*Pazarlay és a francia Kapitány, a Mihál.*

Kap. Meg vallom Nagyságos Uram, hogy ki mondhatatlanul csudállom, hogy Nagyságod Magyarországban eddig-is meg maradhatott. Mert én ez alatt az rövid idő alatt azt vettem észre, hogy Nagyságod az Istentől, és természetűl oly szép erköltsökkel, oly derék indulatokkal meg áldatott, hogy ebben az nyomorult, hitvány Országban, ebben az leg alább való világ szögletében úgy el nem terjesztheti erkölceinek dücsőségét, a mint azoknak méltósága kívánná.

Paz. Kegyelmednek köll köszönnöm édes Kapitány Uram, hogy a külső Országokat, és Párist kivált képpen velem meg kedveltette.

Kap. Azt mondhatom az urnak, hogy mihelest láttam Nagyságodat, azt gondoltam magamban; sőt az körül álló Uraknak meg-is mondtam: ennek az embernek kár magyarországban lappangani: ennek a Nagy világba köllenek élni, franciaországban Párisban tunák ezt az embert érdeme szerint meg becsülni.

Paz. De az való, hogy a Magyaroknál sok böcsületet nem várhat az ember.

Kap. O kérem alázatosan Nagyságodat, Monsieur Pazallay azt ne csudállya az Ur: Mert amit más külső Nemzetek tartanak a Magyarok felől, magam is tapasztalom, hogy még a régi Scitiai vadságokból éppenségessen ki nem vetközöttek. Egy tisztán túl való Magyar ha Párisba menne az egész várust maga után húzná, nem különben mint ha valami Affrica béli új vad állat hozatott volna a Városba. Franciaországban még a köz nép-is oly kegyes oly nyájas, oly ember-séges, oly Politicus, és Complementirozó, hogy akár mellyik Magyar Országi Udvarba egy francia Paraszt ember a Politianak Mestere lehetne.

Paz. Kérem Monsieur La-fleur csak azon legyen kegyelmed, hogy az Utra való készületek mentül hamarabb végbe mennyenek; mert meg vallom, alig várom, hogy Párist lássam. Ha az a tiz ezer forint, melyet ami napában adattam, elegendő nem volna, a Tisztartómtól bizvást kérhet az Ur többet is; Meg parancsoltam néki, hogy valamikor La fleur Uram pénzt kérni fog, mindenkor bőven adjon. Mi ólta francia Orzágnak állapotját hallottam Kapitány Uramtól, azólta oly nehezen esik Magyarországban multatnom, mint ha valami sötét barlangba, vagy valami kegyetlen büdös tömlöczbe rekesztettem volna. Az Ur fárattságát pedig, fogadom, hogy meg szolgálom.

Kap. Oh tres humble serviteur Monsieur Pazarlay.

Paz. Te pedig Mihál: Mond meg az udvari Kapitánynak, hogy nekem úgy tecczik, mint ha az előbbeni jövedelmeimnek bővsége egy kevésé meg csükkent volna, az az ollan Gavallérnak, mint én vagyok, nem válik böcsületére.

Kap. Az valóságos igasság.

¹ Der Verschwender I. 4.

Paz. Csak mond meg néki magyarán, hogy azt akarom, hogy mindenek bőven legyenek a házamnál: Kivált még Franciaországban megyek: Mert a' jó barátimal örökös emlékezetet akarok magam felől hadni.

Kap. Igen bolondúl hizelkettek, az Uratoknak, mikor fősvénységre taníttátok őket.

Paz. Kétség kívül. Én nem igen gondolok két, három ezer forintal, csak böcsülletem légyen: és azt vélem, hogy pompás Uri életem, és bővkezűségem mennel több irigységet gerjeszt az emberekben, annal inkább nevelkedik böcsülletem.

Kap. És azért az udvari kapitánynak meg mondhatod, hogy ha meg nem jobbittya magát, és mindenek pompossabban, és bővebben nem léznek, a szolgálatból minden bizonynal ki esik.

Mi. Nékem ugyan bizony nem lázlik méltónak lenni ezekre a dorgálásokra, hiszen éjjel nappal a mi Udvari kapitányunk mást nem tesz, hanem az illen gyüt ment embereket vendégöl, költ, ád, ebédek, vacsorákat főzet, süttet, játékra való pénzt (*törlés*). Nagyságódnak (*olvashatatlan*) kölcsönöt szerez.

Kap. Ugy is köll.

Mi. De azt is észbe köll venni: hogy az Udvari kapitány magáról sem felejtkezik ám el. Nagyságod embere ha még annyl volna-is együl egyik ugy meg kövéredett, mint ha szalonnába öltözött volna. Valaki csak meg botlik a házunkba az addig el nem megy, még meg nem rakja a horpaszszát. O édes nagyságos Uram arra mernék meg esküdni, hogy Nagyságod jó Baráti minnyájan egy szivvel, egy lélekkel azon vannak, hogy nagy költségeket és pompát okozanak az Urnak.

Paz. Azt jó szivvel hallom; de ugy láczzik, mint ha az előbbeni pompa, és bővség egy kevésé alább szállot volna.

Mi. Annak a tiszartó az oka: Mert valamikor pénzt kérünk tőlle, azt kiáltozza, hogy a Capitalisok vagy is a tőke pénzek igen csonkúlnak: már azt magam is többször hallottam tőlle, mind ezerszer. A Jozságok fogynak, árúba bocsátatnak, azt szórja szünet nélkül: ugy hogy nékem ugy teczczik, hogy a mi kövérségünk igen fogyattya Nagyságodat.

Paz. Ugyan kérem La fleur Uram, mentsen meg kegyelmed ettül a gaz embertül.

Kap. Csak reám bizza Nagyságod: ez a gaz ember, amint veszem észre, azért beszél a gazdálkodásról, hogy maga tolvajságit elpalástolla.

Paz. De az ugy vagyon. Még ezek az emberek engemet valami nyomorúságba döntenek: az szokások a szolgáknak: én számvetést soha sem tanúltam, a gazdálkodás körül való forgódást, és munkálódást átallom. Csak attól tartok, ne talám eddig való bővkezűségemben valami gátlást tegyenek a ros emberek.

Mi. Valami Professor gyüt Nagyságod Udvarlására, aki Nagyságod neve alatt akarna valami könyvet ki bocsátani.

Paz. Csak mond meg néki, hogy el mehet, az illetén emberekkel semmi közöm sincs; hijábba fáradozik, semmit sem kap.

Mi. Ezeknek az hizelkedő rosz embereknek kel minden jószágát el tikozzolla, és akik meg érdemlenék, azoknak semmit sem ád.

Paz. Én egy kevésé sétálni megyek; hanem tovább-is ajánlom Kapitány uramnak a hintók, Lovak, orák, ruházatok és a többi mennél jobban, és a francia szokáshoz képpes el készüllenek. Azonban magamat recomendálok.

Kap. Alázatos szolgálja Nagyságodnak: azon leszek, hogy mindekbe kedve tellen Nagysádnak.

S. 3.^{a.1}

Capitány és a szolgálja Lajos.

Kap. Most tapasztalom mely nagy ereje, és hathatósága legyen a testvér Attyafiságnak. Ez a Pazarlay, a ki most méne el innet, nékem egy testvér eöcsém, és noha eő azt nem tudja, de mint azon által én hozzám olly nagy szeretettel viseltetik, hogy jól lehet sok hizelkedő baráti légyenek, de mind az által senkihez sem láttatik olly nagy hajlandósággal lenni mind hozzám. Mi ólta vele barátkozom, számtalanszor, hallottam tőle: én, ugy mond, csudálkozom, édes kapitány, Uram, hogy olly hathatós Szeretettel ragattatom kegyelmedhez, én ezt nem másnak, hanem az Attyafiúi vérségnek tulajdonitom; tudni illik emberi természetünkbe óltatott tulajdonság az, hogy noha nem ismérjük Atyánk fiait, de mind az által mihelest azokra szemeinket vettyük, minden tagjainkban a vér és a természet föl indul, az Attya fiúi szeretetnek titkos ereje még az isméretlen Attyafiakkal is egybe kapcsol bennünket. Én mind egy tizenkét esztendő gyermek koromban az Atyám kegyetlensége miát hazámtól el szakattam, és francia Országba menneven némelly kereskedő emberekkel, ottannag Oskoláimat foltattam; azután hadi életre adván magamat kapitánságra emeltetem. Még eczcer látni, és tisztelni akarván Atyámfiait Magyar Orzágnak veszem utamat: itt hallom nagy keserűséggel szerelmes szüléimnek halélát, és eöcsémnek éktelen nagy pazarlásit, mellyeket az Atyánktól hagyatott jószágokban el követ, hallom, hogy noha sok böcsülletes uri emberek azon vóltak, hogy a tikozzólásitól el vonnyák, de haszontalan vólt minden igyekezetek. Én azért, hogy jó utra, és józan böcsülletes életre hozzam eötet, ezt a fortélyt gondoltam ki, hogy eötet tovább való tikozzólásra mind addig ösztönözem, méglen méglen minden pénzéből, és jószágából ki fogyván küldúságra jusson. Ezt a francia Országban való utazást is a végre javallottam néki. Es ugyan még eddig szerentsés folamattya vólt fortélyomnak. Mert immár húsz ezer forintyát el nyertem a játékban, és a kőfalusi Dominomot mellyet el adott, más uri embernek neve alat meg vettem, azon kívül a tiz ezer forint-is, mellyet a Párisi utra szánt, nálam vagyon. Tellyes reménségem vagyon, hogy talánn még mai napon koldús päl-

¹ Der Verschwender I. 3.

czára juttatom az eöcsémet. De ennek a dolognak végben vitelére szükséges leszen a Laos szolgám-is. Hallod Lajos! hol vagy.

Laj. Parancsollon az Ur.

Kap. Még eddig titkoltam előtted szándékomat, de most minthogy te is igen alkalmas eszköz lehecz szándékom bé tellyesítésében, azért tudjad, hogy nékem minden igyekezetem, és mesterségem arra czéloz, hogy a Pazarlayt minden jószágától meg foszszam.

Laj. O édes Uram! meg engedi azt az Ur Lelke Ismérete, hogy a jó baráttyát, a ki ugy kedveli az Urat mind egy testvér Attyafiát, kárba döntse?

Kap. A Pazarlaival való barátságom csak bolondságból áll: nékem eő soha sem vólt valóságos barátom, az illen Barátot pedig meg csalni, meg károsítani nem lelki isméret ellen való dolog.

Laj. Gondolla meg az ember, micsoda együgyű ember vóltam én még eddig. Én mind eddig azt véltem, hogy a csalárdságot gyaláznak köl tartani, és hogy az ég alatt nincs nagyobb gonoszság mint a jó Barátot meg csalni, és a Barátság törvényét meg szegni.

Kap. Ej! régi bolondság már ez. Ennek előtte való, hogy illen szokás vólt, de már mostani világban, valamint más régi szokások feledékségbé mentek, ugy a Barátság törvénye is meg változot. Most ez a mód, hogy az emberek csak a haszon kedvéért barátkoznak, a Barátság pedig magában ha hasznot nem hajt, csak merő pusztá titulus.

Laj. Ez a mód nékem igen teczszik: Franciaországba is be illenék. Es innét, amint veszem észre az következik, hogy minden böcsületes ember bolond. Csak igaz az hogy én soha ugy nem jövök Nagysághoz, hogy okosabb el ne mennyek.

Kap. Most ide vigyáz: A Pazarlay valami hintókat bizot reám hogy csináltassak, melyek ugyan még eddig el nem készültek, de soha sem-is készültetnek, azokat te, mikor fogsz alkalmas időt ocsárollyad, gyalázd, mond, hogy bolondúl, ostobául, egy szóval magyar modira vannak csinálva, eő tudom, hogy ezeket halván, mindjárt más modi hintókra pénzt ád, és azt hozzám hozd, érted-e? és így ismét ennyihány száz forintoktól megfosztyuk ötet.

Laj. Értem Uram. Végbe is viszem, mihelest, alkalmatosságom fog lenni.

Kap. Most nékem azon böcsületes uri emberhez köll mennem, a kinek neve alat meg vettem a Kőfalusi Jószágot.

Laj. Hát az Ur vette meg azt a Jószágot? hol vett az Ur annyi pénzt?

Kap. Pénzt az adot, a ki a Jószágot el atta.

Laj. A Pazarlay?

Kap. Igenis, azon a pénzen vettem meg a Jószágot, amellyet tőle hol ajándékba, hol a játékban nyertem.

Laj. Boldog Isten! Ez ugyan bizony szép historia!

Kap. Te azomban eregy, és amit parancsoltam, vid végbe: amint pedig most hallotál, mennél jobban lehet, titkollad.

Laj. Meg lesz Uram.

S. 4^{a.1}*Magyari a fiával, és a Kövesdy.*

Magy. Nem csudállom, hogy a Pazarlay francia Országba kívánkozik: Mert, mind hogy Attya Anyja nincsen, az iffiuságnak szele, és az rosz emberekkel való társaság ugy forgattya eötet, és oda hajtya, amint, és ahová akarja. De, hogy kegyelmed a fiát francia Országba akarja küldeni, édes Kövesdy Uram, azon fölötte igen csudálkozom. De ugyan csak mondja meg kegyelmed, mit csinál az a gyermek Párisba? Mert még meglett embernek nem mondhatom.

Köv. Tudja azt kegyelmed Magyari Uram, hogy én az ollan dolgokban nem örömet szegem meg gyermekeim kívánságát, melyek nem ellenkeznek a jó, és tisztességes, erkölcsös étellel.

Magy. De hogy kegyelmed a fiát Párisba akarja küldeni, az minden böcsületes étel Reguláival ellenkezik. Ha kegyelmed ifiabbi gyermeke a János, a ki még csak 9 esztendő, meg akarna házasodni, meg engedné azt kegyelmed néki? he?

Köv. De az öregebbik fiam immár 15 esztendő, és abban néki kedve tellik, ha Párisba küldöm.

Magy. Az én fiam már 20 esztendő, de ha Párisba kívánkoznék, következés képpen azt itélnem, hogy még gyermek észszel bir, és még eczzer Iskolába jártatnám. De meg mondom kegyelmednek világosan, ki gerjesztette föl kegyelmed fiában a francia kívánságokat. Az a francia Kapitány, aki kegyelmeddel, nem különben, mind az Pazarlaival barátkozik, az akarja a böcsületes Magyar Uri emberek jószágit Párisba juttatni.

Köv. O nem biz az: az én fiam maga óhatotta mindenkor a külső Országokat.

Magy. A kend fia? Maga óhatotta? Mikor a kend fia a maga hazáját sem tunná meg mondani a világnak mellik részében vagyon, hogy tutta volna Párist meg kívánni, ha az a gyüt ment gaz ember Kapitány a fejébe nem verte volna. Meg bocsásson kegyelmed, ha világosan szóllok, és ami a szivemen vagyon, azt ki mondom: a kegyelmed fia esztendeéhez képpst még igen kevesset tud, vagy éppen semmit sem. Ami nap az irását láttam, de ha az én kakasom az udvaromon jobb figurákat nem tenne a lábával, mindjárt elevenen tollastul le huznám a bőrét. Tanullon eő Magyar Országban Deákul és Magyarul irni, és beszélleni: azután ha a külső Nemzetek nyelvének meg tanulására reá ér azt Magyar Országba is meg tanulhattya. Csak nékem egyszer volna még alkalmatosságom szemben lennem avval a Capitannyal, én minden böcsüllettel, és tisztességgel meg mondanám neki: Kegyelmed az a rosz ember, a ki a várasunkból sok böcsületes uri ember gyermekeit a külső Országokba csábittya, és azoka(t) kóldusokká akarja tenni? ezt minden böcsüllettel meg mondanám néki.

¹ Die Hausfranzösinn I. 1. 4.

Köv. Minden böcsülettel?

Magy. Igen is minden böcsülettel. És ha ezekre nem hajtana aval a széllél bélelt francia szolgájával egygyütt tömlöczbe vettetem eötet.

Köv. Tömlöczbe? és azt is minden böcsülettel?

Magy. Igen-is Tömlöczbe: Mert ha még eddig meg nem érdemlette ennek utánna minden bizonylyal meg érdemli.

Köv. Kegyelmed, amint veszem észre, igen nagy ellensége a francziáknak.

Magy. Azt meg vallom, és a nyelveket is ugy utállom, hogy azt 6 filléren meg lehetne vennem meg nem venném, sőt ha egy kalán vízbe vehetném be nem venném. De vannak némelyek, akik azt a bolond nyelvet ugy meg szerették, hogy ha Monsieürnak mondattatnak, szinte ugy örülnek néki, mint ha tudja az Isten, micsoda kincsel meg ajándékozattatnának, és ha a Levelekre föl tudjak írni a francia titulyt: Monesur Monesur Kövesdi és tudja tatár hogy van a többi, már azt gondollák, hogy az egész világ tudományit fejekbe öntötték: mind ha már az a Titulus, mely a Magyaroknál szokásban vagon, gyalázatos volna, és nagyobb Ur volna, a ki Monesurnak mondatik, mind a ki magyarul Urnak. Mivel jobb az a francia titulus, mint ez: Az Urnak Kövesdi Uramnak böcsülettel adassék?

Köv. De kérem alázatossan az Urat, iszen a francia nyelv tudománya nem kér az embertül kenyeret, és mennél több nyelveket tud az ember, annál alkalmasabb az emberi társaságra: sőt amennyi nyelvet tud az ember, annyi embert ér.

Magy. A mi eleink soha se tultak franciaajul még is volt mind pinzek, mind böcsületek: azoknak unokái a külső nemzetek között meg tanulják ugyan a francia nyelvet, de a mellett a külső nemzetek pompáit-is föl kapják, és így amit az elei fáratságos munkával, véres veretékkel kerestek, és magyarossan gyüttöttek, azt az után francziássan el költik, el pazarollák.

Köv. O kérem az Urat, azt nem lehet közönségessen mondanunk minyájaról: Mert sok böcsületes Uri embereket látunk az Országban, akik az külső Országban nevelkedvén sok szép tisztességes tudományokat, böcsületes, és erkölcsös magok viselését, nyájas emberség tudó társalkodásokat Olasz, francia, Német Országoknak tulajdonityák.

Magy. Bizony édes Szomszéd Uram a ki Magyar Országban számár, azt ha Japóniába, Indiába, Jeruzsálembé, vagy Rátotra viszik-is, bizony csak mindenütt számár lesz az; de aki természete szerint alkalmas a tisztességes tudományokra, az Magyar Országban is dicséretes előmeneteleket tehet. Azután a mi az erkölcsös jámbor életet illeti, ha azt tartya kegyelmed, hogy azt a külső Országokba tanulják, igen egygyü ember kegyelmed, de meg bocsásson.

Köv. Igen barátságossan beszél velem kegyelmed.

Magy. Hát hiszen ollan jó barátommal, mint kegyelmed barátságossan köll élnem: kívált olyan dologban, mellyben jó barátom hasznát, és javát keresem. Csak gondolla meg kegyelmed: hol vagon

nagyobb veszedelme az iffúságnak, mind a külső nagy, pompás Városokban Párisban, Romában, Londonban és más aféle helységeekben; a hol minden külső érzékenységet gyönyörköttető világ javai bővebben föl találtatnak, mind a mi Várasinkban: Mellek noha talám az ott való iffúságot olly könnyen meg nem ronttyák, mind hogy ezeket kicsinségektől látván meg unnyák; de ami Magyar Iffiaink látván a külső országok pompáit: azt elsőb csudállák, az után dicsirik, kevés idő múltván meg is kedvelik, sőt meg kívánnyák. Az után vissza térvén hazájokba a szerint a pompa szerint élnek, vagy van modjok benne, vagy nincs: meg nem gondolván, hogy addig köl az embernek takaroczni, még a lepedője éri: három négy rend béli francia szolgákat fogadnak, azoknak fűzetése két három annyi mind a Magyar Szolgáknak, az után a francia szolgának, szolgát is köl tartani, és ha a francia szolgának francia szolgát fogacz, még ennek is szolgát köl fogadnod: Mert a francia szolga szolga nélkül nem szolgál.

Köv. Leg alább a Politiát az emberséget, meg köll vullanunk, hogy a Magyarok a külső nemzetektől tanúllák.

Magy. Kérem, ne boszoncsa kegyelmed a Lelkemet. Mit gondol kegyelmed miben áll a Policia? talám az(t) állittya kegyelmed Politicusnak, a ki mind a tekenyős béka hol ki ötti, hol be huzza a fejét, a ki a vállait öszve tudja huzni a karjait hánya veti mind ha nem is az övé vólna? a ki a lábait keresztül kacsúl rakja, mind ha mindenkor minuetet járna? O édes Kövesdi Uram ha kegyelmed az illen szeleségeekben gondolla lenni a Politiát a kegyelmed fia már tökéletes Politicus: Mert mikor én az uczának egyik végén megyek, eő a másikán már szinte ugy nyakon csap a szele: az után tizenkét beszédbe kapni, egyet sem végezni, mindenekről vagy köll, vagy nem köl tudakozodni, más böcsülletes emberek beszédjét félben szakasztani, minden embert meg szollítani, az uczán meg állítani, ezek mind a Párisi Politiához való qualitások ezekben pedig a kegyelmed fia már nagy előmeneteleket tett, azért hejába fáradozik francia Országba.

S. 5^a 1

Kapitány, Magyarai, és a többi.

Kap. Tres obeisant Valet Monsieur Magarán.

Magy. Alpha, Beta, Gamma, delta Signor. Engem Magarannak nem hívnek, hanem Magyarinnak, más soha nem is hitt Magarannak, hanem egy francia szolga, a kít bűneimnek bocsánattyáért három óráig és két minutumig a házamnál tartottam. Kegyelmed most édes Kapitány Uram Magyar Országban vagyon, és Magyar kenyeret eszik, annak okáért ne merészelle kend más böcsülletes Uri emberek böcsülletes keresztény magyar neveit meg francziázni.²

¹ Die Hausfranzösinn II. 7. 8.

² Ez a kis rész a II. 5.-ből van véve.

Kap. O Monsieur Magyar! talám csak tréfálsz az Ur.

Magy. Monsieur, Monsieur; nem vagyok én Monsur: Már most minden gaz embert Monsurnak hívnak, ma holnap nem is lesz gaz ember a világon: mert az egész világ Monsieur meg mosiurodott.

Köv. Éppen jókor gyűtt ez a kapitány: majd lesz annak most mit nyelni; már nékem ami jutott, avval meg elégszem. Alázatos szolgálója az Uraknak.

Magy. Kegyelmed szolgálója Szomszéd Uram! Nékem azt tartom nem fog hosszúnak láttatni az idő: Mert ha francziával beszél az ember, soha a beszédből ki nem fogyhat.

Kap. Én fölötte igen nagy Szerencsémnek tartom, hogy alkalmatosságom eset Magyar Uramnak tiszteletére.

Magy. Tehát kegyelmed sokkal más vélekedésben vagyon, mint magam.

Kap. Én az egész világban élő emberek között leg boldogabbnak itélném magamat, ha szerencsém volna, valami szolgálatom által az Urhoz való szivességemet meg mutatnom.

Magy. Én pedig akkor itélném magamat szerencsésnek, ha kegyelmed soha sem érne olly alkalmatosságot, mellyben nékem szolgálhatna.

Kap. Miért édes Uram?

Magy. Azért, hogy én soha semmiben sem akarok kegyelmeddel köteles lenni.

Kap. Igen nyilván, és szivessen beszél az Ur! és az nékem ki mondhatatlanul tecczik. Én azokat az embereket, nem tudom elegendő képpen meg böcsülni, a kiknek nyelvek a szivekkel meg egygyez.

Magy. Ha úgy van, fogadom kegyelmednek, hogy még ma nagyobra fog böcsülni: Mert föl tettem magamba, hogy valamit eddig a szivembe forraltam, azt ma kegyelmed előtt mind ki akarom adni.

Kap. Azt én meg böcsülhetlen szerencsének tartanám.

Magy. De meg maradjon kegyelmed föl tett szándékában.

Kap. Kérem legyen szerencsém hallanom az Urtól, amit akar mondani.

Magy. Azt mondom, hogy az a ki a Pazarlainak a Parisi utat javallotta, az egy valóságos bolond volt.

Kap. Micsoda? bolond?

Magy. Egy phantasta volt.

Kap. O édes Uram!

Magy. Egy esze veszett agya furt ember!

Kap. Lassan édes Uram!

Magy. Egy semmire kellő, gaz ember volt!

Kap. És ez valóságos, és tréfa nélkül való ítélete az Urnak.

Magy. Igen is, e mellet élni, és halni kívánok.

Kap. Édes Magyar Uram a bolond, phantasta, esze fogyott agya furtt, semmire kellő gaz ember . . .

Magy. Noss az után?

Kap. Én vagyok az édes Uram!

Magy. Hát úgy? Kend az?

Kap. Igen is én vagyok, Magyar Uram.

Magy. Örvendek azon.

Kap. De én remélnem, hogy meg másolla az Ur beszédjét.

Magy. Nem biz én: én nem olly könnyen másolom meg beszédemet.

Kap. De ugyan csak még is édes Uram!

Magy. Akarta kegyelmed hallani, és im már most tudja szívemnek belső titkait.

Kap. De egy jártos költős felől, aki már a nagy világban is forgodot, azt mondani, hogy Pazarlainak bolond tanácsot adott volna?

Magy. Azt soha sem véltem volna: de ez az Párisban való költözés olly nagy bolondság, hogy annál nagyobb Toldy Mikol ideétől fogvást Magyar Országban nem hallatott.

Kap. Nekem kimondhatatlanul tecczik az Urnak nyilván való beszédje.

Magy. Azt jól cselekszi kegyelmed!

Kap. De még is, mikor én oll nagy emberséggel vagyok az Urhoz . . .

Magy. O kérem édes Lafu Uram, vagy hogy híják kegyelmedet, csak hallgasson, és egy szót se mondjon embersége felől, jól ösmérem én a francziák emberségét: azoknak embersége csak a haszon után néz, azoknak hizelkednek, azoknak reverenciáznak, a kiben a reverenciák árát meg vehetik.

Kap. Követem az Urat, de az Ur nekem igen Maga után indult embernek láttatik lenni. Tudja azt az Ur, hogy a mostani világ egészben a Politia és emberség után hanyatlott.

Magy. Én nem gondolok vele, akár mit csinállon a világ: elég az azon, hogy én a színes és tettetés emberséget ugy utállom, mind az ördögöt, és az ellenségemnek nem hizelkedhetek, azt nem csókolgathatom, nem nyalogathatom.

Kap. De azt az okosság hozza magával, hogy más emberek szokásához alkalmaztassa magát: mert egyébb óránt az egész világtól meg különböztetné magát.

Magy. Inkább az egész világgal ellenkezzem, mint sem hogy ugy élyyek mint a francziák; a kik szemben ölelgetik, csókollák, nyallák, fallyák az embert, szivekben pedig mérget forralnak, mellyet azután hátok meget ki is adják.

Kap. Én minden ember felől örömet jót mondok.

Magy. Minden féle emberek felől jót mond? elég rosszszul cselekszi ezt kegyelmed: mert így hát az gaz embereket a böcsületes emberekkel egy classisba veti. Én több emberrül mondok rosszszat, mint jót, mert több rossz ember vagyon a világon, mint jó.

Kap. De még is nem örömet hallák az emberek, ha szemekbe valami rosszszat mond az ember felőlök. És azért ha valami rosszszat akarok más felől mondani, azt háta meget mondom.

Magy. Én pedig ha jót akarok mások felől mondani, ami ritkán történik meg, azt mondom inkább hátok meget, ha pedig valami rosszszat hallok felőletek, azt ugyan bizony szemekre hányom ám. Én minden

encz-bencz, giz-gaz embert Nagyságos Urnak nem mondok, ha mindjárt száz ezer tallér öröksége maradt is az Attyáról. Én az ollan szelevergyi phantasta meg francziásodott complementirozó iffiakat, mint most a Várasunkban vannak miolta kegyelmed itt van, az édes annyuk füle hallottára is úgy le hordom, úgy le csipölöm, hogy szint úgy menydörög. Én olly igaz szívű magyar ember vagyok, hogy az itt való uri embereket gyakorta kérem, hogy a házokba bocsássanak, és alkalmazhatóságot adjanak, hogy a rosz tevőket meg fedhessem.

Kap. Nékem sokkal külömbb természetem vagyon. Én ha valakit házánál tisztelni akarok, azt nem akarom meg keseréteni.

Magy. Bár soha senkit se látogatna kegyelmed, mert haszontalan beszélgetéseivel más böcsületes emberek foglalatosságában hátramarádást okoz.

Kap. O talám az Urnak is vannak mostanában valami foglalatossági.

Magy. Én a nélkül soha sem szükölködöm, bár kegyelmed is valami böcsületes munkában foglalná magát, az iffiúságot föl nem zendítette volna a francia bolondságokra.

Kap. Hogy tehát terhire ne legyek az Urnak, én elmegyek.

Magy. Kedvem szerént fog cselekedni, ha elmegy.

Kap. Tres humble serviteur édes Uram.

Magy. Kegeyelmed szolgálja: az ajtó fele megy egy két lépést.

Kap. Oh tres humle serviteur! Kérem ne fárassza az Ur magát.

Magy. Nem kegeyelmed kedvéért fáradozom, a Pazarlaihoz indultam.

Kap. Tres obeisant, valet édes Uram!

Magy. Daradiridatumdarides.

Scena 6^a.¹

Pazarlay, Kapitány, Magyar.

Paz. O olázatos szolgaja Kapitány Uramnak.

Kap. Éppen jókor jött Nagyságod.

Magy. O de szép egy pár ember ez! az egyik hizelkedő, éhetetlen francia, a másik bolond. *ad ipsos.* Kend szolgája, kend szolgája Pazarlai Uram!

Paz. Mi a tatár érte az Urat? Igen komor kedvű az Ur, amint veszem észre.

Magy. Nem ok nélkül vagyok, vagyon reá okom.

Paz. De ugyan mi találta az Urat?

Magy. Én a kegeyelmed Istenben boldogult Attyával igen hiv baráttságban éltem.

Paz. Azt jól tudom: s azután?

Magy. A kend Attya noha nagy nemből való volt, de mind azon által, az én állapotom alacsonyságát soha meg nem vetette, sőt inkább

¹ Der Verschwender. I. 7.

engemet nem csak szeretett, hanem tisztelt is. Nem úgy mind a fia, a ki maga viselesében, és minden erkölcsében igen el fajult az Atyától.

Paz. O kegyelmed, amint veszem észre, predikálni akar!

Magy. Tudom, hogy a Praedicatio sem ártana kegyelmednek. De most nem arról van a beszéd. Én éppen csak azért jöttem ide, hogy kegyelmedet sok esztelen tékozlási miát meg dorgállam. Mert meg vallom, hogy immár elszenvedhetetlenek azok a pazarlások, melleket el követett.

Paz. O édes Magyarai Uram, ha most a tükörbe látná ábrázattját! hogy illik kegyelmednek a dorgálás.

Magy. Én most nem tréfálodom, nem is méltó az én beszédem nevetésre.

Paz. a kapitány: Éppen szakasztott ollan, mint az meg hólt Atyám, még a szava járása is ollan, mint ha az Atyámat hallanám.

Magy. Mi haszna, hogy a kegyelmed Atya annyit fáradozott, annyi jószágot szerzet, annyi pinzt gyűjtött, annyit törte, kinzotta magát, éjjel nappal nyukhatatlankodott, mikor kend véres veretékkel szerzett jószágit, fárattságos keresményét a rossz feslett élető gonosz pajtásokkal el prédálla.

Paz. a kapit. Valóban éppen így szokott az én Atyám is beszélteni, még élt. Azt csudálom édes Magyarai Uram, hogy kegyelmed oly természet szerént való móddal le ábrázolta most a meg hólt Atyámat, hogy ha eő most halottaiból föl támadna, azt mondanák az emberek, hogy egy Atyától és egy Anyától valók. De azonban ha tovább is akarja szólattni predicatióját, kérem tessék le ülni, talán majd könnyebben esik predikállani.

Magy. O szivesen! nem bánom, azt is meg cselekszem: de mind a két fület csak jól meg nyissa ám kegyelmed.

Paz. a kap. Üllünk le mi is Mossieur Lafleur: talán majd valami szép dolgokat hallunk. No hát hol szakasztotta félbe beszédjét kegyelmed Magyarai Uram?

Magy. Beszédemnek az léssen első célja, hogy kegyelmed egy Országos Phantasta, és sültt bolond.

Paz. Derekassan! No csak szólattassa kegyelmed beszédjét:

A kap. Csak jól mondják azt, hogy a vének ismét gyermekekké léssnek.

Magy. Második célja beszédemnek az: hogy kegyelmed tíkozlása által sok hízelkedőket szerzet magának, akik kegyelmed jószágával úgy élnek, mint saját jószágokkal és akik minek utána kegyelmed minden jószágából ki fogy, a sárba hadják.

Paz. Kik azok a hízelkedők?

Magy. Még azt meri kend tudakozni? a többi közül kegyelmed az egyik, a ki azért, hogy eddig evett ivott a Pazarlay házánál, még Francia Országra akarja terjeszteni tíkozlását.

Paz. Hát már azt is meg tutta. Kap. Nem tudom hol, s kitül hallhatta.

Paz. Igen hosszan tart kegyelmed Beszédje édes Magyarai Uram! Mikor fejezi már bé predikatióját?

Magy. Mast mindjárt.

Paz. O hála Istennek.

Magy. Utollára azt akarom tudni, hogy ha megjobbította e kegyelmed magát, alább hogy e a rosz társalkodásban, és a tikozlásra és tobzódó életre vetemedett indulatit meg határozza e?

Paz. Nem biz én édes Magyarai Uram! azért ne is koptassa a száját. Már az én nyakamat eleget törte az Atyai iga, tudja az Kegyelmed is, mennyit köllött szenvednem, még az Atyám élt, a ki életének boldogságát egyedül csak a pénzben és az gazdagságban helyeztette. Nékem azomban még eő éjjel nappal kereset, gyűjtött, nékem gyalázatos életet köllött viselnem. Nékem még eő élt, az eő fősvénysége miatt sem pénzem, sem szolgám, sem ruhám állapotomhoz hasonló nem vóit: Nékem mindenféle társalkodások meg voltak tiltva, mellyek ha meg nem tiltattak volna, még sem keverhettem volna magamat valami böcsületes iffiak közé: mert az Atyám úgy tartott, hogy egy mester ember is külömben ruházza, tarttya a fiát. Már az Atyám, hála Istennek meghalózott, és az eő jószágá, az eő keresménye reám szállott: most azért minden igyekezetem, minden tehecscségem arra czéloz, hogy azt tisztességesen és dicséretesen el költhessem. Eő gyűlölte a Pompát, nékem pedig minden gyönyörűségem a pompás életben vagyon: eő bővkezűségtül irtóztat, nekem pedig minden kedvem az egy adakozásban telik és így akarom magamat más emberekkel kedveltetni.

Magy. O! ez ám a szép Praedicatio! halljátok ezt Atyák, kivált képpen azok, akik éjel nappal munkálkodtok, hogy gyermekeiteknek holtotok után valamit hagy hassatok. Kinek? az illen hála adatlan fiaknak, az illen tikozló, pazarló, tobzódó gonosz gyermekeknek kerestek? akik esztendőt által el vesztegetik, amit tik nagy munkával, hosszas fáradcsággal gyűjtöttetek, amit sok esztendeig kerestetek.

Paz. De mind hogy olly okos embernek mutogattya itt magát, mondja meg kegyelmed, hogy ha a kend fia külömbb életet visel, mint én? Miért azt bölcs tanács adásival nem ápolgatta Magyarai Uram?

Magy. Eő úgy cselekedet, mint kend, és azért mostanában koldus. Kegyelmed is így jár, ha ennek utánna is így fogja életét folytatni. Olly haszontalanul predikállottam a fiamnak, mint ha a falra hántam volna a borsót: most már elég keservessen füzeti árát engedetlenségének. Már most semmie sincs és az Attya egészlen meg vetette eőt, jószágából kitagatta. Ez a példa kegyelmed igazgatására igen hathatós volna, ha szívéhez bocsátaná! v. ha szívére venné!

Paz. tubákot szí. Majd azután negyven esztendős koromban okosabb lészek.

Magy. Negyven esztendős korában? O édes Pazallay Uram minden jót kívánok kendnek! ez az utolsó czikkele beszédemnek. De a Szükmarkosinak kegyelmed Anyja egy testvér bátyjának meg irom maga viselését, a franciaia útát és más tikozlásit, az talám még talál valami módot, hogy megzabolozza kegyelmed rosszra indult vágyódásit.

Scena 7^a.¹

Magyari, Kapitány, Pazarlay, a kapitány szolgája Lajos.

Laj. A melly hintót csináltatott Monsieur Pazarlay, nem ér egy fillért!

Paz. Miért?

Laj. Ha dohányos ember volnék, nem adnek egy pipa dohánt érte!

Paz. De mi okból?

Laj. Egy tavali kalendarium többet ér, mint kegyelmed hintója!

Kap. Mond meg már egyszer mi híján vagyon?

Laj. Én még a lábamat sem teszem arra törvéntelen paraszt taligára; nem hogy Parisba mennek rajta: az egész város ki nevetne bennünket: mint bolondokat.

Paz. De micsoda fogyatkozást találsz benne?

Kap. Hiszem még új, most csináltattam?

Laj. O diantre peste! Soha ollan faragatlan, rendetlen, goromba jószágot, szekeret nem láttam!

Kap. Én nem foghatom meg, hogy olly rossz munkát tettek volna, hiszem azok által az Mester emberek által csináltattam, akik a legnevezetesebbek itt a Városban.

Paz. Csak mondaná meg immár egyszer, hogy micsoda fogyatkozása vagyon: hiszen ha éppen ollan, hogy nem lehetne meg igazítani, csináltasson mást Lafleur Uram, én pénzt adok, ha mingyárt hat hét száz tallérba kerekedik is.

Magy. Majd belé szollok én is. Hát csak nem tudhatjuk meg, mi híján vagyon az a hintó?

Laj. Az a híja, Monsieur! hogy Magyar Munka! Mit tudna ez az paraszt, goromba, semmire kellő, alávaló Magyar nemzet böcsülletesen meg csinálni?

Magy. Pazarlay Uram! Kegyelmed ezeket el halgathattya? mikor illen gaz csücselík ember, a kinek tudja a tatár honnét vagyon keze, lába, feje, a ki ha Magyar Országba nem jöt volna már régenten éhen meg döglött volna, mikor az illen Ország Világ futó lóto gaz ember egész Országunkat, és Nemzetünket gyalázza, azt kegyelmed a házánál el szenvedheti?

Laj. Hej, Monsieur! gondolla meg kegyelmed, kivel beszél, azt hitesse el magával, hogy nem Magyar Lakajjal beszél. Én francia Lakaj vagyok, és ugyan Lakaj de Paris. Azt pedig jól észre vegye kegyelmed, hogy egy Parisi Lakaj akár micsoda Magyar Országi fő embernek Baráttya, és társa lehet. Hogy pedig mostanában kegyelmed ember-telen Magyar gorombaságának megbocsátok, azt természet szerént való különös francia emberiségemnek tulajdonícsca.

Magy. Jaj te akasztó fáról le eset, csavargó, tekergő, Ország pusztító gaz ember! Hát még ugy beszélsz? (*megüti*) ha Parisba nem

¹ Die Hausfranzösinn. I. 4.

tuttad, tanuld meg Magyar országban, hogy bánnak itt a Lokajokkal, czoki, czoki a házból kutyátul került gaz ember! (*elűzi*).

Kap. Hej én protestálok Magyar Uram! leg alább az ebet meg köllött volna böcsülni az Uráért?

Paz. Ha ősz fejét nem tekenteném kegyelmednek, megmutatnám, micsoda dolog légyen böcsületes ember házában illen lármát indítani.

Magy. Hát még is pártját fogja kegyelmed annak a gaz embernek? Oh boldog Isten! mire jutánk? Már az egész világ megfranciásodik! látom, hogy semmire sem mehetek! De mind azon által mind addig nem nyukszom, még ezt a két francziát a Várasból ki nem csapatom.

S. 8^a. 1

Pazarlay, Kapitány, a Pazarlay pajtássy, a többi között a Magyarfi fia.

Paz. Ez az vén ember még is meg szomorította egy kevésé szivemet: Mert ha az Anyám Bátyja meg tudja a Szűkmarkosy, hogy francia Országban készülök, mindjárt itt terem, és az valami akadályt tehet föl tett szándékomban.

Kap. O kérem alázatossan az Urat, talállok én abba módot, hogy azt a vén embert le csillapicscuk: én azt a dolgot magamra vállalom, csak reám bizza az úr!

Paz. O édes kapitány Uram! édes Lafleur Uram! én magam sem tudom, honnét vagyom, hogy én kegyelmedhez olly hathatós szeretettel ragattatom, hogy ha az egész világ ellenségem volna, kegyelmednek hozzám való szivességével meg elégednék.

Kap. O tres humble Serviteur! Monsier Pazallay!

Paz. A Szűkmarkositúl ugyan egy kevésé tartok: Mert mint hogy néki se felesége, se gyermeke, se más aféle rokonsága nincsen, az eő jószága, amint maga is meg ígérte, reám szállana, de ha abból ki esem is, nem sokat gondolok véle, csak egyszer Parisban lehessünk!

Kap. Azt emberül cselekszi az Úr! Nem méltó, hogy egy kevés jószágért, valami csekély haszonért, maga kívánságát meg szegje az ember. Azután mi haszna, ha az ember az egész világ jószágával birna is, és avval böcsületesen nem tudna élni, azt pedig széles a világon alkalmatosban nem lehet meg tanulni, mint Parisban. De im me az iffiu Magyarif felénk jön! vallyon micsoda ujságot hozz? igen jókedvű!

Magy. O örvendek hogy jó egésegben láthatlak Lölköm édes Pazarlaim!

Paz. Hozott Isten édes Magyarim! már régen nem láttam illen jó kedvedet.

Magy. Hid el édes Pazarlaim, hogy miólta az Atyám hatalma alól meg szabadultam, miólta az Atyám Örökségéből ki tagadott, még azólta nem volt egy órányi szomorúságom, vajki nagy és meg böcsül-

¹ Der Verschwender I. 8. 9.

hetetlen boldogság az, ha az ember maga szabad akarattya szerint élhet. Akinek szabadsága, kényén kedvén való életre módja vagyon, ha azon föllül a világgal tud bánni, és az emberi társaságra szükséges tulajdonságokkal bir, annak mindene vagyon.

Paz. De kiteczzik! azért te mindenekkel bővelkedöl.

Magy. Én, ugyan való, hogy egy nyomorult kutya vagyok, nékem nincs annyi jószágom, amennyit csak a légy a szárnyán elvihetne, de még is semmi nélkül sem szűkölködöm. A Játékban, és más böcsölletes emberekkel való társalkodásomban vagyon minden reménységem, és noha koldus vagyok, de mindazonáltal soha semmiből ki nem fogyok. Te is ha jó dolgod volna, édes Pazarlaim, bár egyszer menekdnél meg immár a sok jóságától, és illen szabad életre adnád magadat. De mit atz ha valami új hírt mondok?

Paz. Majd meg látom, de előbb mond elő az ujságot.

Magy. Az az első: hogy én ma a házadnál Tokaj bortúl meg akarok részegedni: azután, hogy a Kártyássy, Koczský, Itasy, Pinczefy, Éhefy ma hozzád ebédre jönnek: azért ma valami jó ebédet készétes, úgy is talám ma eszünk ultolsó ebédet nálad, mint hogy Parisba készülsz.

Paz. Már arról tettem rendöléseket, ha még annyian lesznek is, tudom, hogy megelégednek.

Magy. De kérlek Lelkem édes Barátom mi lött? amint látom szokásodon kívül valamin szomorkodol?

Paz. De az igaz, és az Atyád szomorított meg.

Magy. Az a vén szatyor? de mit gondolsz te vele?

Paz. Most nem régen egy nagy predicatiót tett itt.

Magy. Ej bolondság! Mit félsz te ollan vén Moralistatúl? derék ember a kocsis! azon boszankodik, azt irigyli, hogy bővkezűséged miatt annyi jó barátid vannak, akik házadat gyakran meglátogattyák.

Paz. De az Anyám Bátyának tudtára akarja adni, hogy Párisba készülok.

Magy. S azután ha tudtára adja is: az sem külömbb ember az én Atyámnál, az is csak ollan vén casista! De ime valami zörgést hallok, nyilván már a vendégek jönnek.

Kap. Igen is jönnek immár.

Paz. No hát mennyünk, köszöntsük őket.

A 2. S. 1^{a.1}

Mihál a Pazarlay szolgája.

Boldog Isten! hogy lármáznak, hogy kiáltoznak, hogy vigadnak azok ott az ebédlő házban! bezzeg ez ám az élet! Negyven személy üll az asztalnál! Isznak külömbb külömbb féle borokat, Cyprus bélit, Campaniait,

¹ Der Verschwender III. 1.

Burgundiait, Tokait, öszszve ütogetik a poharakat; annyi sok drága ételeket esznek, hogy az egész város egy asztalnál meg nem emészt-hetné. Azon föllül tizenöt ehes telhetetlen musicus, aki mind üres gyomorral, lapos erszenyel gyüt az Uram házához, azok ugy meg rakják most magokat, hogy majd csak meg nem fulladnak. Az én Uram pedig közöttök mást nem tesz, hanem kéri, mutattya, kinállya, kényszeréti őket, hogy a Jóságát meg emészsziék.

S. 2^a. 1

Lajos és Mihál.

Laj. Itt vagy Mihál? mit csinálsz itt?

Mi. Az uram végső romlásáról és kegyetlen haláláról gondolkodom! O boldogtalan ember!

Laj. Hogy hogy? hát azon törődöl?

Mi. Hát vagy az ég alatt olly kemény szívű ember, a ki látván Uranak bizonyos veszedelmét, jószágainak irtóztató pusztításit, nem sírna, szive nem epedne? Az én Uram ha a Croesus kinceivel bírna, rövid idő alatt el tudna azokat is pazarolni.

Laj. De mink a te urad tikozló bővkezűsége mellett jó formán gyapjasodunk ám, és abban nékem különös vizasztalásom vagy.

Mi. Ugy ám? de hol van a Lelki isméré.

Laj. Igaz, hogy én azt' ennek előtte Lelki isméré ellen való dolognak tartottam, de aminapában egy böcsülletes embertül azt tanultam, hogy aki az Uj modihoz akarja magát alkalmaztatni, annak a Lelki Ismerettel semmit sem köl gondolni.

Mi. Az Urad is a szerént az Uj modi szerént cselekeszik?

Laj. Kétség kívül: Nincs ollt megvetett, alávaló dolog, melyet eő maga hasznára nem tudna fordítani. Most az emberek nem az böcsüléstrül, hanem a haszonról gondolkodnak.

Mi. A te urad tudom hogy az utolsóról gondolkodik: és az elsőrrül való gondolkodást a bolond emberekre bízza. De már ennek rövid idő mulva világosságra köl jönni: tovább immár illen folamattya nem lehet a dolognak, mind eddig volt.

Laj. Nem lehet? miért?

Mi. Mert eő maga ugyan még nem érzi, de minden azon által már igen közei vagy az állapotához, hogy csak ugy maradjon, mint az ujam. A francia utrazásra igen sokat költött, a játékba sok jószágát el vesztegette: semmit sem teként, ha pénze készen nincsen, akár micsoda jószágot föl tesz a játékba, eő soha semmit sem nyer, akik pedig vele jáczanak, azok igen gazdagulnak a nyereségből. Ma tudom, hogy az ebéd után ismét a játékhoz ülnek, de szerencse, ha a mai játék mindeéből ki nem forgattya eőt.

¹ Der Verschwender III. 2.

Laj. No hát az én Uram ismét hoz ma haza ennyehány száz aranyat a játékból, mert én soha mesterségesebb és fortélyosabb jáczó embert nem láttam az Uramnál.

Mi. De iszen tudom, hogy jól tud hozzá! a többi pajtási csak meg sebesítették az Uramat, de a te Urad az éppen a nyakát akarja szakasztani. O ha a mi vén Urunk a Szűkmarkosy olly kegyességgel volna hozzánk, hogy már egyszer meg halni méltóztatnék, reménlem, hogy az Uram ismét előbbeni állapottyához jutna. De tudja a tatár mi tartya a lelket benne.

Laj. Immár azt ennyehánszor gondoltam, hogy minden közönséges jóban törvényt köllene szabni, hogy az hatvan esztendőtt föllül haladó vén emberek, ugy mint alkalmatlanok a közönséges jónak szolgáltatására, meg ölettessenek. Mi haszna, hogy itt fetrengenek a földön közöttünk.

Mi. Ez a mi Szűkmarkosí vén Urunk minden esztendőben kéczer halálos betegségben fekszik. Már ennyehánszor meg jelentették az Uramnak, hogy olly veszedelmes állapotban vagyon, hogy csak a Lélek ki szakadását várják; de immá, mikor mi az utra készülünk, és majd csak nem utnak indulunk, hogy el temessük a vén Dadét, ismét más követek érkeznek, akik nagy szívünk fájdalmára egészes voltát hírül hozzák. Mindenkor két Doctor van körülötte éjjel nappal.

Laj. Micsoda? Két Doctor? S hát az a két Doctor még eddig nem tudta cőtet más világra küldeni? O bizonyára az az ember soha sem hal meg.

Mi. Nem tudom hová legyek; azt hallottam, hogy itt van valahol a várasba! bezzeg ha ide talál jönni, s ezt a sok korhel embert itt fogja látni, az bizonyos, hogy az Uramat jószágából kitagadja, és így nem tudom, hová szakadunk.

Laj. De az való! azért Mihál valami fortélyt köllének kigondolnod, minek előtte rajtatok üssön.

Mi. O már oda vagyok! már itt van! O bár valahol nyakát szakasztotta volna a vén Szatyor! Eő minden bizonynyal szánszándékkal azon vólt, hogy véletlenül rajtunk üssön. Boldog Isten mit mondjak, mit felellek már néki? Segécs édes Pajtásom!

Laj. Én azon leszszek! de vallon mit dörmög magában?

S. 3.^a 1

Szűkmarkosy, Mihál, Lajos.

Szűk. Már alig várom, hogy tapasztalhassam, ha ugy viseli e magát az cöcsem, mint írja: Mert meg fogadni, és fogadást meg tartani, az két féle, és különböző dolog.

Laj. De az igaz! *nem halla.*

¹ Der Verschwender III. 3.

Szűk. Ha az igaz, amint maga viselése iránt ir; úgy él mint a Római Cato! O boldog Isten! micsoda nagy örömöm volna nékem, ha voltaképpen meg jobbította volna magát.

Mi. Jól vagyon! már most tudom, mit köl cselekednünk. Azon köll mesterkednünk, hogy ezt a vén dögöt valahogy eligazítsuk a háztúl.

Laj. No eregy csak kezd el! én minden bizonnal segíteni foglak.

Szűk. De ha meg csalt, a jó Pazarlay eöcsém, soha többé szemem eleibe ne jöjjön; és az egész jószágomat ollan ember kezére adom, aki jobban tud vele bánni mint eö.

Mi. Nem mondtam?

Laj. Ez ugyan valóban igen veszedelmes dolog!

Mi. Gyósz te szóllicsuk meg eötet: de csak bátran szollyám! O édes Tekintetes Szűkmarkosy Uram, vallon az urat látom e? Mert örömömben egészlcen meg-vakultam?

Laj. O csak szemlélni is az Urat kész öröm és gyönyörűség!

Szűk. No Isten áldjon meg benneteket! mit csinál az Eöcsém?

Mi. Most hála Istennek jobban érzi magát.

Szűk. Micsoda jobban érzi magát? talám beteges vólt?

Mi. Igen is. Az én vélekedesem szerint a tanulás igen alkalmatlan dolog, és ebben vagyon mostanában az uramnak minden gyönyörűsége. Éjjel nappal benn üll, és az könyvek olvasásában foglalatoskodik.

Szűk. Igaz e az? ha igaz ki mondhatatlanul örvendek: de hogy igazat mondjak, ez az¹ véletlen változása az eöcsémnek, álmélkodásra méltó dolog!

Mi. De az hitesse el az Ur magával, hogy a benn üllés, és az könyveknek mód nélkül való olvasása egészségében is kárt tett: de már mostanában jobban vagyon.

Szűk. De a levelében az egészségtelensége felöl semmi emlékezetet sem tett.

Mi. Oh édes uram! jól tudja eö az mirül köll, és mirül nem köll az Urat tudósítani.

Szűk. De ez ugyan csak tudtomra kölletet vólna adni.

Mi. Hogy eö az Urat avval akarta vólna búsitani? és levele által az urnak valami szomorúságot okozni? O édes Szűkmarkosi uram, azt lehetetlen ki magyarázni, melly nagy szívbeli hajlandósággal, tisztelettel, és szeretettel vagyon az Urhoz! Csak kérdezze meg az Ur a Lajostúl.

Laj. Hidje el az Ur, hogy miólta meg vonta magát az emberi társaságtól és magányos életre adta magát, azólta ki mondhatatlanul gyarapodot az Urhoz való szeretete. Bizonyyára most a Pazarlay annyi aranyat ér, amennyit maga nyom. Csak a Miháltul kérdezze meg az Ur!

Szűk. Valóban tik ma életemet sok esztendőkkal meghoszszaabbítottatok. Tehát az én eöcsém ismét jó utra tért?

Laj. Soha jobb utra nem térhetett. Most eö olly mértékletesen, olly okosan, olly bölcsen . . . !

Szűk. Jól van jól! de a gazdálkodása felül még semmit sem szolítottok; ez ám a veleje, ez a bekenyője!

Laj. O Uram olly fösvény, hogy könnyebb a kősziklából vizet ki csafarni, mint tőle csak egy kreiczárt is nyerni.

Szűk. Mit beszélsz? igaz e az?

Laj. Iszen megmondhatta a Mihál is.

Mi. De az való, hogy soha fősvényebb embert nem láttam mint eő.

Szűk. O ember vagy édes eőcsém! Némelyek bűnnek tartják a fősvénységet.

Laj. A bolondok.

Szűk. De az én értelmem szerint a fősvenség sokkal dicsíretesebb az adakozásnál.

Laj. Az eő itélete az Ur vélekedésével éppen meg egygyez.

Szűk. Tehát immár sokkal külömbb ember az eőcsém?

Mi. Kétség kívül. Még azt nem hallotta az Ur, hogy a Városban közönségesen ifflu harpaxnak hívják eőt?

Szűk. Tik csak hizelkedésből mondjátok ezeket?

Laj. Kicsoda? Mink? Arra meg mernék esküdni, hogy az Ur sem fősvényebb, mint eő, már többet nem mondhatok.

Mi. De az való!

Szűk. keszkenyő. O Istenem! az öröm, és csudálkozás sírásra fakaszt. Mindjárt el megyek, s meg ölelem eőt.

Mi. tartózt. O kérem az Urat most be ne mennyen hozzá!

Szűk. Miért nem?

Mi. Csak a Lajostul kérdezze meg az Ur, eő jobban tudja.

Laj. Mert látja az Ur . . . Most olly szokást vett föl — — hogy éjjel olvasgat, tanul — — Nappal pedig kivált délután egy kevesé aluszik.

Szűk. Én Istenem! Én Istenem! mennél többet beszéltek, annál inkább csudálkozom! és ez az hirtelen változást meg nem foghatom. Az én eőcsém a ki a tanulást soha sem kedvelte, sőt úgy utálta, mint az ördögöt, az most éjjel nappal a könyvek olvasásában foglala magát.

Mi. De még az méltóbb csudálkozásra, hogy ollan tikozló ember mint eő volt, most olly hamar fősvénnyé lött.

Laj. Azon egy cseppen sem köl álmélkodni, mert az ég alat az embernél nincs változandobb állat.

Szűk. De mindazon által talám nem fog neheztelni, ha álmából föl költetem! gyertek mennyünk be!

Laj. tartoz. Hát az álmát akarná az Ur félbe szakasztani?

Szűk. Igen is.

Mi. tartoz. De mikor hirtelen álmából föl serkenik az ember . . .

Szűk. Ej ereszetek! akár hogy teszem szerit, nékem most mindjárt köll vele szollanom.

Laj. Ha meg éjjed, ismét újra meg betegszik: leg alább csak vacsoráig várakozzék az Ur.

Szűk. Az én örömem fölötte igen nagy, már tovább el nem titkolhatom: köll vele szollanom.

Mi. Mit hogy tanácsunkat nem akarja követni az Ur, tehát csak addig is várakozzék, míg föl költöm, ne talám ha hirtelen meg látná az Urat, meg éjjedne.

Szűk. No hát eregy, mond meg néki, hogy itt várakozom.

S. 4^{a. 1}*Szűkmarkosy, és Lajos.*

Szűk. De valami kiáltozást, valami lármát hallok a házban, mit jelent az?

Laj. Ezt így vegye föl az Ur — — —, hogy mivel a kegyelmes eöcse egészen a tisztességes tudományokra vetette a fejét, és azokban gyakorolla magát, tehát — — — sok külömb külömbb féle tanult embereket, és Professorokat, hivat magához, akik igen heves, tűzes természetűek és magok ítélete után indult emberek. Ollykor csak semmiért, úgy össze vésznek, úgy disputálnak, úgy lármáznak néha három óráig is, hogy az egész szomszédság meg halhattya kiáltásokat.

Szűk. Tehát már mostanában tanult emberekkel barátkozik.

Laj. Igen is. Itt vannak most minnyájan az alsó házban.

Szűk. De az eöcsémnek alkalmatlankodnak, mikor aluszik.

Laj. Egy csöppet sem: Mert eö ollankor föl megy a fölső szobába és ott nyukszik: Az nyugalom után pedig ismét le jön hozzájok, és amiről eök beszédet, és disputatiót tartottak, az jelenléttiben ismét elő köl nékik hozni: eö azután a maga értelmét hozzá veti: csak hallaná az ur, hogy kötekedik, hogy disputál velek: valóban tellyes öröme volna az Urnak benne. Az én Urammal leg többet disputál és azt a többi között leg okossabbnak tartya: és meg vallotta már ennyehánszor, hogy az Uramtól legtöbbit tanult.

Szűk. Kicsoda a Te Urad?

Laj. Az ugyan, hogy meg vallom, franczia ember; Parisban sok esztendeig a Mathesisnek Professora volt: Most a Párisi Universitástól Magyar Országba küldetett, hogy Magyar Országot meg járná, és annak minden szögletét meg vizsgálván azután leírná, és Táblára le is rajzolná.

S. 5^{a. 2}*Pazarlay, Szűkmarkosy, Mihál, Lajos.*

Paz. extensis brach. Vallon az Urat Bátyám Uramat látom e? O boldog óra! O kimondhatatlan nagy öröm.

Szűk. Jöszte édes eöcsém! ölely meg! amit hallottam felőled, az engemet fölötte igen meg vígasztalt. Már most minden busulás és félelem kívül vagyok: hallom, hogy előbbeni erkölcsidtől egészen el hasonlottál. O boldog változás.

Paz. graviter. Azt az Ur Bátyám Uram bölcs tanácsainak és oktató leveleinek tulajdonítom.

¹ Der Verschwender III. 4.

² Der Verschwender III. 5.

Mi. De az igaz.

Paz. Néha az Iffiuság a zabolátlan rosz vágyódásoktól egészen meg háborítottatik: úgy hogy azt sem tudja, mit cselekszik: de vannak mindazonáltal az Iffiaknak is bizonyos szerencsés órái, melyekben szívekbe szállanak. Én is sok elmélkedés és iparkodás után megváltoztam, és most csak arról törődöm, hogy kedvét soha semmiben meg ne szegjem. Most hála Istennek jó utra kaptam, és abban fogadom, hogy álhatatosan megmaradok.

Laj. a Szűkmark. Láttya kegyelmed?

Mi. Micsoda az? hát talám sírásra fakasztotta az urat az eöcsce beszédeje? Ugy meg indult az úr az eó változásán?

Szűk. a Pazal. Jól van jól! De az embernek éjjel nyugodnia is köll, mert azt az egészség kívánnya: a sok, és mód nélkül való gyertyázás igen el bágyasztja az embert.

Paz. Már én most nem gyertyászok annyit, mint annak előtte.

Szűk. De a szolgák azt mondják, hogy — — —

Paz. Hazudnak a rosz emberek.

Mi. De bizony hijábba titkolla az Ur maga rosz szokását.

Paz. Micsoda szokást?

Mi. Hogy éjjel tanul, olvas, mikor nyugodni köllene: Már tudja az Szűkmarkosy Uram: Mert az egész élete rendét el beszéllettük.

Paz. De az való, hogy éjjel, nappal tanulok.

Szűk. Ugy hát nem csudálkozom betegeskedéseden!

Paz. Csudállk. Én most nem betegeskedem, nem is emlékezem, mikor betegeskedtem volna.

Laj. Micsoda? hát az éjjeli olvasás, tanulás nem háborgatta az Ur egészségét? hánszor hallottam csak én is, hogy panaszkodot az Úr.

Mi. Mi a menkü? miért tagadja azt az Ur? eltagadhattya azt, hogy a hoszas gyertyázás — — — *jelt ad neki.*

Paz. Az ugyan igaz, hogy — — — valami csekély változásokat egészségemben érzettem — — — Mert egyszer igen neki boldultam volt az olvasásnak — — De nem mertem Bátyám Uramnak megmondani, ne talám meg neheszteljen.

Mi. Ugy! valla meg az Ur az igazat: Szegény ember vagyok, de az egész Lengel országot nekem adnák sem hazudnék. a *Szűkmarkoséhoz*. Ha tovább is így fog cselekedni, testét lelkét elveszti a tanulásban.

Szűk. harag. Akarom, hogy az mód nélkül való tanulásban alább hadjon.

Paz. O édes Bátyám Uram? de mikor a tudományok gyönyörködtető édesége egészen el fogta szívemet.

Szűk. Én azt tapasztaltam, édes eöcsém! hogy a Doctorok, a bölcs emberek is néha valóságos bolondok. Lehet, lehet ollkor könyvet is olvasni: de azt roszul cselekszed, hogy a természetet erőlteted. Inkább azon iparkodjál, hogy a jószágodat, pinzedet szaporicsad: Kevesset egyél, jól aludj, és mikor megunod magadat a pinzedet olvassad.

Paz. Nékem minden gyönyörűségem abban vagon.

Szük. Mennél inkább szereti az ember a pénzt, annál kevesebbet vétkezik: Mert a pénznek az ő kívánsága úgy el fogja az ember szívét, hogy más rossz vágyódásokat egészen elnyom bennük. Gyakorta az ember jó barátját kéri, hogy ebben vagy amabban a dologban segéllye: az hol jön, hol pedig nem jön segécscségünkre, de a pénz az mindenkor hív és készen vagyon. Akinek pénze vagyon, az minden kívánságát betöltheti.

Én mindent megszerezhetnék, valamit látok, és avval meg elégsem. Ha valami szép várat vagy castélt látok, mindjárt azt mondom magamban: Te sokkal szebb várat építhetnél magadnak, ha akarod. Ha valami szép hintókat, lovakat, vagy szép ruházatokat látok; azt gondolom: Te akar mikor is megszerezhetnéd ezeket, ha akarnád. Egy szóval valamit a világ szépnek, jónak, drágának böcsülletesnek tart, az mind az én pinzesládában meg vagyon, és az mindenkor kezem alatt és szemem előtt forog. És illy formán a fősvénység, melyet némelyek halálos bűnnek tartanak kút feje, és bővséges forrása minden örömnök és szívbéli nyugalomnak.

Paz. O melly bölcsen beszél Uram Bátyám! én is azon igyekezem, hogy pinzt gyűjthessek, és az által szívem nyugodalmát elnyerhessem.

Mi. Én ebben bizonyoságot teszek: Gyönyörűség azt csak látni is, hogy gazdálkodik az én Uram.

Paz. Az előtt meg vallom, hogy nem tudtam meg böcsülni a pénzt, de már mostanában minden öröömöm a pénz olvasásában vagyon.

Laj. És annak kiadásában — — de amint egy okos emberhez illik.

Szük. Ugy is köll.

Paz. Én a jószágomat most igen megszorítottam.

Szük. De ruhát igen drága materiából csináltattál.

Paz. O még én ezt a ruhát sokáig el hordozom.

Szük. Ugy is köll: ha el kopik meg köll fordítatni: még ezt ött hat esztendeig is el lehet viselni.

Paz. rever. Ugy is cselekszem.

Szük. A Pompa.

Paz. Azt meg éppen meg utáltam.

Szük. Sok embert meg koldusított.

Paz. De az való.

Szük. Lám én ezt a ruhát már tíz esztendőktül fogvást viselem, és reménlem, hogy még tíz esztendeig el szolgál.

Mi. aversus. Ha vasból volna!

Szük. Mit beszélés?

Mi. Azt akartam mondani, hogy az Uram még igen pompással ruházza magát: de reménlem, hogy ennek utána ebben is alább hágy.

Laj. Jobb is a pénz gyűjtés, mind a pompás ruha.

Szük. Jól mondád! A köznép, mikor az uczán megyek, ujjával mutat reám, ni, azt mondja, a fősvény, telhetetlen ember. De én haza jövőn, és a kincseimet, pinzemet meg tekéntvén mindjárt megvigasztalodom, minden rövidségekről el felejtkezem. Az én pénzem soha sem fogy, hanem inkább napról napra szaporodik.

Laj. De azt hidje el az Ur, hogy Pazarlay Uram pénze is annyira megy ma holnap, hogy mód sem léssen benne, hogy megszámlálhassa. *Szűk.* No mind hogy látom jobbulásodat, ne ezt néked ajándékozom, ebben az erszényben száz forint vagyok.

Paz. Nékem?

Szűk. Igen is: kölcsd el de okossan!

Paz. Köszönöm alázatosan Bátyám Uramnak hozzám való jó akarattját.

Mi. Vegye el, vegye el az Ur!

Paz. a Mihálhoz. Ne vedd el, tarcsd magadnak.

Mih. Alázatosan köszönöm.

Szűk. Hát ugy ennek az hitvány embernek adod a pinzedet?

Mih. Igen is, hogy azt az Ur parancsolattya szerint elköltsem. Mer minthogy nékem az Uramnál leg jobb hitelem vagyok, mindent nékem köll vennem és füzetnem.

Szűk. De nem csalod e meg ötet? vigyáz hogy ezt a pinzt hijába valóra el ne vesztegesd!

Mih. O Uram ezen a pinzen egy hólnapig az egész házat eltartom.

Szűk. a Paz. megöleli. O édes Lölköm öcsém, meg vallom, hogy telljes örömöm vagyok meg jobbulásodban.

KOVÁCS DEZSŐ.

ADATTÁR.

EGYLEVELES NYOMTATVÁNY

Gróf Toldi Borbálának 1774. augusztus 26-án történt haláláról.

A levelet szegélyező széles körzetben, fölül *castrum doloris* áll, mely felett jobbról tömjénező, balról tartóban égő gyertya közt a Toldi család címere, a címer felett szárnyakon lebegő szív, melyen cserépből vagy pohárból szétágazó virág. Mindezt a Castrum aljában végződő hosszas kör övezi. Ennek tetején a levelet szegélyező körzetet megszakítva, legfelül nyolcz ágból sugárzó csillag. A hosszas kör jobb oldalán ez olvasható: *Jöjj Ég-felé Langal lobogó tiszta Szív, Ez Hajnal Csillaghoz im' Jesusod most hív.* Bal oldalán ez: *Nagy 's Kiseded egyaránt jut Halál Horgára Mint Kiseded Virág-Szál gróf Töldi Borbára.* A hosszas körhöz símúlva jobbról pálma ágat s koszorút tartó angyal s alatta angyalfej; balról a Halál kaszával s felette angyalfej. Ezekről távolabb, a körzet szegletei felé két trombitás angyal lebeg. A jobboldali jobbában lebegő szalagon: *Trombitálnak mégyek;* a baloldali baljában lebegő szalagon: *Hogy Jutalmat végyek.* A castrum mögül jobbról is, balról is virágdísz hajlik ki. Ennek magassága iránt kezdve a három első sor a castrum által meg van szakítva. Azontúl a cím a levél szélességében következik. A próza két, a versek négy kolumnában vannak nyomva:

KEDVESEN	ILLATOZOTT
DE A NYÁRI MELEGNEK HÉVSÉGE-	MIATT KIS ASZSZONY HOLNAPJÁBAN
HIRTELEN EL-	HERVADOTT
EGYETLEN EGY VIRÁGOTSKA	
NÉHAI MÉLT: GROFF NAGY SZALONTAI	
TOLDI BORBÁRA	
SOK SZÉP VIRTUSAIÉRT MINDENEKTŐL KEDVELTETETT	
KIS ASZSZONY.	

Melly Virág-Szálatska nem tsak igen régtől-fogva jelesen virágzó Méltóságos Uri Familiákból, mint meg-annyi virágos Kertekben lévő Gyökerekből nőtt és származott vala-ki, hanem a jó-féle és hasznos Virágoknak tulajdonságok szerént, tsak rövid ideig tartó épségében, minden-féle Virtusokkal nem külömben illatöz és ékeskedik- vala, mint a Virágok mind drágalátos szagjaikkal, mind pedig külömb-külob-m-féle tsudátatosan festet színekkel az Embereket és egyéb élő Állatokat gyöngyörködtetni szokták. A' mi azért ennek az el-száradott Virág Szálatskának, Groff TOLDI BORBÁRA Kis: Aszszonynak régi Gyökerét és Tövét illeti; a már 1290. tájban. III. András Király idejében (a' ki a' férfiai Ágra nézve, leg-utolsó Király vala a' régi Magyar Schithiai Gyökérből származott Királyok között) a' szomszéd Magyar Országban, mint vallamely nagy virágos Kertben, szépen virágozik vala. Mert az említett András, és az utánn az 1300nak elein uralkodott Venczeslaus Otho, és Robert Károly Magyar Királyok alatt, virágzott már Nemes Bihar Vármegyében TOLDI LÓRINTZ Ur, Nagy-Falu: Told- és más helységeknek-is Ura, a' ki maga ugyan a' Halál által ki-váogatott, de ugy hogy a' maga Tövein szépen virágzó két Fijakot hagyna. Ugymint TOLDI GYÖRGYÖT, I. Lajos igen hires és hatalmas Magyar Királynak belső Tanatsását, 1345. tájban, és TOLDI MIKLOST, a' kinek vitézsége és testének tsudás erőssége ma-is emlékezetben vagon. Melly TOLDI MIKLOS Ur, a' miképpen vitézségre, ugy a' maga méltóságos Familiájának tovább-való terjesztésére-is termett-vala, születvén ő nékie II. TOLDI MIKLOS. II. TOLDI GYÖRGY és TOLDI JÁNOS Fiai; kik közzül ismét Györgyött kell leg-inkább meg-jegyeznünk, ugymint a' ki által tovább ment és-nevekedet e' ditsőséges Toldi Uri Nemzetnek szaporodása. Annakokáért II. TOLDI GYÖRGYNEK Fijai voltanak TOLDI LÁSZLO és TOLDI PÁL; Lászlótól származott Unakái pedig TOLDI TAMÁS és Attya Nevét viselő II. TOLDI LÁSZLO. És ha szinte az említett Toldi Tamás Urnak Leány Ágon lévő Maradéki sokáig virágoztak-is 1500nak vége feléig; mindazáltal azokat mind el-halगतván, illő léssen elménket Lászlóra függeszteni. Ugyan-is: ez a' II. TOLDI LÁSZLO Ur három Nemes fiui Magzottal volt Istentől meg-ajándékozva, kiknek neveik III. TOLDI GYÖRGY, TOLDI LUKATS, és III. TOLDI LÁSZLO. Ezek között (hogy a' két utolsót ismét félre tegyük) III. TOLDI GYÖRGY, tsak egy Fijunak TOLDI MIHÁLYnak lön Attya, de a' melly egy Fiju által, háram Unakái lettenek ő néki TOLDI FERENTZ, II. TOLDI MIHÁLY és ama nagy emlékezetű TOLDI ISTVÁN Ur, Bator . . . . . Erdélyi Fejedelemnek belső Tanátsossa, a' ki sok és nagy érdemiért az említett Fejedelemtől mind Erdélyben, mind pedig Magyar Országonn ujjabb Uri Jóságokkal megajándékoztatott. Ezen TOLDI ISTVÁN Ur, maga méltóságához illő nagy Familiából vévén magának Házos Társul Lossontzi Bánfi Klára Aszszonyt. Ez ő néki szülé IV. TOLDI GYÖRGY nevezetű kedves Fiját, a' kinek szerentsés házasága ismét három nemes Tsemetékkal virágozék, mellyek valának III. TOLDI MIKLOS, II. TOLDI ISTVÁN és V. TOLDI GYÖRGY, és így mivel a' két első maradék nélkül tsak hamar oda lön, egyedül V. TOLDI GYÖRGY Urra szálla e' Méltóságos Uri Nemzetnek mind e' mi mostani idönkig el-nyuló terjesztése. Választván ugyan-is magának Feleségül a' közelebb említett V. TOLDI

GYÖRGY Ur, Lossontzi Bánfi Drusiána Aszszonyt, néhai Méltóságos Lossontzi Bánfi Sigmund Tanats Urnak, és Nemes Fejér-Vármegye Fő-Ispányának Leányát, ezen boldog házassági élet, hat Uri Magzatokkal gyümölcsözővé tétetik Istentől, kiknek jollehet háрма, MIKLOS, LÁSZLO és FERENTZ, még virág korokban el-hullattak is; de a más három, III TOLDI ISTVÁN, III. TOLDI MIHÁLY és VI. TOLDI GYÖRGY, Méltóságos Uri Nemzeteket három-felé szakasztván mind e' mai napig le-botsátták. Mert ugyan-is a' mi ezek közzül az elsőt, III. TOLDI ISTVÁN Urat illeti a' Méltóságos Torotzkai Házbol választván magának, életét meg ujjitto 's örvendeztető kedves Párt hagyta maga Méltóságos Nevének emlékezetére IV. TOLDI LÁSZLO Urat. A' kinek is maga Virágzó életében; lett örvendetes és igen gyönyörűséges Páros Élete által, születtetett, még mostanis Életbeu lévő, és sok szép Virtussokkal ékeskedő V. TOLDI LÁSZLO. Urfi és három már a' páros Eletben ékesen virágzó Leányok. A' második pedig ugymint III. TOLDI MIHÁLY Ur a' maga Életének leggyönyörűségesebben virágzó idejében találván magának tettő 's Házának is mind a' gondos szorgalmatosság, mind az igaz hűség által Ékességére lévő kedves Párját a' Tekintetes Szalántzi Házban, megörvendezteté Isten Házassági Életét: VII. TOLDI GYÖRGY URRAL és TOLDI DRUSIANNA Aszszonyal. Ezen VII. TOLDI GYÖRGY Urto! hogy a' Mélt: Toldi Ágtól ne távozzunk, ismét születettett Mélt: TOLDI JOSEF UR, a' kinek is szomorú esete után jollehet maradtanak két jo reménségü fiai. Méltóságos, nagy Szalontai IV. TOLDI MIKLOS és VIII. TOLDI GYÖRGY Urak, de a' Méltóságos VIII. TOLDI GYÖRGY még virágszál korában fel-váltván a' halandóságot halhatatlansággal, a' nagyobbik ugymint IV. TOLDI MIKLOS Ur, mind a' mai napig szépen virágzó Élettel ékeskedik. Utollyára osztán a' mi nézi a harmadikot, ugymint az elébb említett VI. TOLDI GYÖRGY Urat, ennek elete kedves Párjától Néhai Méltóságos Nalátzi Klára Ur Aszszonytól született volt a' Néhai Méltóságos Nagy Szalontai TOLDI ÁDÁM Ur, a' kinek szelid és alázatos maga viselése és ártatlan élete még ma-is emlékezetben és tsak nem szemünk előtt forog. Meg-is jutalmaztatott-va Istentől ennek a' Keresztyén Uri Férjfiunak példás jamborsága, hasonló híres Társal Méltóságos Romai Sz. Biradalombéli született Groff SZÉKI TELEKI KRISTINA Aszszony ő Nagyságával, ama már most majd 25. Esztendök-től fogva Özvegységet viselő, Kristusra mutató, Nevének valósággal megfelelő Magyar Izraelbeli nagy Anyával; a' ki által meg-is virágozott-va az ő Méltóságos kegyes Uri Háza három ékes Plántákkal, Méltóságos Groff II. TOLDI ÁDÁMMAL, Groff TOLDI SIGMONDAL, és Groff TOLDI BORBÁRA Ur Aszszonyal, és ezektől nevedett jeles Unakakkal. Mert Néhai Méltóságos Groff Nagy Szalontai II. TOLDI ÁDÁM Urnak Méltóságos Groff Tantsi Földvári Sára Aszszonytól levének most-is életben lévő Leányai, Méltóságos Groff Tóldi Mária, Méltóságos Horvát Daniel Urnak Felesége és Méltóságos Groff Tóldi Sára Aszszony, Méltóságos Romai Sz. Biradalombéli Groff Széki Teleki Lajos Ur élete Párja. Néhai Méltóságos Groff Tóldi Borbára Aszszony pedig, Méltóságos Groff Betleni Betlen János Ur ő Nagyságától mint kedves Férjétől Anyja volt Méltóságos Groff Betleni Betlen Ádám, Kapitány Urfi ő Nagyságának és ennek

Leány Ágonn lévő Testvéreinek, ugymint először Méltóságos Groff Betleni Betlen Kristina Aszszonynak, Méltóságos Groff Malomvizi Kendeffi Elek Ur, a' Tsászári és Királyi Felség Erdélyi Méltóságos Gubernumbéli, nagy tudományu és böltességü Belső Tanátsossa kedves Házas Társának, és másodsor Méltóságos Groff Betleni Betlen 'Súsánnának, kit hasonloképpen a' Méltóságos Bartsai Lajos Ur nem régiben Felesegül véve magának. Következik immár Testvérei között életben tsak egyedül maradt Mélt: Groff Nagy Szalontai TOLDI 'SIGMOND Ur ő Nagysága, ki-is minek-utánna a Sz. Házasságra adván elméjét, magának Párul vette volna a' Néhai Mélt: Groff Betleni Betlen Ferentz Urnak Groff Dániel Kristina Aszszonytól született Léányát N. Mélt: Groff Betleni Betlen Thérésiat, ettől mint édes Annyától származott és nevedekett-va, ezen egyetlen egy Virág-szálotska, a' Néhai Mélt: Groff TOLDI BORBÁRA Kis-Aszszonyka, a' ki jollehet egyedül hagyatott-va már Méltóságos édes Attya és Nagy Aszszony Anna vigasztalására, mindazonáltal azoknak Uri Házokat, ideje felett-való rendes, szép maga-viselésével, tsudára méltó eszes, okos és nyájos beszélgetéseivel mint drágalátos Illatokkal egészszen bé-töltette-va. Ugyan-is, vallyon kitsoda szemlélheti és halgathattya-va álmélkodás-nélkül e' kilentz esztendő Kis-Aszszonykában, a' Sz. Írásbeli Historiáknak tudását, azoknak olly készséggel, és minden akadózás vagy tétovázás nélkül-való elé-beszéllését? Már pedig a' Kátékésisben befoglaltatott Keresztényi Hitnek és Vallásnak Fundamentumát, elméjében úgy bé-nyomta va hogy akár mely Nagynak idvességére, az ő Sz. Tudományban-való épülete elégséges lehetne. Söt oh vajha sok megélémedet Keresztyének a' Mennyei Böltességnek Titkaiban, ilyen járatosok volnának! Egy szóval ugy látszik, hogy az Isteni bölt és hatalmas Kéz, e' választott Gyermekek, illy előre azért ruházta-va-fel ezen drága Mennyei ajándékokkal, hogy annál hamarébb ő magához vehesse, ne-hogy e' Világi hijábanvalóságok-által ez ő drága Virtussai meg-elegyednének, miként a Virágok le-szaggattatván az Emberektől és más külömb külömb Füvekkel egyben köttetvén, az ő tulajdon illatozásokat gyakorta el-vesztik, vagy leg-alább azokban változást szenvednek. De mint-hogy a' Virágok három-félék, vagy ollyak, a' mellyek jó száguaq ugyan, de minden szín nélkül-valók, vagy ollyanak ellenben, a' mellyek különbözö Szinekkal festettek ugyan, de semmi jó illatot nem botsátnak, tsak a' külsö tzifrasággal vagynak, vagy pedig utollyára ollyanak, a' mellyekben a' jó Szag, a' külsö szép szinekkal egyben vagyon köttetve, a' minémüek leg-drágábbak és kedvesebbek, ugymint a' mellyek több érzékenységeket gyönyörködtetnek egyszersmind, ezenn utolso rendü Virágok közzé lehet méltán számlálnunk ezt a kedves Liliom Szálat, Gróff TOLDI BORBÁRA Kis-Aszszonykát a' kinek drága illatozása szent tudományára és jámbor erköltsére-nézve, mind az Egekig fel-hatott-va, de a' mellet meg-vóltak ő benne a' külsö szép szinek-is, a' mellyekre lehet vinnünk, először, az ő Déák Nyelvben és Tudományokban-való elő menetelét, mely is mennél ritkább dolog, annál nagyobb külsö ékességére szolgál va ő néki másodsor az ő testének és ábrázattyának szép és kellemetes Formáját, a' melly éppen ollyan a Szineken, mint a' Virá-

gokban a' külső szép Színek és természeti tzifraságok, ugymint a' mellyek jó Illat nélkül ha szintén keveset érnek-is, de ha azzal egygyütt találtnak, miképpen e' Groff Kis-Aszszonykában, valóságos ékességé válnak. Utolso, de a' melly már elég szomoru hasonlatosság, a' jo-féle Virágok és ez idvezült Groff TOLDI BORBÁRA KIS-ASZSZONYKA között, ez; hogy ő mint közönségessen a' leg-drágább és szebb Virágoknak-is Sorsok, hogy a Nyárban uralkodo Napnak hévsége miatt el-lankadván egészen oda-légyenek, nem külömben ezen folyó 1774-dik Esztendőben Augusztus, vagy Kis-Aszszony Holnapjában a' Hideg-Lelésnek hévsége miatt fonnyadni kezdvén, az említett Hólnapnak 26-dik Napján Reggel, le-esék és egészen el-enyészék, rövid és kedves életének Kilentz Esztendei, 's mint egy három Holnapi-Korában, és így Mélt: Groff édes Attyának és Istenfélő Nagy-Aszszony Annyának egymásra tudult Keserűségét éppen meg-tetézé. Illy nagy Szomoruságánn ezen Mélt: Groff Urnak mint jo Pátronussának, és Mélt: Groff Nagy-Aszszonynak mint régi jól tévő és kegyelmes Pátrona Aszszonyának, méltánn meg-indulván a' Maros-Vásár-helyi Nemes Kollégiumban tanuló egész Iffiuság-is e' szomoru Esetenn lett Bánattyát siralmas Versekben foglalván ez Emlékezetül készítettett Táblára alázatossan fel-írja.

Tavaszi Virágnak illatos szépsége,
Mindeneknek tetző kellemetessége,
Hirtelen el-hervad ki-nyílt ékessége,
Mihelyen a' Napnak meg-süti hévsége.

Tavasz az Embernek gyermeki élete,
Illatozásának ekkor van kezdete,
Kivált ha beszéde 's maga viselete,
Okossággal nyílt-ki 's nyájos természeté.

De itt sem bizhatik senki Tavaszához,
Akkor nyílni kezdett virág-szál-korához,
Mert itt is léphetik szinte határához,
El-hull mint Virág, Szél ha fuvall Szárához.

Példa e dologra Grof *Toldi Borbára*,
Ki nem rég nyílt vala Élte Tavaszszára,
De nem virágozék ő igen sokára,
Mert tsak hamar juta a Halál torkára.

Nézd-meg! itt a Tavasz Gyermeke a' Kis-Aszszony,
O-is a Virágszál, mert van illatoson,
Okos, ékes, kedves, beszél is nyájoson,
A' Tudományban-is épül ez hosznoson.

Szent Históriákat könyv nélkül-tud sokat,
Olvassa, tanullya örömmel azokat,
A' Sz. Bibliából Idvesség Titkokat,
Visgál, tanul mind több és nagyobb dolgokat.

Majd kezd Deák Nyelvhez 's e' sints unalmára,
Tanullya a szókot, várjálly magára,
Casus, Tempusokra szabja Régulára,
Részolva, disputál van ujulására.

A' Deák Verseket felesen számlállya
Azokat szép rendel, jó moddal scándállya ;
Minden szó mit tégyen, majd ki-is talállya,
Valaki azt halja bámulva tsudállya.

Ekképpen örvendnek Szüléi ő benne,
Kivánnják e' Virág, vajha nagygyá lenne,
Hogy több-több örömet 's illatozást tenne ;
Mert jó reménséget illyről ki ne venne :

De imé melly hamar juta hervadságra,
Tsak gyenge, de lépik még-is árvaságra,
Meg-hal. Aszszony Anyja jut szomorúságra,
Sir, s minn gondolkodik : a' méltó tsudára,

Itt hervadni kezdvén nem is sokáig él,
Azt kezdi mondani : Imé a' Hídeg lél,
A' Doctor 's Orvosság jő, mégyen, jár és kél,
Mert el-hullásától Ur Attya retteneg s fél.

És mivel azt tudta : Föbb, orvos az Isten,
Könyörgéseinek ezért száma nintsen.
Búsong, eped szive illyen drága Kintsen,
Nintsen bus Szivére ki örömet hintsen.

De az Halál ellen ez is nem használa,
Söt kilentz Esztendőt a' mikor számlála,
Testétől a' Lelke Virradkor el-vála,
Kegyves Jéussának Jobbja-Felől álla.

Oh szörnyü nagy Eset! e' nagy Méltoságon,
Groff *Toldi Sigmondon*, ki egygy azon Agon,
Egygye vala ez-is 's már nints e' világon,
Meg-eshetik Szived illy szomorúságon.

Mert Hetven-háromban a' mikor irnának,
Tsak az első Napján Kis-Aszszony Havának,
Halála esék Grof *Dániel Kristinának*,
Mint ezen Méltóság kedves Napájának.

Ezt mikor temetné Élte kedves Párja,
Gróff *Behlen Trésia* Ezt betegség járja,
Hetven-négyre virrad 's az Halál el-zárja,
Igy todul e' Groffra keserűség Árja.

Már szemei néznek csak *Borbárájára*
Ki egyedül vagyon vigasztalására,
De majd mikor kerül Kis-Aszszony Havára,
Ez-is hirtelen jut a Halál horgára.

És így Árvaságban tsak nyoltz Holnap mula,
A' mikor hervadás naponként ujjula,
A' Halál mérgétől végre el-sárgula,
Mint Tavaszí Virág egészszen el-hulla.

Mellyel a' Bánathoz Bánatot idézett,
És két nagy Bánatot Bánattal tetézett
El-fogyott szántában ki e' Groffra nézett,
Mert nem látott soha illy keserűséget.

Illy szomorú Idő vala ez hirtelen,
Eszteendő három Gyászt szerze reméttelen,
Vő, Pár, Édes-Atya kesereg szertelen,
Találod mindhármát még-is egy Személyben.

Nézz még egy keseregő kegyes Nagy-Anyára,
TELEKI KRISTINA ez: Szívét Bu járja,
Tsak-nem el-borította könyv-hullások árja,
Keserőség szinte Kopersóba zárja.

Mert már régtől-fogva az volt gondolattya,
Hogy ő temettesek 's mind úgy igazgattya,
De ő temet, mellyért Szívét Bu szaggattya,
Menyét 's Unokáját zokogva sirattya.

Sokat temetett már nagy keserőséggel,
Da most vagyon Szive nagyobb epetséggel,
Menye 's Unokája volt melly kedvességgel,
Temetvén temeti oly kedvetlenséggel.

Sok 's nagy nyavalyája magán erőt vészen,
De ez meg-hatotta bus Szívét egészszen,
Busul, gondolkodik, gyakor sirást térszen,
Minthogy erőtelen tsak nem holtá lérszen.

Illyen nagy siralmat 's bánatot okozott,
Graf *Toldi Borbára* ki porrá változott,
Teste nyugalmára Sir halmat halmazott,
De lelkét bé-fogta az Egi Boltozat.

*Kováts Pál a' Méll. Udvarnak
Lelki-Pásztor a' kis-Aszszony Tanítója.*

Kedvesen mosolygó szép Tulipantokhoz,
Hirtelen váltzó Tavasz Napokhoz,
Szépen illatazo kerti Virágokhoz,
Fél Orát sem tartó kis bubarékokhoz.

Hosonlo ez Élet mind mosolygásával,
Mind igen kedvetlen sok változásával,
Mind keveset tartó illatozásával,
Mind hamar enyésző mulandóságával.

Groff *Toldi Borbára* im ennek Példája,
Kit immár bé-zára Koporsoja fája,
Nem rég kezdett-va la rogyogni Fáklyája,
Még-is már le-jára Élete orája.

Tsak kilentz Eszteendő s három Honapokat,
Még talán egy-néhány toldalék Napokat,
Tölte e' Világban, de fájdalmasokat,
Kostolván Párkákknak mostohaságokat.

Attyának az Isten ezt tsak meg-mutatta,
Sokká szeme előtt nem virágoztatta,
Virágos kertében tsak most plantaltatta
'S már (oh váratlanság) Halál le-aratta.

Oh szomoru Példa, oh kegyetlen Halál!
 Fene tigriseknél sokkal fenébb valál,
 A' hól sok van prédát miért nem találál,
 Ez egyetlen Egynek békét mért nem hagyál.

Hiszem még az ize szádban Nagy-Annyának,
 El-nem rothatt Teste még Edes-Annyának,
 Mért nem kedvezél hát bár-tsak Leányának,
 Vigasztalására szomoru Attyának.

Fel-tett szándékodra hiszem így sem értél,
 Ámbár erőd felet itt kegyetlenkedtél,
 Mert e' kis Angyalka, kit ide temettél,
 Szép Virtussaira nézve örökké él,

Lelkét által adta kegyes Jéussának,
 És már lakossa lett Isten Országának,
 Részesse Meny-Ország vig boldogságának,
 Várván Napját Teste Fel-támadásának.

Tsiki János Koll. Seniora.

Mikoron Silénust Midás meg kérlette
 És e' nehéz kérdést eleibe tette,
 Mi jobb az Embernek mindennek felette?
 Nem sokára ilyen feleletét vette:

Leg-jobb az Embernek, úgy mond, nem születni,
 Vagy minél hamarább a Sirbe tétetni,
 Azt a' Ditsösséget mert így el-érhetni,
 A' mellyben boldogul örökké élhetni.

Igaz-is úgy vagyon e' Földről el-menni,
 E' testi Sár-házat, mint málhát le-tenni,
 A' fényes Ég-felé utozását venni
 Leg-jobb az Embernek a' Kristussal lenni.

Örvendek én azért Groff *Toldi Borbára*,
 Mert hamar el-jöve életem Határa,
 A' kegyetlen Halál kevés időt vára,
 E' földi hajlékból hirtelen ki-zára.

Ki-zára, 's jól esék, mert kis Angyalává,
 Levék Jésumnak szelid Galambjává,
 Mennyekben udvarlo hiv Szolgálójává
 Boldog! ki mint . . . lett Kristus Mátkájává.

Pápai István Koll. Adressora.

Az Ég Mátkájának 's Isten Aszszonyának,
 Saturnus Annyának a' Nagyobb Vestának,
 Talám Templomának benn tüzet tartának,
 Kit köszönt Numának Roma Királyának.

Mellynek őrzésére, 's gerjesztgetésére,
 Vesta öröme 's engesztelésére,
 'S a' szent Palladium rejtegetésére,
 Szüzeket neveltek szent tiszteletére.

Kik bizonyos számmal előbb Királyoktól,
Az után pediglen a' Nagyobb Papoktól,
E' Sz. Hivatalra nem menvén magoktól,
Néha erővel-is vitettek Attyoktól.

Tsak hogy nagy vigyázás volt abban ezekre,
Nemes és nagy Nemből vett eredetekre
Minden hiba nélkül lévő ép testekre
Vérségre, időre, és több egyebekre.

Mert hat 's tiz Esztendőök között kellett lenni,
A' kit e' Seregbe bé'-lehetett venni
'S Vesta titkainak részesévé tenni,
Többre ez Időnek nem szabad volt menni.

Szabad-é Mesében-valot keresgélni
Ha szabad, ezeket lehet itt szemlélni,
Tsak Nevét azoknak, kik meg szüntek élni,
Szükség változtattni, 's illő meg-tserélni.

Mert *Belhlen Trésiat* az Ég el-jegyzette,
Aranyos Templomát Sionon helyihette,
Leg-szentségesb Tüzét abban gerjesztette
S *Grof Toldi Borbárát* özöjévé tette.

Nem tsuda: mert ebben mind fel-találtatott
E' Sz. Hivatalban a' mi kívántatott,
Ugy-hogy hibát benne Momus sem kaphatott
Jollehet tsak kilentz Nyarat számlálhatott.

Test, Elme, és Erkölc volt ebben igen ép,
Nem lehetett ennel szebb az Angyali kép,
Nem hiszem Héléna hogy lett volna illy szép,
Noha tekinteti volt Szívet fogó lép.

Romai Törvényvel tsak ez ellenkezők,
Hogy Attya hijába sira, 's esedezők,
Egygyetlenn Egygyét-is mert tsak el-jegyezék,
Mennyei Végzéssel, de ez így egygyezék.

Nagy Joseph Koll. Adssessor.

Égnek forgásait böltsen kik el-nézik
'S annak böltozattyát szemekkel intézik
Mellyen a' Nap és Hóld járásokat tészik
Vénus Tsillagárol eszekbe rég veszik.

Hogy ha most Nap előtt rogyog járásában
Majd közelit 's lészen annak aránnýában
Melly egyezés miatt el-fogy virágában
Szem előtt el-tünik akkor mozgásában.

Azután Fébustol uttyát távoztattya,
Hesperussá magát által változtattya
Fosforusnak fényét most nem villagtattya
Est-Hajnal Tsillag-is mellyel azt mutattya.

Groff TOLDI SIGMOND-is kedves Leányának,
Kit Kereszt-Nevéről hívtak *Borbáranak*,
Tartya vala méltán éltét Magzattyának,
Házát közelítő Hajnal-Tsillagának.

De szemei elől hamar el-véteték,
Mennyei Udvartól mert így végezteték,
Szentek Hajlékában Lelke bé-viteték,
'S ama leg-főbb Nappal ott egygyesítették,

Testét pedig Földnek noha most engedte,
Mellyből Eredetét minden Ember vette,
Ez által a' Bűnnek 'Soldját le-fizette,
Hogy Porrá ne légyen el-nem kerülhet.

De ama nagy Napon az Urnak szavára,
Ki jó az Életnek fel-Támadására,
Lelkével vitetik Istennek Jobbjára,
'A fényes Egekben léssen erős Vára.

Holott mint Hesperus örökké követi,
Az Igazság Napját vigan kíséreti,
Élet Forrására melly ötet vezeti,
'S Élet-Kenyérével bőven legelteti.

Kelemen Pál Koll. Adressora.

Midőn e' nagy Mindent elmémmel vizsgálom,
Mellynek Határait soholt nem találok,
Sem számmal sokságát egybe nem summállom,
Vertumnusi Sorsát bámulva tsudállom.

Ha nézem az Eget, sok Testeket látok,
Némellyek tüzesek, homályasok mások,
Mellyeknek ma vagyon fényes rogyogások,
Holnap leszsz a' széles Tengerbe szállások.

E' Kerék Abrantsrol hogy ha alá szálllok,
És a' forgó Földnek egy Pontyára állok,
Ha ki-nyílt szemekkel mindent meg-visgalok,
A' miket tsudálllyak eleget találok.

Imé most szemlélek vidám Kikeletet,
Melly a' zöld Plántáknak hozot ujj Életet,
A' Viz, melly a' Téltől jéggel bé-öntetett,
Széllyel álván megint folyová tétetett.

Tenger habjaitol most egygyik veretik,
Másnak jó Szelektől Sajkája vitetik,
Boldognak 's élőnek ki ma neveztetik,
Káron Hajojára holnap vezetetik.

Jobb hát ez Életből más Életre menni,
Életnek Urától ujj Életet venni,
Mannát nagy örömmel Jésumunknál enni,
Mint itt e' Sár-Házban félelemben lenni.

Toldi Borbára is ezt jobbnak tartotta,
Hogy mulandó Eltét Isten változtotta,
Romlandóság alól fel-szabadította,
S' Mennyben ujj Élettel meg-vidámitotta.

Délsei Pál Koll. Adressora.

ERőm el-szakada jaj! Tagaim fáznak,
Mélységes Bánatnak gyötrelmei ráznak,
Szemeim a' Könyvnek Özönében áznak,
Jaj Gyönyörüsége oda van ez Háznak!

Mint a' kit hirtelen el-hagyott a' Lélek,
Vagy kit az Égi-Tűz ütött, úgy itélek,
Mert olyan változást Házamban szemlélek,
Mellytől mint a' részeg tántorgok, nem élek.

El-esék Koronám Fejem Ditsőssége,
El-hulla Virágom kertem Ekessége,
Egygyik Életemnek kedves Felesége,
A' másik Leányom Napom Fényessége.

Mint bús Gerlitzének, Szivem el-fáradott,
Mert az egygyik Ár-Viz, még el-nem száradott,
El-borításomra megint más áradott,
Melly miatt két vidám Ortzám meg-hervadott.

Ugy maradtam mint a' Pusztán hagyott talló,
Mellyet Nyár-középbén el-metszett a' Salló,
Nints *Toldi Borbára*, nyelve már nem szálló
Nem lát és nem érez, két füle sem halló.

Száz nyoltzor az Égen mig az Hóld változott,
Mig fejünkről a' Nap kilentzer távozott,
Viszsa jövésével Nyárt meg annyit hozott,
E' Világban köztünk tsak addig lakozott.

Azután Szivemnek ujjabb keservére,
Akada Halálnak meg-fogó lépére,
Melly miatt el-ére Éltenek végére,
De Jésus Lelkének lön Mennyei Bére.

Musnai Josef Koll. Adressora.

Mint vizi Buborék változandosága
Olyan ez Életnek minden Boldogsága
El-mulo Szelethez hasonló Vigsága,
Romlando Jég hátán épült Urassága.

Mellynek ha ma fénylik tündöklő sugára,
Urmös Örömének Iessz honap határa,
Ha most vig Szeleő fű Élte sajkájára.
Majd akad az Halál kegyetlen horgára.

Szegénynek, Gazdagnak, Koldusnak, Nemesnek,
Egy sorsa vagyon itt, Rutnak és Ékesnek,
Maradando szállást hijában keresnek,
Ifjak és Oregek a' Sirbe le-esnek.

Groff *Toldi Borbára* lett ennek Példája,
A' kinek tündöklött Élete Fáklyája,
Nem sokkal ez előtt, de már Palotája
Lett Tetemeinek a' Koporso szája.

Egyedül maradt vólt vigasztalására,
Bánatos Attyának vidámitására
Familiájának fenn-maradására,
De véletlen juta Elte határára.

Lehet mindazáltal öröme Lelkének
Mivelhogy szemléli szinét Istenének
Menyország az helye már Ditsösségének
A' hol nem leszz vége soha Örömének.

Imre György Koll. Assessor.

Tündér szinnel fénylik Világnak szépsége,
El-mulik véletlen minden ékessége,
Változik e' Földnek egész kereksege,
Hirtelen el-hervad fényes ditsössége.

Itten ha ma vagyon pompás multságunk
Holnap változhatik minden Boldogságunk,
Ha most vagyon nekünk kedves vigasságunk
Holnap Föld gyomrában lehet rothadásunk.

Groff *Toldi Borbára* eztet így próbálta
Kinek Halál mérge Éltét le-kaszálta
Mellyért Attya Szívét nagy Bu, Bánat szálta,
Isten országában helyét de találta.

Szabo György Koll. Assessora.

Viselt a' Régiség egy Gyűrüt kezében
Mellynek ez öt dolog vólt metzve kövében,
Pillangó, Mák, Kerék, Veder környékében,
'S egy Ember-Kaponya éppen közepében.

Az elmés Régiség itt mit akart légyen
'S a rajzolt öt Dolog mire mutat 's mégyen,
Mint hogy ránk tartozik vizgálni nem szégyen
Hald-meg azért rendel meg-mondom mit tégyen.

Az Ember-Fő, melly itt a közép helyt vette,
A' mint Apuléus ezt régen értette,
'S Aristoteles-is néki meg-engedte,
A' szegény halando Embert jelentette.

Pillango (mell vévén reggel eredetet,
Estve Eletének mint mondják véget vet),
Hogy az Ember-Főnek felibe metzetett
Ezzel hamar-muló Éltünk jelentetett.

E' Főnek továbbá jobbjá-felől álni
Látunk egy Mák-Szálat Mák virággá válni,
Mellynek ha értelmét akarjuk visgálni,
Kevés Napjainkat kell itten számlálni.

A' Kerék, melyet e' Fő alatt forgani
Látz, meg-fog tégedet arra tanítani,
Hogy nem lehet egy helyt sokáig állani,
Hanem Koporsoba kell hamar szállani.

Végre a' Vederre vetvén szemeidet
Ismérd olly réjteknek, mely Tetemeidet
Hirtelen bé-nyeli és két Kezeidet
Meg-kötvén, hamuvá teszi Veséidet.

Tehát ez öt Dolgok Summason ki-tették,
Az Embert, és rövid Éltét le-festették
Nagy nyavalyásságát nyilván jelentették,
'S hallandoságáról bizonyossá tették.

Eztet bizonyította Groff *Toldi Borbára*
Ki alig lépven-ki Világ Piatzára,
Kegyetlen Halálnak akada horgára
'S rövid Eletének juta vég pontyára.

Oh gyenge Virág-Szál! ki nem sok idővel
Ez előtt, ugy mint tsak kilentz Esztendővel
'S három Hónapokkal ujji Szellővel
Ki-nyilván fénylettél majd egész erővel.

De most a kegyetlen Halál rád talála
'S semmit nem kedvezvén mindjárt le-kaszála,
Ekként el-hervadván Élted Virág-Szála,
Lelked is Testedtől tsendesen meg-vála.

Oh nagy Eset! oh meg sirathatlan Kár;
Groff *Toldi Sigmond*nak pusztá a' Háza már,
Mert *Toldi Borbára* abban többé nem jár,
Mivel lako helye lett a' Mennyei Vár.

Simon János Koll. Assessora.

Oh! melly nagy fájdalom sebheti Szivemet,
Melly nagy keserőség bádgyasztya Lelkemet,
Homály boritá-bé tündöklő Egemet,
Midön el-szalasztám egyetlen Egygyemet.

Im *Toldi Borbara* féltőb Kintsem vala,
Ki sok bánatimban Engem vigasztala,
Tsak ő benne Szivem örömet talála,
De jaj! oh fájdalom! melly hamar meg-vála,

Mert mikoron élné virágszál-korában,
Kilentz Esztendőkig volna folyásában,
Kegyetlen Halálnak akada horgában,
Mellyért majd meg-hasad Szivem bánattyában.

De tudom magam-is innét el kell menni,
E' földi Sár-Házat le-kell annak tenni,
A' ki Jéussával szembe akar lenni,
'S örök Idvességet Tölle akar venni.

Azért hadd nyugodjék Jéussa ölében,
Lelke, 's vigadozzék Angyalok sergében,
Teste tétetessék a' Sir fenekében,
Honnan itéletkor fel-kéll ditsőségben.

Sebestyén Sigmund Koll. Alumnus.

Az Atyának és Meg-Holtnak együtt való Beszélgetések.

ATYA.

Édes Atyád vagyok, mért akarsz el-hadni?
Mért nem kívánsz nállam tovább-is maradni?
Nem szánsz-é illy hamar töllem el-szakadni,
'S Engem-is bánattal a Sirbe ragadni.

Talám valamiben Én meg-sértettelek,
Vagy kedvetlenséggel talám illettelek,
Hát hiszem örökké téged szerettelek,
Mint szemeim fénnjét hiven őriztelek.

Hiszem a' melly kedves Idöt velem ültél,
Addig valahánszor előmbe kerültél,
Mind annyiszor nekem meg-ujulást szültél,
Még-is illy hirtelen töllem el-repültél.

MEG-HOLT.

Édes Attyám! Soha meg-nem hálálhatom,
Jó-tétedet hozzám fel nem számlálhatom,
Azért el-válásom tölled sajnálhatom,
De az Ostromot már tovább nem állhatom.

Mert a' nagy fájdalmak ugy el-borítottak,
Hogy minden Tagomban meg-haborítottak.
És a' Vizek éppen Lelkemig hatottak,
Végso pertzentésre engem szoritottak.

Másként meg-is untam már ezt a' Világot,
Mert nem találhattam benne Valóságot,
Erről Édes Aszszony Anyám bizonyágot,
Tett, a' kivel birunk örök Boldogságot,

Életem ág hegyen állott, mint fa-Levél,
Mellyet sebességgel el-hord az Őszi Szél,
De tudom az Halál engemet el-nem nyél,
Mert minden bizzonnyal az én Meg-Váltom él.

Drága Völegényem magának meg-kére,
Mert azért omlott-ki a' Kereszt-Fánn Vére,
Hogy légyek én az Ő Váltásának Bére,
Menyegzőjébe már Lelkem bé-is ére.

Péterfi László Koll. Alumnus.

Az Atyának és Meg-Hólnak együtt-valo Beszélgetések.

ATYA.

Meg sem gyógyulhatott vett Sebe Szivemnek,
Nem vélt Halálából hív Feleségemnek,
'S im sebesít Este egyetlen Egygyemnek,
Kit tarték világi Gyönyörüségemnek.

Kedves Emlékezet Leányom *Borbára*,
Jó hogy vágyik Szived örökös Hazára,
De mond-meg Atyádnak paranssolattyára,
Miért indulsz még most mindenek Uttyára.

MEG-HOLT.

Groff TOLDI SIGMOND Ur! kitől Éltem vettem,
Bánom hogy Szivedet újra meg-sebhettem,
Magam az Haláltól de meg-nem menthettem,
Nem kellett Kos; 's egyéb Áldozat helyettem.

A' mint kedvesebbek az ifjabb Virágok,
'S inkább le-nyesetnek a' szebb 's gyenge Ágok,
Igy nagyobb volt hozzám Párkák kívánságok,
El-metznén Éltemet rut mostohaságok.

ATYA.

Ah kedves Leányom! mint meg-háborítál,
Hogy gyászos Házomban ismét Gyászt ujitál,
A minap egy Szivet kétfelé hasítál,
Oh Halál! most félben bánatot indítál.

Ha már a' Haláltól meg-nem menthetélek,
E' tsalárd Világban mi hasznom ha élek,
Ha Gyönyörüséget többé ne.n szemlélek.
Vallyon miért élek keseredett Lélek?

MEG-HOLT.

Groff Atyám! meg-vallom elég Bánat ére,
Ennél több nem jutott egy Ember Szivére,
De ezért ne unjon senki Életére,
Inkább minden dolgát bizza Istenére.

Groff Toldalagi Farkas.

Mint Kupressust ki volt Silvanus reménnye,
Egyetlen egy Kintse, s éppen Szeme Fénnye
Hálóba kerítte Halál szövevényye,
Ha igaz Poéták elmés költeménnye.

Mikor bánattyában Életét fogyatá,
El esett Szarvassát mind addig siratá,
Halálnak Silvánust de még-sem hagyhatá,
Gyászos Tziprus-Fává, hanem változtatá.

És azt hátra lévő egész Életében
Nem-tsak ő viselé mindenkor kezében,
Holtak Istenének, sőt lévén kedvében
Halottas Háznak-is verék elejében.

Groff *Toldi Borbára* tsak-nem ekként jára,
Mert Halál Anyára *Belhelen Tresiára*,
Mint gyors Szarvassára lövén e' Prédára,
Öt is nem sokára fel-füzé horgára.

Az egyik Bánatnak így jö más helyében,
Régi Seb így ujjul Attyának Szívében,
Mit mivelhet tehát illy nagy Inségében,
Bunak s Szerelemnek fetrengvén tűzében.

Udvarát egészszen Gyászszal bé-borította
Halálnak Zászlóját abban meg-ujjította,
Angyalát mind holtig Szívében szorította,
'S hogy Tzírpus-Fává lett ezzel bizonyította.

Ifjabb Báro Szentkereszti Sámuel.

Mint a' virrado Nap Ég boltozattyára,
Fel-kelvén el-indul a' maga uttyára,
Siet, hogy el jusson, s érkezzék pontjára
Nem szünik, sőt mégyen sebes-szél modjára.

Toldi Borbárának élete órája
(Ki vala Attyának szép Alakotskája)
Olly hamar le-folya 's hervada Rosája,
El-hunyék 's el-alvék éltenek fáklýája.

Kevéssé volt Szüzek között virágzása,
Hirtelen oda lön, nints illatozása,
Kivánt Napjainak kevés volt folyása,
Nem vala Szerentse-kerekén forgása.

Midön életének fényesebb Egére,
Lett volna kelése, 's gyönyörüségére,
Méltóságos Uri Ház ékességére,
Érkezzék éltenek végső Léptsőjére.

Gróf Toldalagi Lajos.

Tsak kilencz Esztendő s Gróf *Toldi Borbára*,
Még-is már el-készült Jegyesse számára,
Tsak minap szálla ki világ' Piattzára,
'S már a' Lakadalma rendeltetett mára.

Edes Attya pedig sirato Estvére
Mint-egy hire nélkül nagy Bánattal ére,
Egyetlen Kintsének illy Menyegzőjére,
Nagy fájdalom szállott meg sebhét Lelkére.

Ugy hogy ha nem tudná az Urnak Utait,
Javára intézett Tanátsa Titkait,
Nem birván Szívének terhes fájdalmait,
Tám pántalodással szagatná szavait.

De mint-hogy a sok Bu tünni tanította,
Teremtője maga kezéhez szoktatta,
Ámbár mindenétől immár meg-fosztotta ;
Még-is jó tettzésén Lelkét meg-nyugtatta.

L. Báro Bánfi János.

Ne bízzék senki-is ö Ifjuságában,
Ne nagy erejében, és szép formájában,
Ne bízzék valaki nagy tudományyában,
Ne sok vagyonyyában és gazdagságában.

Mert a dühüsködő és prédáló Halál,
Mjndenkor mindenütt vigyázva Lesben ál,
Akár ki 's mi légyen, ha egyszer rá talál,
Királyt, Koldust, Ifjat egyaránt le-kaszál.

Mert, oh ! bizonyyára, Grof *Toldi Borbára*,
Remélheti vala, hogy élte határa,
Az Élök földében terjedne sokára,
Ha az Halál nézne Zöld Ifjuságára.

De (szörnyü fájdalom :) léve melly kegyetlen,
E' szép Virág Szálhoz, és melly engedetlen ;
Mert miként egy Lopo jövéen olly véletlen ;
Le szakasztá, 's jaj ! le vágá reménytelen.

De bátor az Halál Testét le metztette,
Lelkét ezzel még is jobb sorsra léptette,
Ditső Meny-Országban mert azt által tette,
A' mellynek Ajtaját gyakorta zörgette.

Groff Toldalagi Mihály.

E Rövid Életet, ha ki meg-visgállya,
Hasanlonak lenni Tengerhez talállya,
A' mellyet valaki ha tovább járkállya,
Nyomoruságit-is bővebben talállya.

Az azért szerentsés, a' ki által-keli,
Tengerét hamarább 's Rév Partyát meg-leli,
Mert az a' nagy Buknak terhét nem emeli,
Mivel a' sok Szélvész már nem érdekeli.

Boldog hát, oh boldog ! Groff *Toldi Borbára*,
A' ki olyan hamar ért oly Rév Partyára,
Mellyet itt bár élyen valaki sokára,
Még is meg-kelletik látni utollyára.

Boldóg bizonyyára Groff *Toldi Borbára*,
Mert minthogy uttyában ö gyorsan el-jára,
Láttaték ö Tölle az Egeknek Vára,
Mellyben örvendezve néz ö Jesussára.

Groff Toldalagi Sigmond.

A' Meg Holtnak utolsó Szavai.

Oh Én gyenge Virág a' ki kedves voltam,
 Ur Atyám Házában ki Örömet szóltam,
 Jaj hamar el-hulltam imé már meg-holtam,
 Atyám Háza helyett Sir leszsz az én Bóltom.

Eddig Virág voltam, már Férgek meg-észnek,
 Mert a' Férgek-közzé majd Földbe bé-tésznek,
 De Tetemim oda mig tétetve léznek,
 Meg-hült Szivem 's Nyelvem ilyen Butsut vésznek.

Atyám édes Atyám hüllve hozzád térek,
 Látom mint kesergesz, szólni nem is mérek,
 Ne sirj, halgass kérlek, engedelmet kérek,
 Mert im mindenekben szinte véget érek,

Atyám, édes Atyám, ki szivből szerettél,
 Értem Fáradozást oh mély sokat tettél,
 Az Ur félelmére tanitván léptettél,
 Mit Jómra gondoltál mindent el-köveltél.

Atyám édes Atyám az vólt gondolatom,
 Illy szeretetedet tám meg szolgálhatom,
 Szeretetem Hozzád Én-is meg-mutatom,
 Bánatra Szivedet soha nem juttatom.

De jaj im Bánattal bus Szivedet sértem,
 Nagy Keserűsre még nagyobb mértem,
 Mivel illy hirtelen Eltem Végét értem,
 A' Jésust Lelkemmél Mennyekbe kísértem.

Istentől böv Aldás szállyon Te Fejedre,
 Nyujtsa-ki Jobb-Karját Özvegyi Éltedre,
 Derítsen vig Napot bánatos Szivedre,
 Hogy jó Békességben még élhess kedvedre.

Tudom Életemben ellened vétettem,
 El-hidd szánt-szándékkal ezt nem tselekedtem,
 Gyenge vóltam Én-is 's Bűn alá vettettem,
 Meg-botsáss, meg-botsáss már végső Szót tettem.

Jó Aszszony Nagy-Anyám az Egek Királylya,
 Légyen Te Oltalmad Fejed Aldás szállya,
 Sűrű Könyv-hullásid Isten meg-számlállya,
 Lelked Nyugadalmát az Égben talállya.

Minden-féle Népek kik ide gyültetek,
 Fő, Közép, Also-Rend, kik meg-tiszteltetek,
 Az Istentől Ti-is meg-tiszteltessetek,
 Itt Aldást, 's az Égben Koronát vegyetek.

Már többet nem szollok, mert magam nem birom,
 El-fogyott a, Szivem hallom készen Sirom,
 Kiált hogy siessek hogy szivja ki 'Sirom,
 Tudom Nyugodalmom leszsz gyógyító Irom.

Jövel Uram Jésum ne hagy-el Engemet,
 Jövel Én Jésumom fogd-meg Jobb-kezemet,
 Jövel En Jésumom vedd Hozzád Lelkemet,
 Jövel 's Föld Gyombrában nyugtasd meg Testemet.

*Kováts Pál, a Méltóságos Udvarnak Lelki Pásztorja
 és a Kis Aszszonyinak Tanítója.*

Szebenben nyomtattatott SÁRDI SÁMUEL által.

BACSÁNYI JÁNOS LEVELEI ID. BÁRÓ RÁDAY GEDEONHOZ.¹

(Első közlemény.)

I.

Méltóságos Báró Úr!
 Nagyságos Uram!

Vettem Nagyságodnak betses Levelét, Zrinyijével együtt. — Még a' Múzeum II-dik Kötetének 2-ik Negyede nem jött-ki. Készen hever nállam, 's a' költséget várja. Oly szép darabokból álló Negyedünk, mint ez, még nintsen. Eleget vagyok rajta, hogy költséget talállyak reá. Nem méltóztatnék-e Nagysád-is valamely részben *erga restitutionem* elősegélyteni? — Azonn vagyok, hogy postán küldhessem-meg a' vevőknek. Annyi segélytő különös jó Társaink akadának, hogy minden fertály esztendőben adhatnánk-ki egy, válogatott darabokból álló Negyedet. Hamarább-is kelne postán, 's hamarább el-terjedne az Országban; a' pénzünk-is előbb meg-fordúlna.

Consil. Aranka Úrnak egy igen szép Statistica Dissertatiótkája vagyon kezemnél. Valami négy árkusra megy. Igéri, hogy a' Múzeum' számára újra ki-dolgozza.

A' Tudós Társaságra való *Candidatusokat* Révai' kiadása szerént nem kétlem, látta már Nagyságod. Nagy vakmerő szelességnek tartják sokan Révainak ezen tselekedetét. — Lessz-e már azon Társaságból valami? Nékem igen tsekély reménységem van hozzá!

Bétsben létemkor el-mentem Görög Úrral *Alberti'* Typographiájába. Ígérte, hogy ugyan ki-tesz magáért a' *Murányi Vénus'* nyomtatásában. Méltóztatnék Nagysád Göröghez fel-küldeni Gyöngyösi azon darabjának második iz-béli kiadását felküldeni. Személyesen akartam Nagyságodat e' végett kérni; de nem jöhettem Pest felé, a' mikor Pozsonyból visszatértem; a' mit-is nagyon sajnálok. Rájnissal barátságba léptünk. Mondgya, hogy még nem vólt néki igaz egyenes baráttya, a' ki vele annak rendi szerént meg-ismértette vólna hibájit. Henriásból 's Virgilius Éneis-

¹ Hely s kelet nélkül.

séből a' minap küldé egy fél-árkusra való példát. Gyönyörű, felséges Hexameterek!

Magamat Nagysád' tapasztalt Gratziajába ajánlván, vagyok Nagyságodnak

alázatos tisztelő szolgája
Batsányi János mk.

P. S. A' Minap ezen Epigrammát írák egy Nagy Urra: (Tetszik-e Nagysádnak?)

Eten lire.

Sem Vers, sem Nyelvünk nem tetszik néked, Etendi!

Hasztalan az; nem fér Űri Nemedhez emez.

Úgy vagyon! Isteni múlatozás 's tudomány az: emennek¹

Mennyei szépségén nem kap akarmi Majom.

NB. Ezen verseket tulajdonképpen 1787. esztendőben tsináltam; de tsak a' múlt napokban javítottam úgy meg, hogy mással közölhessem.

II.

Méltóságos Báró Úr!

Nagyságos Uram!²

Nagysád' Kazintzy Uramhoz adott utolsó Levelének tóldalékjából értem, hogy Trattner Uram nem tudja, mellyik énekhez tartozzék a kóta. Én mindgyárt az énekre reá tettem a' jegyzést, hogy *az* fog rézbe metszetődni. Méltóztassék Nagysád erre nézve néki meg-mondani, hogy a' 2-dik negyednek leg-utolsó darabja légyen az, úgymint Verségi Barátomnak ezen Éneke: *Lányka útát szerelmeknek nyiss már egyszer szivedbe* és ennek az éneknek első stropháját rézbe a' kóta közzé kell metszeni, azonn kívül, hogy az ének maga-is egészlen le leszz nyomtattva.

Aranyka Assessor Uramnak Levele valójában nagy betsülésére válik Társaságunknak; kivált egy olyan ember' létere, a' kinek nagy tudományjáról és szerentsés poézissáról szép vélekedéssel vagyon a' Haza. A' ki-jegyzett hibák-is többnyire mind olyanok, mellyeket valóságos hibáknak lenni esmérünk, 's meg-is változtatunk. N-o 1-o Ne gondollyunk *erre*, nem hiba; mert *ez* annyit tesz: hogy erről felejtkezzünk-el, ne-is gondollyunk *reá*; Ne gondollyunk *evvel* pedig annyit tesz, ne légyen arra gondunk, vagy-is: ne hajtsunk *arra* semmit-is. *ez* pedig nem a' mi értelmünk. — N-o 3-o *egyéb*; ezt Nagysádra bízzuk; méltóztassék azt ítélete és tetszése szerént meg-hagyni, vagy meg-változtatni. — N-o 5-o fel nem találkoznak, hiba. Vajha több illy figyelmetes, egyenes-ítéletű Olvasóknak jegyzéseikhez lehetne szerentsénk!

¹ Bacsányinak Toldy Ferencz által 1865-ben kiadott gyűjteményes költeményei között (12. l.) e 3-ik sor így: »Ugy van. Apollónak gyűlölnék húgai; s nyelvünk«. M. J.

² Hely és dátum nélkül.

Örömmel értettük, hogy a' 2-dik Negyedet egészen el akarja Trattner Uram a' Vásárra készíteni. De tsudákozunk azonn, hogy Kasán, 's ezen az egész tájon még egy Exemplárt sem kaphatni az első negyedből. — Itt még tsak nevérol ismérik jobbára.

Igen kedvesen vennénk, ha Nagysád a' 3-dik Negyedre szántt darabjait in 4-o tisztán le-íratva hozzánk bé-küldeni méltóztatnék; a' végre, hogy minden Authornak darabjai kezünknel lévén, rendbe szedhessük, és egybe kötve Censurára adhassuk, és így tellyesen elkészítve így küldhetnénk osztán nyomtatásra. — Ha a' II-dik Negyed készen lessz, mindgyárt el-küldheti hozzánk Trattner Uram az Exemplárokat a' vásári alkalmatossággal. Az ide való sós Controlor is ott van most. Általa küldöttem is nékie levelet a' napokban.

Simai Uram szeretné, ha a' Comoediájában a' *Simon* zsidó *Salamonná* változna; de talám már bé-is van nyomtatva.

Nagyságodnak tapasztalt gráziájába ajáníván magamat, vagyok Méltóságos Uram!

Nagyságodnak

alázatos szolgálja
Batsányi mk.

P. S. Ossziánomat még most nem merem Nagysád' itélete alá eresztteni. Még tsak az öregéből fordítottam-le egy részét, és nints eléggé meg-jobbítva. — Szabó' első tomussa nem sokára kész leszsz.

NB. Mélt. B. Orczy azt írja én-hozzám, hogy M. G. Teleky Jós. Verseket igért Museumunkba. Szomjan várjuk.

III.

Méltóságos Báró Uram!

Éppen ma vevém a' Pesti Trattner Úrnak Levelét, mellyben jelenti, hogy munkáinknak Nyomtatását magára vállallya. Mivel azért 15-dik februáriusban Kazintzy Uramhoz botsátott Levelében azt írja Nagyságod, hogy a' *jövő Vásárkor fog a' Posonyi Landererrel és Weiganddal is az említett nyomtatás iránt szóllani*; tehát (mivel Kazintzy Uram valamely hivatalbéli Commissioban máshol foglalatoskodik) szükségesnek itéltem lenni, Nagyságodat Trattnernek szándékáról előre tudósítani. Így vagynak tulajdon szavai Trattner Uramnak, a' hol jelenti, mitsoda conditiokkal vállallya magára Gyűjteményünknek ki-adását: *Erstens: zwey Hefte davon zu drucken, und wenn nach dessen Bekanntmachung sich nur wenige Abnehmer fänden, davon abzustehen. 2-tens der Gesellschaft unentgeltlich 25. Exempl. zu geben, so lange nur unter und bis 200. Stücke davon abgesetzt werden; 40, wenn 250--300 abgehen; endlich 50, wenn die Anzahl 300. übersteigt. 3-tens daß mir gedachte Sammlung unter keinem Vorwande entzogen werde, so lange ich sie fortzusetzen gedenke, oder doch in diesem Falle ein ganzen Jahrgang, das ist 4. Hefte geliefert werden. Schriften werden ganz neu (die ich nächstens erwarte) dazugenommen werden, und Papier*

so gut und schön, als es zu haben ist; das Format beliebe die Gesellschaft selbst zu bestimmen.

Láttya Nagyságod, hogy Trattner megérdemli, hogy reá bizzuk Munkánkat illy igaz és illendő fel-tételek alatt. Nem is fogunk tehát késni, Irásinkat, mihelyest Kazintzy Uram haza jövend, Pestre által-küldeni. Nem szükség tehát, Nagysádnak Landererrel szállani.

Gróf Telekiek Ő Nagyságoknak még nem írtunk, rész szerént, mivel nem-is tudgyuk, hol vagyon most lakások, rész szerént és főképpen, mivel jobbnak találtuk, majd az első kötetnek által-küldésével írni hozzájuk. Nagyságodnak bölts tanátságát Cancellárius G. Pálffy iránt, a' mint illik, nagyra betsüllyük; és közinkbe való állását Nagysádnak (noha, igazat szállván, esmérvén Nagyságodnak igaz hazafiúságát, rólla nem-is kételkedtünk) a' Nemzet nevében előre-is köszönyük.

Vagyunk Méltóságos Urunk
Nagyságodnak

alázatos szolgái

Batsányi János mk.

Kassa 11-ik Martii 1788.

R. Cameralis Cancellista
és Társaim.

P. S. Szabó Dávid, ki különösen tiszteli Nagyságodat, már a múlt héten el-végezte Milont. Úgy hallyuk, hogy más-is fordíttya prosában, az Originális szerént.

IV.

Méltóságos Báró Uram!

Által-küldöm itt Nagyságodnak a' *Magyar Museumhoz* tartozó *Bé-vezetést*. Méltóztatott Nagyságod Levelében igérni, hogy ha Munkáinkat, hozzá küldendgyük, fog nyomtatásokra vigyázni. Nem-is reménylhetjük volna e' nélkül, hogy számtalan hibák nélkül nyerhetjük volna ki a' sajtó alól Gyűjteményünket.

Úgy végeztük, hogy most tsak ezen Bé-vezetést nyomtassa-ki Trattner Uram Túdósíttás gyanánt, tégye a' Gyűjtemény' titulussát, úgy-mint, *Magyar Museum*; azokban ellenbe, mellyek a' gyűjteménynek Praefatio gyanánt szolgálnak, tégye *Bé-vezetés*, a' Datumot továbbá a' jövő *1. Majust.* azokban az Exemplárokban ellenben, mellyek az első Darabhoz majd praefatio gyanánt ragasztattnak, tegye: *Kassán, 13-dik Novemb. 1787.* Végre az utolsó oldalon, a' 12-ikk lineaban, loco *Az Első Szakaszbán*, tegye a' praefatioban: *Ezen Első* etc. Az *Orthographia*, a' mint irattatott, maga mutattya magát a' Szedőnek. NB. a' hol Német Citatiok vagynak, deák betűkkel nyomtattassanak, el-annyira, hogy az egész darabban tsak egyetlen egy Német betű se találtassék.

Kérjük Nagyságodat, ne terheltezzék, dolgunkat maga bölts tanátság szerént intézni; és ezen Bévezetést-is, minek előtte ki-nyomtatódnék, által-olvasni, 's megítélni, ne talan valahol hiba esett volna, kivált a' dolgoknak rendében, 's a' citatiokban.

A' betű ebben a' darabban *Cicero* légyen, és a' Citatiokban *Garmond*. Ez talán leg-jobb lessz. A' formatum in 8-majori.

Vagyok, Társaimmal egygyütt,

Nagyságod'

Kassa 22-dik Apr. 1788

alázatos szolgája
Batsányi mp.

P. S. Ha Trattner Uram Subscriptiora akarná ki-adni (mert a' praenumeratiora már nints Creditum a' Publicumnál) Nagyságod' intézete szerint utánna vetheti a' lajstromot, kiknél 's hol lehessen subscribálni, de azért a' nyomtatással subscribensekre ne várjon.

V.

Méltóságos Báró Uram!

A' míg valamely bátorságos alkalmatosság által Munkáinkat Nagyságodnak által küldhetnék, jelentem itt előre Nagyságodnak, hogy az utólszor hozzám botsátott Levelében meg-írtt téendő változtatást a' *Bé-Vezetésben* az Authorokra nézve igen-is örömmel fel-vevesszük, tudván, Nagysádnak mind széles tudományát, mind jó gustusát. Tsak azt akarom meg-jegzeni, hogy a' Sans soüci Philosophust úgy ki nem hagyhatom, hogy magában a' dologban-is változtatást ne tégyek. Az a Citatio tsak azt illeti, a' mit *Malherberöl* mondtam, hogy tudniillik ötet inkább tsak Verselőnek, hogy sem igaz Poétanak tarthatni; és én ezt tsak ugyan *Friderik* után mondtam; a' mint hogy ő példát-is hoz elé, a melly állítását bizonyította. Azomban ezt-is tellyesen Nagyságod' tetszésében fog állani, meg-tartani, vagy kihagyni. Kérem Nagyságodat, méltóztassék Bé-vezetésünknek egyéb részeit-is szoros examenra venni, hogy valamely olly hiba ne találjon benne maradni, melly *Museumunknak* betsületét valamiként alább szállíthatná. Néhol kellett Citatiokat tennem tsak emlékezésem 's mások után, a' meg-kivántató Könyvek kezeinknél nem lévén; p. o. emlékezem arra, hogy Nagy Lajos alatt 13. Országaink vóltanak; noha ezt bizonyosan állítani, 's nyomtatásba adni, alig bátorkodnám; hogy pedig még sokat keresgéllyek a' könyvekben, nints időm, szarvas hiba vólna pedig még tsak ebben-is meg-botlani. Másként ugyan ki sem eresztetem volna még kezeim közzül, ha nem tudtam volna, hogy a'nyomtatás előtt Nagyságodhoz kerülnek munkáink. — Tselekedjék Nagysád, a' miként tetszik.

Milton még nem nyomtatódik. A' kezdete, valami két vagy három száz vers, meg fog Gyűjteményünkben jelenni, példa gyanánt. Egy új Typographus támadt itt Kassán nem régiben; ez vár most *Mannsfeld* betűiből két vagy három félet; ha reá vehetem Szabót, ezekkel a' szép betűkkel fog nyomtatódni fordítása, melly kilentz mintegy tíz árkusra fog terjedni. Én tudom, hogy a' fordítás fog Nagysádnak tetszeni. Hexameterben, Neander Piarista deák fordítása után; de a' magyar

ennél még jobb lesz, mert ennek némelly fogyatkozásai-is ki fognak pótoltatni.

Révai' munkáiból most Nyertem Generalis Orczy Ő Nagyságától egy exemplárt, mert Révai oda igazította, gondolván Pesten lételemet. Másnak itt senkinek nints. Ezt olvassuk Szabóval, a' ki-is igen hogy úgy meg-támadta Révai. Meg akar felelni nékie. Eleget iparkodom összev békétetéseken; mi haszonnal, nem tudom. Vagyok Nagyságodnak

Kassán 13. maii 1788.

alázatos szolgája
Batsányi János mk.

NB. Trattner Uram a' Nyomtatást bátran elkezdheti, ha el-érkeztek már betűi. Még Ő azt a' két Árkust ki-nyomtattya, el érkezik a' többi-is.

Meg-írjuk-e a' Dedicatiót Cancellarius Gróf Pálfynak. vagy tsak dedicatio nélkül ereszsük-ki Gyűjteményünket? — ne terheltelessék Nagyságod hová hamarébb meg-írni, hogy tudgyuk magunkat hozzá tartani.

VI.

Méltóságos Báró Uram!

Ime, itt vagyon végre Museumunknak első darabja. Bé-vezetésünk talám már nyomtatódik-is. Kazintzy Uram közölte véllem Nagysád' Levelét *Malherbe* iránt. Én könnyen Nagysád' részére hajlottam. így végződhetik a' periodus: *kit első frantzia Poétának tarthatni*. Ezen Bé-vezetésben még egy változtatást szükség tenni, ott, hol a' Nyelv-Könyvről van a' beszéd; Légyen: következik osztán, hogy *Írásainkban vagy a' sok idegen szót halmozzuk, vagy, gondolatainkat tellyeséggel magyarul akarván ki-fejezni, 's a' t.* Az idegen Irókra nézve, a' mint már a' minap-is írtam vólt, Nagysád' tetszésében fog a' változtatás állani. — Nékem és Szabónak nem tetszik, hogy Kazintzy Uram Klopstock' Ódáját Német nyelven-is oda nyomtattattya; 1° úgy-is sok a' fordítás ezen első darabunkban, annyival inkább szükségtelen még idegen nyelven-is egy annyi Strophából álló darabot, oda függeszteni. 2° a' fordítás nem versben van, hogy az Originálist, össze-hasonlítás' kedvéért, a' Copia mellé kellene ragasztani; sőt a' fordítás (itéletemet szabadon ki-mondván) fel-sem éri az originálist. Félő tehát, ne hogy Olvasóink, nyelvünknek erőtlenségét fogják okozni, és az elsőséget a' németnek adni. Kazintzy Uram most Szepességben van; külömben igyekeznénk, véle ezt el-hagyatni. Úgy határoztuk-meg mi magunk között, hogy a' mi kettőnek tetszése ellen van, azt a' harmadik ne tselekedgye. Mindazáltal ezen esetben nem akarunk jussunkkal élni, Nagyságodra bizzuk, ha Nagyságod' ítélete részére lészen, maradgyon-meg a' német-is.

Én a' magam részéről alázatossággal kérem Nagysádat, ne terheltelessék Priscus Rhetorból az Ossián éneke alá tett jegyzésemben lévő citatiót ki-írni. hagytam üres helyet. Egész Kassán nem találom-fel ezt az Authort.

Ossián' utolsó Énekéből meg fogja látni Nagyságod, hogy Hárold után fordítom munkáit. Denist csak segedelműl fogom venni. Mélt. B. Orczy Úrral közlöttem, ő pedig Mélt. Gr. Teleki Jóseffel. Elég szerentsés voltam meg-nyerni tetszéseket. úgy ír Gen. B. Orczy: *approbatum per Comitem Jos. Teleky et Laur. Orczy remittitür pro continuatione. 6-a Maii 1788.* Méltóztassék Nagysád Trattner Uramat siettetni, mert ő igen késedelmes szokott lenni. A' borítotték-táblára (mely kék papiros légyen) darabjainkat fel-lehet jegyezni. *A Német Museum* szerint p. o.

1. Bé-vezetés	1. Levélen
2. Társaság-kötés	»
3. Est-hajnal	»
4. Koporsói írás	» sat.

Földi Uram meg fogja tselekedni. Szabó tiszteli Nagyságodat, és örvend egészsége' jobbra változásán. Meg láttya most Nagysád, Miltonnak miként lett fordítását.

Vagyok

Méltóságos Uram
Nagyságodnak
Kassa. 23. Junii 1788.

alázatos szolgálja
Batsányi János

mk.

VII.

Méltóságos Báro Uram!

Földi Uramnak ezen napokban hozzám botosított Leveléből értyük, hogy *szeretné Nagyságod tudni, mi-féle darabokat akarunk a' mostani Negyedbe adni, kivált magunk' munkáira nézvc.*

Szükségesnek itéltük azért, Nagyságodat következő-képpen tudósítani:

Mi mind addig semmi bizonyost nem mondhatunk, valamedig minden darabok kezeinkhez nem érkeznek azoktól, kiknek kedvek van, valamit Museumunkba iktatni. Horváth Ádám küldött tsak még, a' *barát-ságról*, két kis darabot; de ez tsekélység, és pedig nints-is jól ki-dolgozva; azt írja, hogy készen van nála *Aeneis' első könyve* négyes versben, és hogy ez a' munkája ditséretet-is nyert légyen már M. G. Teleky Samuel Úr Ő Exellentziájától. A' mái postával írunk nékie, hogy ezt küldgye által; — Földi Uram azt írja, hogy Ő a' mostani Negyedbe nehezen fog valamit adhatni. Ha mindazáltal lenne néki még-is valamely darabja, írja-le in 4-o, és küldgye el Nagysád' munkáival.

Én ma fogok írni M. G. Teleki Jósef Úrnak, hogy méltóztassa Ő-is valami darabjával meg-tisztelni Museumunkat; Nagyságod talán hamarébb reá vehetné. Nagyságtoknak nevei és munkái fognak Gyűjteményünknek érdemet, díszit, és fényt leg-inkább adni. Nem méltóztatná-e Nagysád e' végett M. B. Gen. Orczy Urat-is megszállítani? —

Nagyságodat különösen kérjük, ne terheltessek jó nagy vastagságú darabokat küldeni; mert ez a' szándékunk, hogy mivel az első Negyed későn jött-ki, és így már erre az esztendőre 4. negyedet nem adhatunk, tehát ezt a' második, azaz, utolsó Negyedet legalább hét-nyóltz árkusra fel-vihessük, hogy a kettőből egy kötet vállják. Trattnernek úgy akarjuk tsak kezéhez szolgáltatni, hogy X-ber végéig el-végezhesse nyomtatását. Mert minek heverjen híjába nála? azért-e, hogy 4. holnapig nyomtasson hat árkust? —

Nagysád' munkáit nagyon várjuk, ne terheltesen hová hamarébb el-küldeni, és nékem Ossián' 4-dik tomussát *erga remissionem*. Már íratam Pestre, de azt mondgyák, nem találhatik.

Fordításomra nézve nints-e valamely reflexiója Nagyságodnak?, igen szeretném bölts ítéletét hallani. Olly mondásai vagynak Ossiánnak, hogy meg-fárasztyák az embert, míg valamiként a' maga' nyelvén ki-ejtheti. nagy az alkalmatosság benne, mind nagy segélytségére, mind nagy kárára válni a' nyelvnek. igen szeretném, ha valaki tsak egynehány sort-is fordítana nehezebb helyeiből, hogy én-is annyival bátrabban dolgozhatnám. M. G. Telekű József, és Gen. B. Orczy Urak, az *Utolsó Éneket* már approbálták ugyan, de nem tudom, ha öszve-tartották-e a' Némettel; e' mellett pedig, sok nehézségei vagynak még Ossiánnak, melyekből semmi sints ebben az *Utolsó Énekben*. Ne terheltesen Nagyságod kalauzom lenni, ha miben találtam volna hibázni. tellyes bizodalommal kérem Nagysádat, úgymint (Gen. B. Orczy nevezése szerint) *a' magyar Litteratusok Attyát*. —

A' második tomusst el-végzem ebben a' két holnapban. de az első még nints fordítva.

Nagyságodnak
Kassa 1-a 9-br 1788

alázatos szolgája
Batsányi János mk.

VIII.

Méltóságos Báró,
Nagyságos Uram!

Nagyságod' Levelét dt-o 31-a Marty, 5-a Apr. vettem. Ugyan akkor vettem egyet Versegi Barátomtól-is. A' nyomtatásban esett hibáról Ó-is bőven emlékezik. — Jól esett, hogy Nagysád újra nyomtatatta; mert más orvoslása nem-is lehetett volna. — Valóban igen késedelmes ember Trattner Uram. Úgy reménylettük már minden kétség nélkül, hogy a' vásári alkalmatossággal meg-kapjuk az exemplarokat, 's ime! még ki sints nyomtatva. Nagyon meg-tsonkúl így a' Publicumnak kedve-is. A' *hibák' tábláját* újra elküldgyük, meg-tóldva. Parancsollya Nagyságod, hogy ezt nyomtassák-ki; úgy pedig, hogy nem a' kék papirosra, hanem az utolsó Árkusnak végére essék a' nyomtatása.

Rájniss' garázdálkodásit, (a' Mentő-írását) mi nem tartjuk méltóknak, hogy Szabó felellyen reájok. Nem hiszem, hogy Magyaraink közzül sokan találtsanak, a' kik az olyatén illetlenségeken kedvöket találnák; kivált ma holnap új színben napfényre jöven Szabónak munkái, nem lehet majd nem bosszszonkodni, hogy Nemzetünkben, sőt nevezé-

tesebb Íróink között találkozhatott olyan, a' kinek írigy fogai ilyenegy nagy érdemű Magyar Poétát olly rútvál meg-mardosni mérészlettek. De reám, 's a' Museumra nézve, szükséges a' felelet-adás. Mert igen könnyen találkozhatnak, kivált a' gyengébbek közzül, kiket Rájnis tekintete el-tsábíthatna. Azt mondgya, hogy én illy regulát szabtam: a' *fordítottás az eredeti írásnak mássa és jól el-talált képe*; észre nem vévén, hogy 1-o alá-való rabi módra készült, 2-o köz-módon készült, 3-o *jelesen-készült képe-is lehet az eredeti írásnak*; Holott én azt írtam, *Hogyha a' fordítottásnak (a' mit senki sem fog tagadni) az eredeti írás mássának, és jól-el-talált képének kell lenni*, tehát etc. Így tekerte-el Rájnis az én szavaimat, hogy valamit betsmérelhessen munkámban; 's ezenn építii osztán az egész krizissét. Ez valóban rossz-szívű, garázda embernek a' tselekedete. de majd megfelelek néki, a' nélkül, hogy illetlenségeit illetlenséggel viszontagollyam. Szabó le-fordította Virgilius' első Eklogáját, kérésemre. Ezt Rájnis fordításával és az Originállal egygyütt bé-iktatom a' harmadik Negyedbe, hogy kiki lássa, Mellyik legyen közülök méltóbb a' poéta névre. Ha kívánnya ezt a' fordítottást olvasni Nagyságod addig-is, méltóztassék azt M. B. General Orczy Úr Ö Nagyságától el-kéretni, néki a' minap által küldöttük.

Nagysád' Zrinyijét majd magam tisztán le fogom írni typusra, mihelyt időt kaphatok. M. B. Gen. Orczy Úr-is küldött két kis darabot. Földi Úr nem írt még, miolta Pestről el-ment.

Oszzsiánból még nem küldhetek Nagyságodnak egyebet ezen egy-néhány sor hexameternél, mellyet e' napokban tsináltam; ez-is még tsak elő-munka.

Alpinnak magzattya! sebem' mért szaggatod újra? —
 Íme! megint bánatba hozál, Oskárnak halálát
 Kérdezvén tőlem. — Már könyveim' árja szememnek
 Látását el-vette ugyan, de az hajdan' időknek
 Képe világított elmémben. — Oh Bárde! mi módon
 Adgyam elődbe azon Bajnoknak gyászos el-estét? etc. etc.
 Tégedet, oh Oskár! Fejedelmek vére! Vitézink'
 Fénnye! tehát ezután soha sem láthatlak-e többé?

Szinte miként az homályba-borúlt Hóld el-tűnik Égről:
 Mint a' Nap, pályája felén, el-enyészik előllünk,
 'S Ardamid' sziklái setét felhőkbe merülnek:
 Úgy el-esél! — Magam itt el-senyvedek íme! miként az
 Morvának ligetén el-vénültt tölgy-fa. Le-verte
 Ágaim' a' zivatar; rettentnek az északi szélnek
 Szárnyai. — Oh Oskár! Fejedelmek' vére! Vitézink'
 Fénnye! tehát ez-után soha sem láthatlak-e többé? etc.

Ossziánt jó vólna Hexameterben fordítani, ha olly sok időt nem kívánna. — El-várom ezekről — Nagysád' ítéletét, úgy szintén Bessenyeiről írtt dissertatiotskámról, és Rájnis *Mentő-írásáról*, 's *Tóldalékjáról*-is!

Méltóságos Uram!

Nagysádnak
 Kassa 11-a Apr 1789.

alázatos szolgálja
 Batsányi János mk.

IX.

Méltóságos Báró!
Nagyságos Uram!

Ezen szempillantásban hallom, hogy a' Kassai *Schindler* nevezett *Lieferant*, most éppen Pesten vagyon, és ezen Levelem ugyan ott érheti. A' Hatvani Kapunn kívül lévő *Veres Ökör* Vendég-fogadóban szokott meg-szállani. Kérem azért Nagyságodat, méltóztassék leg-ottan Trattner Uramat iránta tudósíttatni, hogy a' hozzánk küldendő Exemplarokat, ha még mind eddig nem kapott volna alkalmatosságot bízva ugyan azon *Lieferantra*. Valójában ideje már, hogy el-készült ez a' II-dik Negyed! Fogadgya ugyan Trattner Uram a' minapi Levelében, hogy ennek utánna serényebb fog lenni a nyomtatásban; de meg-is-esnék mi-nékünk, ha minden Negyedre 4. 5. holnapot töltené. Külömben ő olly betsületesen-gondolkodó ember, a' millyen talám Országunkban a' *Typographusok* között nehezen fog találtatni. —

Hogy Verseim tetszettek Nagysádnak, igen nagyon örvendek; éppen szándékom nekem-is, a' Magyar Prosodiáról való gondolatimat a' Múzeumban ki-jelenteni, Oszsiánból fordított verseimet-is közre bocsátván. De közleni fogom előbb Nagyságoddal; úgy-is igen egygy értelemben vagyok én-is Nagysáddal, mind a' *h*, mind az a' betűre, mind pedig a' *muta* és *liquidának* öszve-kerülésére nézve. Rajnisnak igen erőltetettek versei, mikor így él ezekkel: *hűtellen katonáknak* etc — *kégytellen, pädglén* 's a' t. Nem tartom jónak, Nyelvünket a' Deákhoz illy tsigázva alkalmaztatni. Ki-veszem ezen szót, 's több effélet: *Eggyet ugrik* 's a' t. mivel itt a' természetben-is valami erőltetést jelent; de ezt Nagysád jobban el-értheti, mit akarok mondani; mint sem jól ki-mondhatnám értelmemet. — Ha méltóztatik Nagysád a' maga gondolatait a' Múzeumnak III. Negyedébe ez iránt bé-iktatni, örömet el-állok szándékomtól; ugyan-is sokkal nagyobb foganattya léssen Nagysád' szavának az enyimeknél; 's következésképpen a' haszon-is nagyobb. Kérem-is Nagysádat alázatossággal, ne terheltesék hová hamarébb ebbéli gondolatait egy kis rövid dissertatiótskába foglalni, 's nékem bé-küldeni, hogy a' III-dik Negyedbe iktathassuk. Vagy ha talám Nagysádnak más volna szándéka, nékem meg-jelenteni, hogy magamat, mihez tartani tudhassam. Mert Verseimet ugyan ezen III-dik Negyedbe akarom iktatni. —

Rajnisnak minden betsülettel fogok felelni; de minek előtte még-is közre eresztem, Nagysád' ítélet-tételére, 's bölts megvizsgálására fogom feleletemet bízni, és ugyan Nagysád' észre-vételei szerént, ha szükséges lenne, meg-is-változtatni. Reménylem, meg-tselekszi Nagysád ezen grátiát.

Vagyok

Méltóságos Báró Úr!

Nagysád'

Kassa, 9, May 1789.

alázatos szolgálja
Batsányi mk.

X.

Méltóságos Báró Úr,
Nagyságos Uram!

A' múlt Szombati postával írtam Trattner Uramnak, hogy leg-alább a' mostani Pesti Vásárról haza jövendő Kassai Kereskedők által küldgye-meg már valahára Exemplarainkat. Hat holnapok utánn valójában ideje volna már! — A' harmadik Negyedet még tökéletesen el nem készítettük, mert, mivel még a' másodikat sem vettük kezünkhez, nints ok a' sietésre. —

Ha Trattner Uram nem találna más valamely alkalmatosságot, tehát kerestesse-fel a' Kassai Kávé-főzőt; kinek-is neve *Lafon*, Budán *Krumpinger* nevű Kalmárnál van szállva; sőt magát ezt a' Kalmárt-is ide várják most. Prof. Koppi Úr-is nem sokára el-jő hozzánk, de jobb lenne, ha előbb el-küldené még-is Trattner Uram alig várjuk. —

A' Bétsi *Hadi Történetek* nevű újságra és azzal küldendő képekre sokan akarnának itt-is praenumerálni; de nem tartják batorságosnak a' pénzt a' *Herrn von A.*-hoz fel-küldeni, miolta Szatsvay gyanússa tette azon Institutumnak fel-állítását. Ha magának fogná tehát Nagyságod hozatni az említett Újságokat, méltóztassék ezek' számára-is rendelni, *B. Vétsey Miklos*, *P. Szuhányi Ferentz*, Prof. *Szabó Dávid*, Cameralista *Szolgáry József*, *P. Blahó György*; — ide Kassára; Nagyságodnak ezt megfognák tselekedni, egy Levelére; mi pedig a' pénzt leg-ottan Nagyságod' kezéhez szolgáltatjuk Bankó tzedulában, mihelyt Nagyságod értésünkre adni méltóztatik, ha reménylhettyük-e a' mondott újságokat. —

Nagysád Munkáját a' M. Prosodiáról az utolsó Negyedre el-várjuk; és igen-is kérjük Nagysádat, hogy el-készíteni méltóztassék.

Rájnshoz készített feleletemet a' most következő 3-dik Negyedre szántuk. Minden epe és illetlenség nélkül vagyon meg-irva; mert alatsóságokra ugyan soha sem fogok vetemedni, bár miként meg-bántson-is mind engem', mind Múzeumunkat. De azt-is szükségtelennek lenni itéllem ('s mások is), hogy olly garázda emberrel sok ceremóniát tegyünk. Okokkal ('s valamivel bővebbetskén-is) mutatom-meg nékie, vádolásainak helytelenségét, és saját hibáját-is; nem tsak a' vetekedésben el-követett illetlen motskolódásait kárhoztatván hanem a' Magyarság, igaz ítélet, és jó iz ellen ejtett hibájit-is rövideden, de világosan 's nyilván fel-fedezvén. Tudom ugyan, hogy majd személylyem ellen fog ki-kelni, de akkor ugyan egy betűnyi feleletet sem adok néki. —

Nagysád' ítéletét ki-kérem, ha majd által-olvasni, 's egész feleletemet meg-vizsgálni méltóztatik. Lehetetlen volt néha keményebb tollat-is nem fognom; mert az ő módgya nem tsak illetlen, de goromba-is; sőt, ravaszsággal-is élt, mert azt fogja reám, hogy én azt mondottam minden fordítás egy forma, vagy-is *hív, igaz mássa az eredeti munkának*, meg nem gondolván hogy a' *fordítás alávaló, köz, és jeles lehet*

holott én azt állítom: hogy a' *fordításnak az eredeti írás' hív és igaz másának kell lenni.*

Az Oszsián' fragmentumit, ha nem sajnálná Nagysád vélem közleni, mihelyt el-olvasnám mindgyárt vissza küldeném. vagyok

Nagysád'
Kassa 9-a Junij 1789.

alázatos szolgálja
Batsányi János mk.

A Ráday-könyvtár levéltárából közli

MOLNÁR JÁNOS.

MALOM LUJZ LEVELEI DÖBRENTAI GÁBORHOZ.

(Első közlemény.)

Századunk két igen nagy vívmánya: a közlekedési eszközök és a hírlapírás nagy fejlődése fosztotta meg a magánlevelet ama nagy fontosságtól, a melylyel a rég múlt időkben bírt. A XV., XVI., XVII. évszázadok levéllirodalma, mely művelődéstörténetünknek kiapadhatatlan forrását képezi, ma már — mint jórészt feldolgozott anyag — érdekes olvasmányt nyújt. Mai keletű leveleink azonban, ha leperegnek az évszázadok, a melyek írásainkat »nyelvmélekké« változtatják át — nem lesznek érdekes olvasmányok a szó általános értelmében. A mai kor levele ugyancsak különbözik a régi idők leveleitől. Mert míg ma a levél vagy formáság, avagy a kíváncsiság vagy érdeklődés kielégítése, addig a régi levelek nem e célokat szolgálták. A bajos közlekedési viszonyok, az írás-olvasás akkori nehézségei, a levélszállítás költséges volta az ilyen egyéni hajlamnak nem rendelheték alá a levelet. A levél a közlemények komolyabb fajára való, sőt mondhatjuk, hogy a levél a hírszolgálat egyik elemi formája, a mennyiben a levelet az idétt oly hírlapnak tekintetjük, a melyet egy ember egy ember számára szerkeszt és kiad.

Ebből természetes a levelek nagy fontossága és általános értéke, a mely napjainkkal mindinkább növekedőben van. Ezekből meríthetjük a legtöbb adatot a korszellem rajzára, a társadalmi állapotokra, irányokra és hangulatokra s tekintve a magyarság eredendő hajlamát, a politizálást, úgy nem tagadhatjuk meg a magánleveleknek a politikai történetre vonatkozó nagy értékét.

A XVII. és XIX. századok levéllirodalma az irodalomtörténetre birnak megbecsülhetetlen fontossággal.

A nehéz idők, — melyek a római »*palma sub pondere crescit*« igazságával nevelték az írókat — az írók munkásságának áldását alig

élvezhették volna, ha e levelek állandó kapcsolatot nem képeznek közöttük. A munka csak úgy hajtja igaz hasznát, ha mászt szinte munkára serkent s az összetartó erők együttes munkája a hatalom erejét is megtöri — s mint a példa oktat: — a már végperceit szenvedő szellemet is új életre kelti. A levelek e nagy fontossága nem volt ismeretlen az akkori írók előtt, sőt hivatkozom a nagy Kazinczyra, a ki leveleivel nemcsak arra kívánt hatni, a kinek írt, de választékos irányával s az általános viszonyokra való utalásaival általános irodalmi és szellemi következményeket várt leveleitől.

Döbrentei Gábor nagykiterjedésű levelezése nem szolgált ily nagy célért. A közérdek nála inkább agitációkra való serkentés. Az Akadémia alapítása, sokoldalú elfoglaltsága közben a levélformára sok súlyt nem fektetett, így tőle a nyilvánosság elé szánt levél nem igen került ki.

Irodalmi levelezése, melyet az Akadémia könyvtára őriz, mintegy félezer darabot tartalmaz, de sajnos, ezek között nincsen az a levélsomó, a melyet a negyvenes évek egyik legérdekesebb s legszellemesebb íróőőjéhez, — kihez atyja révén barátság fűzé — Malom Lujzhoz írt.

E levelek elvesztek. Az íróőő hátramaradt irományai részvétlenség következtében talán, avagy a kézről kézre való vándorlás alatt elkalóódtak. A megmaradt írásokat az »Erdélyi Museum-Egylet« könyvtára őrizi, de ezekben a Döbrentei-leveleknek nyoma sincs s e levelekről csak ama levélsomóból veszünk tudomást, mely Malom Lujznak Döbrentei Gáborhoz írt leveleit tartalmazza s mely a költő hagyatékából kerülő úton birtokomba s tulajdonomba jutott. A borítékon Döbrentei kezeírása :

Malom Louise
levelei.

s a borítékban 33 levél, melynek elsőjét íróőőnk 1840 június 5-én (vagy május 6-án) írta Kolosvárról, utolsóját pedig negyedévvel halála előtt 1847. január 3-án szintén Kolosvárt írta.

Malom Lujzt első levelének írására addigi irodalmi munkássága készíteté s atyjának a költővel való régibb barátsága bátorítá. Lujznak ekkor már a Társalkodóban novellája s több verse jelent meg, a mit a költői ambícióval bíró leány olybá vett, mint felavatást arra a szent pályára, melyre csupán Isten kegyeltjei léphetnek. Előtte szent volt a költészet s — mint levelében írja — hite szerint, azzal nem foglalkozhat büntetlenül olyan, a kinek nincsen adománya hozzá. Ő néki — mondja —

alapos tudománya semmi nincs, tollát csupán képzelete, érzete s parányi gondolkodó tehetsége vezérli. Ezért kéri Döbrenteit, »kedves bátyja urát«, későbbi »bácsikáját«, hogy olvassa meg gyöngye firkaít, s ítéljen úgy, mint kemény ítélőbíró. Itéljen, ha bátorkodhat-e tovább is táplálni gyöngye költői »szeszét« vagy jobb lenne a szita s guzsaly mellett maradnia.

Ez állott első levelében, mely után valóban sűrűnek mondható levélváltás fejlődött ki a nagy elfoglaltságú Döbrentei és költőnők között.

Lujz jelleme e levelekből igen könnyen és szépen megrajzolható.

Lelkének főjellemvonása a nőiesség. Nem túlzó semmiben s daczára annak, hogy folyton komoly dolgokkal foglalkozik, főkedvtelése a tanulás és ismereteinek kiszélesbbitése, szereti a tánczot, szenvedélyesen zenél, örömmel időz társaságban, bár az többé-kevésbé léha is. Csupán, ha egyedül van, olyankor lesz komolylyá és azokon az estélyi összejöveteleken, Lujzáék vendégszerető és sokat látogatott házánál, melyeken »hangászattal, olvasással vagy nem épen Kanti bölcselkedéssel halmozott beszélgetéssel töltik idejüket« s melyet »Kolosvári Tudós Társaság«-nak címezzet.

Kedélyessége — sokszor pajkosságig menő jókedve — a társaságok kedvenczvé teszük őt. Komolysága, érettsége Kemény Zsigmond, Teleki Blanka, Brassai Sámuel és mások őszinte barátságát szerzi meg számára, a zene iránt viseltetett nagy szeretetével az akkor művészetének zenithjén álló Liszt Ferenczet is barátjául nyeri meg. Nem lehetett tehát igaza Maloméknak házi orvosának, doktor Jovisitsh-nak, az ezredorvosnak, ki Lujzát »hideg pástétomnak« nevezé, különben ez is oly tréfás vonatkozás lesz, a melynek értelmet sohasem tisztázhatjuk.

Napjait folytonos foglalkozásban tölti, házias leány, a ki délelőttjeit a konyhában és éléskamrában dolgozza át, oly munkákat is végezve, »mit gondolkodni nem szokott kisasszonykák szégyenlenének végbevinni, mert szobalányt illető munka az afféle durvább varrás és mosás sat. . . sat. . . — írja. És napjának minden órája elfoglalt s úgy szereti csak az életet; sokat tanul, geografiát és az olasz nyelvet, Hruschóczy Máriát, kinek egy német nyelven írt munkája is megjelent ez időtájt, angol nyelvre tanítja. Minden igyekezete: hogy ismereteit növelje. A francia, angol és olasz nyelvekben otthonos, s e nyelvek közül legjobban szereti az angolt. 1836 óta írt »Naplóit« — melyekről ma már ki sem tud — angol nyelven írta, hogy ne értse mindenki, a ki valaha kézhez kapja; e naplókról azonban megjegyzi, hogy halála után, ha érdemes reá, ki is adható. 1841-ben egy kedves modorú, tisztos ősz angol, Mr. Raphael,

látogatja meg, a ki lord Byronnak iskolatársa volt. Vendégének, a kit kettőzött örömmel fogad, elénekli a »God save the King«-et és a »Rule Britannia«-t, a mivel az öreg urat oly lelkesedésbe hozza, hogy — vele énekel. Byront olvassa és lelkesedik költői beszélyein s különösen »Childe Harold«-ját dicséri, melynek szebb részleteit külön leírja s újra meg újra olvasgatja.

Igazi szeretettel csügg a zenén, Désről írt levelében arról panasz-kodik, bár volna ott zongorája; »Lelkemnek nagy hiánya a hangászat, — sóhajt fel — ezt nélkülözve nagy élvezetet nélkülözök s mintegy inkább nyomúl a szivély, ha nincsenek hangok ezt lágyítani.« A zongorán kívül a gütárt is művelé s az éneket kedvelte s oly tökélylyel énekel, hogy hangversenyeken s a főúri estélyeken gyakorta hallották dalait.

Ennyiféle foglalkozása közben marad ideje arra is, hogy hímezni tanuljon. Kolosvárt a szász gyermekiskola mellett széphímző lakik s hozzá jár iskolába, ott tanulja meg, mint kell a szálát szálhoz fűzni, hogy a patyolaton képek, tájképek jelenjenek meg. Szorgalmasan dolgozik s elhatározza, hogy mind honi tárgyakat választ például Dévát és Hunyad várát. 1846 januárjának utolsó napján kelt levelében írja, hogy ha Pestre megy, Döbrenteinek egész Vajda-Hunyadvárát viendi, még júniusban is ezen a munkán dolgozik s azt alkalmasint 1846 augusztusában, mikor Döbrentei Lujzát Kolosvárt meglátogató, adta át mesterének. (Itt kell helyreigazítanom Malom Lujz életírójának, doctor Versényi György úrnak ama tévedését, hogy a pesti műtárlaton kiállított kép, mely nek dicséretében a »Honderű« nem fukar — nem hajmunka, hanem selyemszálhímzés.)

A képzőművészetekkel nem foglalkozik, ámbátor élénk figyelmét s érdeklődését ezek sem kerülik ki s Döbrenteihez írt leveleiben Kolosvár minden művészi mozzanatáról beszámol. Megemlíti, hogy *Székely* Imre Erdélyben van s hogy Gyömörén találkozott vele, hogy *Hora* Pestről lejött Kolosvárra s »igen jól fest«, *Maraston* pedig daguerotypval portrairoz. Írja, hogy *Szathmárinak* »Erdély képei« című vállalata igen drága s hogy *Szathmárinak* a kolosvári féleszű koldust ábrázoló »bolond Samu«-ja igen kelendő s úgy is mint kép, úgy is mint szobor mindenütt látható; a gipszes olaszok serházakban sorsjátékot üznek vele. Egy sorsjegy bolond Samu szobrocskájára két rossz krajczár, aztán kijátszódják Ferencz császár szobrát is, arra egy sorsjegy négy krajczár s egy (nem tudja melyik) francia miniszterre — a legdrágább — 5 krajczár.

Majd az első kolosvári szépműkiállításról ír, melyet 1844 május elsején nyitottak meg. A kiállítást, bár 180 képe között volt egynéhány

kiválóbb »szépmű« — a társaság rosszalja, sőt megvetéssel szól róla. A 10 pengő krajczáros beléptijegyekből nem is jött be több, 40 pengő forintnál.

Érdeklődve kérdezősködik a nagynevű *Déryné* felől s megemlékezik *Felber* Mária, Kohn Dávid és a kis Singer Ödön kolosvári sikeréről.

Ime, mindenre van gondja s van ideje, a mi nemzeti törekvéseink segítője, s idejét örömet áldozza a szent célra, honát emelni. Az irodalmat is e cél érdekében műveli, s ezt műveli legkomolyabban. Olvas, fordít és ír. A mit olvas azt szigorú bírálat tárgyává teszi s nem ragadja őt el az általános vélemények árja, sem a »tekintélyek« véleményei, neki önálló, egyéni külön véleményei vannak.

Berzsenyi Dánielt nagyra becsüli, kinek munkáit a jó Döbrentei kezéből veszi s mikor *Kemény* szerinte alaptalanul részesíti a költőt szigorú kritikában, kedvencz költőjének védelmére kel. Ellenben nem fogja fel *Petőfi* nagyságát, kinek verseit betyárstilűeknek mondja s részben *Petőfi*re is vonatkoznak ama sorai, melyeket azon alkalomból ír Döbrentei-nek, midőn *Medgyes* Lajos Kolosvár akkori ifjú lelkésze kiadni készül verseit, a melyek aesthetikaiabbak *Petőfi* verseinél és velősebbek az »Irodalmi Őr«-ben megbírált irdemesi Homonnay Imre »mérttes«-einél. Ekkor így ír :

»Igazán borzad az ember, midőn a divatlapjainkban kijövé
verseket olvassa — ilyesmi lehet és legyen a vezérszó salon-
jainkban? S lehet-e kívánni, hogy finomabb tapintatú nő csak-
ugyan hordasson lapot, ha ily szellemű cikkek felvétetnek beléjük?
Irodalmunkból ki kellene vetni a sok gyomot, inkább kevesebb,
de élvezhetőbb nemzeti olvasmányunk legyen . . . (45. X. 15. Deés.)

Minden kritikai véleményében előtérbe lép a fiatal, finom érzésű leány, a ki a művészetek elsőjének tekinti az irodalmat és azt szentélynek vallja, a hová mindenki ünneplőben lépjen s kalaplevéve s kezyűs kézzel. Ő maga is mindig arra törekszik, hogy gondolataiban kifogástalan s gondolatainak kifejezése formailag választékos legyen. E cél gyakran szenved hajótörést, a mint egy versében kifejezi:

Mint szárnyalánk, mint szárnyalánk
Pindár felé mi már,
Mi kiseded költők! ámde ránk
Icarus sorsa vár!

Ezt a komoly feladatot oldja meg minden irodalmi munkájában, fordításaiban is, ép úgy, mint eredeti dolgozataiban.

Lefordítja *Bulwer* »Eugene Aram«-jét Aram Ödön címmel s e nagy munkát 1840 júliusában végzi el s áprilisában mutatványt küld belőle Döbrenteinek. Ámde Döbrentei nem javalja neki a fordítást, a melyet ő hazafias dolognak tart s melyről azt hitte, hogy használ általa s üdvös, ha egy lelkes idegen író művét meghonosítja nálunk.

1846-ban németre fordít egy idegen úr számára, a ki Erdély iránt érdeklődik s kéri, hogy az Erdélyben talált római emlékkövekről fordítson le számára egy cikket, a mit Lujz meg is tesz s azt, mint bűnét vallja meg Döbrenteinek.

Eredeti munkáiról csak itt-ott emlékezik meg. Felsorolja, hol jelent meg tollából valami s mikor befejezi egy-egy nagyobb dolgát, arról értesíti Bácsikáját s tanácsot kér, hol lehetne azt úgy kiadni, hogy egyszersmind értékesítve is legyen, mert pénzt akar gyűjteni. *Frankenburg* hajlandó is — csekély honorárium mellett — »Izóra«-ját kiadni, de a kiadás egyre késik, a miért kétszer is panaszkodik a szerző.

Döbrentei — úgylátszik — szívesen vette eme közléseket. Buzdítja a széplelkű leányt, de bírálja is, sőt meg is rója, például a miért a nyelvszabályokat figyelmen kívül hagyja s a helyesírási szabályokra mi súlyt sem fektet, s megküldi neki az Akadémia kiadásában megjelent »Magyar helyesírás szabályai című« könyvecskét, a mit a leány nem minden haszon nélkül forgat. S ha Lujz Döbrentei szavát ily szeretettel megfogadja, Döbrentei ezt azzal viszonzozza, hogy véleményt kér tőle egyről-másról, mint például azon új szókról, melyeket ő csinált. Erre vall Lujz egyik levelében e passzus: »November 4-éről *kelemezett* kellemes irománya . . . stb« a »kelemezett« szó feletti csillag jegyzete ez: »e szó legotti használásában fekszik a feletet kegyed kérdésére, mint tetszik nekem az?«

De Lujz nem fogad el feltétlenül minden Döbrentei-szót, például a »szerencsézés«, mely a gratulálás magyarítása, nem tetszik neki, de nem tetszését tapintatosan úgy közli, hogy estéli összejöveleikre hártja azt, irván, hogy a »kolozsvári hid-utczai Tudós Társaság nem fogadja el a szerencsézést.«

Lujzra ráfognak, hogy hajhászsa a nyelv újítását, hogy »szófürkésző«. E vádak ellen védekezik, bár írásaiból gyakran előtűnik a neologok hatása. Ő tisztítani szerette volna a nyelvet s különösen azon szavakra keresett magyar kifejezést, a melyek a mi írásunk szerint az eredeti nyelv írásmódjának sérelme nélkül vissza nem adhatók (energie).

A szófürkészség ellen védekezik és büszkén emlegeti nemzeti érzését; többször hivatkozik arra, hogy ő sváb leány, mert a magyar nyelv-

vet csak későbbben, a német után sajátítá el s anyjával mindég németül beszél, de azért, ha hazáról, ha nagylelkű honfitervekről van szó — úgy Lujzát elragadja a buzgóság s tűzre lobban.

E hazafias érzés vezérli mindig. Szeret politizálni, szereti az országgyűlést, a hol oly gyakran fordul meg, hogy azt rebesgetik róla, hogy országgyűlési naplót ír.

Döbrentei a leány e lelkesedését és komolyságát többféleképen jutalmazza: valóban bizalmasává teszi és valamely »titoknoki« állással kínálja meg, a mit Lujz` nagy tisztességnek tart s el is fogadna, ha az csak titoktartásból állana, — mert ahhoz ért. Majd Döbrentei Berzsenyi költeményeiből a saját példányát küldi el neki s gróf Teleki József gubernátornak figyelmébe ajánlja Lujzát, a kit a »Comes« nagyon meg is becsül.

S a mi lelkesedni tudó írónőnknek a legjobban esett, a nagy Döbrentei megjelent munkáiból egyet-mást megküldött neki, a mi neki különösen hízelgett is. S elképzelhetjük boldogságát, mikor 1846 augusztusában az akkor Erdélyben utazgató Döbrentei Kolozsvárt meglátogató. E látogatás előtti levelében írja: hogyha lejön »itt úgy elkenyeztetjük, tejbe-vajba feresztjük, tulkot bornyat leölünk tyúkkal, kaláccsal járunk utánna — a közmondás szerint, hogy föbbé el sem vágyik innen.« — Természetes, hogy e látogatás részleteiről csak az elveszett vagy lappangó naplók tudnának számot adni.

Jellemének fő vonását azonban irodalmi munkáinál jobban tükrözik vissza e levelek. A mit verseinek elolvasása után tapasztaltunk, azt hatványozva látjuk itt, a mikor lelke megnyílik s a forma kényszerétől menten szabadon csaponghat lelke s ötletei szeszélyei nyílt tért nyernek a quart papíron. Itt nyilvánul csak igazán, mi volt Malom Lujz, mi szellemesség, mi fenkölt, finom érzék lakott benne, mennyire hatalmában volt a humor, a szatira könnyed, de éles fegyvere, mint játszott a szókkal, oda vetett vonásokkal találón rajzolva le helyzeteket, viszonyokat, jellemeket. Mintha egy teljesen kifejlődött, az élet viharában s hányatásaiban humoristává nemesült férfi, erős férfi lélek nyilatkoznék meg e 17—20 esztendőös leányban. Benne a kékharisnyás szellemből nincs egy atom, de van abból a csodaszérből, a mit esprit néven ismer a világ. Gyermeteg kedélye csak egyszer fakad a kétségbeesés jajszavára, mikor halála előtt öt esztendővel e kérdést veti fel magában, vajjon nem hal-e meg korán, idő előtt. Gyötri a gond; de az ő lelke nem arra teremtett, hogy fájdalmas jövőbe látása kedélyvilágában nyomot hagyjon. A sejtés, mely tollára lopja e megjegyzést, csak pillanatnyi s ime —

mily csodálatos a sors, a leány, a ki 43 februárjában írja ezt, 47 márcziusában ravatalon fekszik, a leány, a ki oly rövid életének utolsó perczéig csupa jókedv, ötlet, báj és kaczagás volt.

Igaz, a jókedv oly csodálatos valami! Hányszor ébreszti életre egy lelki megrázkódtatás. Egy csalódás.

Sala Samu — egy időben vőlegénye — emlékéit nem lehetett megölni másként, csak belefojtani egy sírig tartó nevetésbe, — ott azután úgy is elvész . . . el is veszett. A síron túl, a hol nincs már kaczagás, emlékezés sincs ott. De míg élt, addig magányát és naplójának fehér lapjait bizonynyal csak ő tölté be, vele foglalkozott. Leveleiben csak egy helyen emlékezik meg »ex mátká«-járól, a ki azért haragudott rá, mert sokat akart tudni és mindég tanult.

Bizony, szegény Lujzánk reményei mindég hajótörést szenvedtek, bármit tervezett, az dugába dőlt.

Mindég szeretett volna felmenni Pestre és fel is ment volna, ha kis birtokuk bérlője gróf B(ethlen) G(ergely) — megfizeti az árendát. De a nemes gróf nem fizetett, nem, még akkor sem, a mikor hosszú pereskedés után brachiummal akarták kitenni a bérletből. Így hát Pestet sohasem látta.

Ámde szerencsés lelki tulajdona minden csalódáson átsegíté úgy, hogy a csalódás rossz kedvet soha, csak mindég tréfát szült.

És valóban sokszor megható az a naivság s az a báj, a melylyel egyet-mást elbeszél. Hivatkozom a felolvasandó első levél ama részletére, melyben számot ad, hogy miért nem kártyázik.¹

Vagy a mikor a hazafiságról szólva ezeket írja:

»A napokban egy kis vitánk támada egy kis kutya patriotizmusa felett. Erre pedig következő történetke adott alkalmot: egy östve Pákei Titihez menénk át, jó öreg anyjának örömet akarék csinálni s gitáromat át vitetém, hogy kis dalokat énekeljek. Titi ölebe, ki életében most halla legelőbb éneket, megállt velem szemben s merőn arcomra nézve, ide s tova hajtá fejét s végre ugyanazon hangból, melyből dalolék, ordítani kezdett; képzelhetni már a szép duettet s a mulatságot, melyet okozott. »Lássuk« — mondám — »minő hazafi érzeteket táplál az a kutya?« s egy magyar nemzeti dalt kezdék, erre halgatva lefeküdt az eb, de mihelyt valami olaszos trillákhoz fogék, felpattant s »wau—wau—wau!« ugatott s tombolt. Én azt mondtam, nem jó hazafi, mert

¹ Döbrentei — írja — Lujztól hat esztendő korában kártyán elnyeré piros ruháját, azért és azóta nem kedveli az időtöltés e nemét.

csak idegenszerű hangoknál mutatja ki tetszését, a többiek azt állíták, hogy érzeteinek élvezéseért hallgata a honi dalokra s mindkét részről makacson maradánk véleményünknel. Valljon, kinek volt igaza? — Fontos élet kérdés! (Kolosvár, 1842. III. 10.)

Egy helyen magát kelepelő Malomnak mondja.

A dési kiseddóvó sorsjegyeit úgy adta el, hogy néhány jobb ismerőséhez bement s azt mondta, nem megy ki a szobából, míg sorsjegyet nem vesznek, aztán — írja — savanyú ábrázattal vettek, csak-hogy menekedjenek tőlem.

Egy helyt pedig ezt írja:

»Hunyady László beállott hozzánk legénynek a szó teljes értelmében! Ujjon fogadott legényünk valóban ily nagy nevű. Nagyon felvitte Isten dolgunkat, hogy királyok szolgálnak minket. Egyszer egy Nagy Sándor nevű is volt nálunk.

Kedves és jóízű dolog az, a mit az 1843 márcziusában Kolosvárt észlelt északi fényről ír. Ime:

»Nálunk egy égi jel látható minden este, mintha üstökös csillag volna. Kegyedéknél nem? A köznép már kezdi tudakolni, valjon mit jelent? hasonlólag babonás roszt főzönkkel meghatároztam el hitetni, hogy ez azt jelenti, hogy a mennyi lány, mind férjhez megyen, ha csak jó; még kitudja, minő erkölcs jobbító lesz belőlem az égi jel által, de egy bökkenő van a dologban — hátha engem sem veszen el senki — mi lesz akkor véleménye rólam a lánynak? (Kolosvár 1843. III. 20.)

Itt közlöm azt a pajkosság szülte kis verset, a mely a mindig pózoló, hiú és tiszteletet követelő Döbrenteit oly haragra gyújtá, hogy következő levelében komolyan megfeddé a leányt. Az 1844 szeptember 13-án *kelt levél így kezdődik:

»Szent igazság! templomodnak
Oszlopzata dőledez;
Talpzata vált ingataggá,
S Fala szerte repedez.

»S halljad, ó világ! e templom
Mért, hogy szertesztét rezzent:
Döbrentei nem csak *ír s köll*
Döbrentei ír s — *füllent!*

Ebből a Döbrentei ígért látogatására vonatkozó versecskéből keletkezett a harag, a melyet Lujza nagyon fájlalt, de a mely nem is tartott soká.

A szerető »Bácsika« érzelme elnyomta a méltóságos királyi tanácsos úr ridegségét s a redő elmúlt homlokán újra — s a barátságot többé nem zavarta meg semmi.

A rövid két esztendő, míg Lujza élt, hamar lepergett s utolsó levelének végsorai úgy hangzanak, mint egy áldás, a melyet az örökké valóság lakója mond bucsuzóul a szerető jó barátának, a ki szeretetét kis barátnője iránt halálán túl is megtartá, őrizé.

Kolósvár, 6/5 1840.

Kedves Bátyám Uram!

Képzelem, mint fog kegyed bámulni, midőn e' sorokat kezébe kapni fogja, nem tudva, honnan e' merénylet? Kegyed házanknak régi barátja 's nekem gyermekkoromi játszó társom; ennél fogva némi jogot képzelek követelhetni, kegyedhez tanácsért folyamodni. Kegyed nem veendi ezt tolakodásnak; a kis sváb leánykának is gyakran el szenvedte csintalanságát, 's a' föl nőtt magyar leány' bizodalmas fölszólítását és eltűrő jósággal fogja ki hallgatni. Illy meggyőződéssel, 's kegyed baráti őszinte nyilatkozatát meg nyerhetni reményelve, bátran 's nyiltan kegyed elibe terjesztem ügyemet:

Nem annyira tehetség, mint buzdító kedv, engem írásra ösztönöz. Magyar leány vagyok, édes bátyám Uram, szívvel és lélekkel; ennél fogva tehát magyarul írok. Eleve csak magamnak, kedvtelésből folytattam eszméim papirosra tevését; inkább gyakorlatból. Tavaly rábeszélének, műveimből néhányat a' N. Társalkodóban ki adni, 's azóta néhány darabkák ki is jöttek. Mint vette ezeket a' közönség tulajdonképen, nem tudhatom; mert nekem persze udvariságból vagy kimélettől [*igy!*] sem mondják meg, ha roszaknak találták is. Igaz, hogy az egész világ' kedve szerint tenni valamit, lehetetlen; de okos értelmes emberek' véleményeit tiszta igazságukban vágyom tudni; ezért tehát kegyednek is könyörgök, igaz szívéből mondja meg, nem hibáztam-e igen fölötte nagyot, midőn irományaimból ki adék? Jól érzem, minő csekélyek azok, 's hogy azok bizonyonnyal csak emberszeretői kedvezésből nyomattatának ki az érdemes kiadók át [*igy!*]. Az is bizonyos, hogy nállunk, hól a' második nem' művelését még annyin ellenzik, szörnyű nagy merénylet néembernek, íráshoz fogni. Egy anonym levél már inte is, hogy nekem jobb lenne szitálni, tűzhelyemen káposztát rotyogtatni, (igen aetheticai kitétel!) mint afféle művészi agyrémekek után járni — de én azt hiszem, hogy a' gazdaszonság mellett valami szellemibbre is marad idő, 's hogy egy néember nem vét semmit a gyöngédség ellen, ha ír is. Azonban, telyesen meg engedem, hogy ezt büntetlen csak úgy teheti, ha tud hozzá. Már most az a' kérdés, valljon én valaha fogok-e tudni hozzá? Alapos tudományom semmi sincs; tollamat csupán képzeletem, érzetem, 's parányi gondolkodó tehetségem vezérli. Kérem kegyedet, ha nem tartja fölötte unalmas fáradtságnak, olvassa meg gyöngé firkáimat; 's ítéljen úgy, mint kemény ítélő-bíró. Ki jelelem ki adott műveimet:

1839-diki N. Társalkodónk' első félévi 7-dik számban egy kis novella, illy czimmel: »*Nem mindég jó titkot tartani.*« az azt követő 13-dik számban »*Aprilis első napja:* Az idei első félév' 6-dik számában egy kis fordítás Saphir után: »*A bus fölirat*«, a' 8-dik számban egy kis vers: »*Bánffy László hona*«; és most utoljára a' 14-dik számban: »*Szerelmem*«, egy kis költői czikkely, egész nevémmel alá írva. Néhány darabkát, még ide mellékelve küldök csupán kegyed számára, [birálás igazítva]; biráztatás végett.

Kegyed igen nagy jót fog tenni velem, ha tisztán, kereken, magyarosan ki mondandja véleményét ezekről, bár ha le sújtó is az. Itéljen kegyed, ha bátoríthatom-e tovább is táplálni gyöngye költői szeszemet, s merészlejek-e ezentúl is közönség elébe lépni elmém' valami készítményével? vagy jobb lenne a szita 's gúsally [igy!] mellett maradnom? Költészségem, úgy tetszik, még eddig elő nem ragada ábrándozásra, szeszélyem inkább humoristicai tárgyak közül szerzet foglalzkodni: 's ez, nézetem szerint, a' realis életre nézve nincs káros befolyással. No, de humoristicai dolgozatokhoz is elmésség, találós ész kívántatik, 's így hát nem tudom, lesz-e valaha belöllem valami?

Bocsánat terhelő alkalmatlanságomért, édes bátyám uram; megvallom, én nem merészletem volna kegyednek írni, ha édes Anyám nem indíta, s nem bátorítanda. Ha kegyed méltóztatna engem válasszal meg tisztelni, az engem nagyon kedélyjé tenne, 's azzal úgy dicsekedném, mintha épen meg is érdemleném azt olly derék tudós úri embertől, bár ha az is lenne bele írva, mit szegény jó Atyám egykor mondott nekem, midőn épen kegyeddel valami astronomiai tárgyat vitatának, 's én a hold' állásáról nagy okosan bele kotyogtam; hogy: »gyermekedek 's tudatlanok jobb ha hallgatnak.« Ezóta nem is igen kotyogok bele olyanba, mihez nem értek. Kegyednek is egy jó tulajdont — 's gyöngém' között e' kettő jó tulajdon — köszönhetek, mióta kegyed hat éves koromban, kártyán el nyéré piros ruhámat, soha többé kártyázni nem szeretém [igy!], sőt mai napig sem kedvellhetem az idő-ölés' e' nemét.

Ujra engedelmet kérve alkalmatlanságomért, tisztelettel maradok, édes bátyám uram,

Kegyednek,

édes Anyám
tiszteleti kegyedet.

alázatos szolgálója
Malom Louise

II.

Dézs. 26/7 1840.

Kedves Bátyám Uram!

Becses válaszáat, melly bárhol leendék, rendkívüli nagy örömmel lepett volna meg, itt Dézsen kapván (mert a' Kolozsvárra cimezett levelek mindenütt megtalálnak engemet) és szellemi magányban, egész ünnepnap leve rám nézve az, mellyen kegyednek sorait kezemhez vevém. Kegyednek jóságában semmi kétségem sem volt, tudván azt mi sok és fontos dolgok foglalják el idejét, s mint kell természetesen inkább halasztani azt, minek késedelmében a hon kárt nem vall, s ha kegyed tel-

jességgel nem felelt volna is, akkor is csak magamban, érdemtelenségemben kerestem volna hibát.

Kegyed oly sok hizelgőt mond nekem levelében, hogy valóban önhitté kellene lennem, ha nem ösmerném meg benne a jóságos bátoritást; s valóban büszkévé tesz' engem az, hogy kegyed oly gyöngye kezdő firkaót mint én, az írói pályán haladásra buzdít. Nagy köszönettel tartozom kegyednek figyelmeztetéseért tévedéseimre a költészetben 's ezután is mindig legnagyobb hálaérzettel fogom venni, ha kegyed néha tanácsra méltatand. Lakna csak kegyed közelünkben! Nem menekülhetne ám olly könnyen szünetleni kérdezősködéseimtől, miután már fölbiztata csak bátran alkalmatlankodni kegyednek firkaómmal. Most épen egy nagy művet végeztem el: Bulwer »Eugen Aram-ját fordítani le ángolból; most átnézésével s kijavításával foglalkodom, de az ember önmagának igen engedékeny, sőt tán vak bírója szokott lenni, s nagyon szeretném a' művet mély belátású értelmes emberektől meg ítéltetni; de az illy értelmes, okos embereknek rend szerint tömérdek dolgok szokott lenni, s nem igen érkeznek rá, egy még az írói pályán csak alig bicegni tudónak dolgozatával sokat bibelödni. Midőn a' fordítást át nézem, 's az eredetivel egybehasonlítom, magam is számos hibákra találok benne, hát még okosabb emberek mennyit találhatnak? Egyik főhiba benne az, hogy el sietve dolgoztam ezt, mert bár tíz hónapig írtam rajta, közben hetek teltek el a' nélkül, hogy leg kevesebbet is haladhattam volna benne, 's ilyenkor ha újra írhaték, olly sietve tevém, mint az eléhezett, ki mohón kapja az ételt. Igaz, hogy körülményeim is némileg okozák szorgalmam csökkenését, mert párszor el keseredve, szinte azon valék, soha többé tollhoz nem nyúlni — óh csak ne kellene az embernek sokszor elöitéletekkel küzdeni! No, de hála, hogy az már elmúlt; mamám, családom, pártolják költői szenvedélyemet, semmi akadályom nincs, már szabadon irhatok. Hogy női munkáimat is elvégezhessem, csak korán reggel irok; öt óraker fenn vagyok 's hét, nyolc óráig az író asztalnál foglalkodva, az után egyéb dolgaim után látok. A gazd' asszonyságot is igyekszem el nem mellőzni, édes bácsikám! nekem sincs ám köntösem, mit a' szabó készített volna.

Most olvasom Takáts Éva munkáit; szegény nőnek ugyan sokat kelle kiállania az ellene, 's egy átaljában a' világosodott némberek ellen szegült elfogulttaktól, 's még ezért pört folytatni is kéntelen vala tollával — bizon még tíz év óta sem sokan haladtak e' részben honunkban; még a' férfiak' tanultságát csak kezdik már méltányolni, de nekünk, szegény némbereknek nem igen akarnak még szellemi fejlődést engedni; nem gon[dol]ják meg, mi nagy szükség valamerre ki törni iparkodó elméneknek is táplálékot adni 's hogyha művelődési nézetekkel nem hagyják azt betöltenünk, mint könnyen tévedhetünk, példáulú, kinek szelleme költői, 's költenie tiltva van, mint csaponghat ki még is a' költészet' egy silány nemére, mit társaságokban olly gyakran találhatni — a' pletykára? Ez pedig igen gyakori nállunk, 's kiirtására nemde üdvös lenne a' némberek' egyetemes művelése? Azonban jobbal[?] biztat; már néhány hölgyek kezdenek apróbb dolgozatokkal a' N.

Társalkodóban föl lépni, 's ezen való örömmel meg is vallo, egy kis önzés is vegyült, látván hogy már nem csak én vagyok az irónő — e' cimet némi gúnyjal [*igy*] adák meg, — hogy már nem csak ellenem leend okok [*igy*] ki kelni a' sötétséget bálványozó lényeknek. Alig képzeltetni, s még is igaz, hogy bár mi csekély egyed valék a' művészi világ' egyetemében, töllem már félni kezdettek, 's azt mondották, hogy tudós vagyok, még deákul is tudok, — ez utóbbi föltét onnan jött, hogy egy deák mondást, mit megtanultam volt, egykor mottónak használtam, s bármint állítám, hogy szót sem tudok deákul, hinni nem akarák. No hát, higyjétek! gondolám; csak az sajnos, hogy nem vagyok épen olly sokat tudó, mint róllam fölteszitek.

Gondolom, kegyed eddig Budán lesz, 's e levél megfogja találni kegyedet, bár hogy szállását nem tudom, 's a cimen ki nem jelelhetem — de az olly nevezetes embereknek, mint kegyed lakát mindenki tudni fogja nagy városban is. — Én Májustól fogva itt vagyok, Nagyapámnál, szokás szerint nyaralni; a vidék gyönyörű s' e' kis városkának fekvése regényes. Sokan is laknak itt, kikkel meglehetősen mulathatni; s' minden követelést félretéve, meg is lennék itt elégedve, csak zongorám lenne itt. Lelkemnek nagy hiánya a hangászat, ezt nélkülözve, nagy élvezetet nélkülözök; 's mint egy inkább nyomúl a' szívély, ha nincsenek hangok azt lágyítani. — Lám én már használom a' szót, mit kegyed talált föl: a »Gemüth«-et eddig »kedély«-nek tudám; ezt tán Jósika hozá használatba; de nekem a »szivély« valóban jobban tetszik, ez természetesb következtetésü. Vajjon hogy lehetne magyarul legjobban kitenni ezen szót: »energie«? Hév, élénkség 's. a. t. mind nem azt fejezik ki, ezek mind csak surrogat kitételek.

Mamám tiszteli kegyedet, és azt izeni, hogy imádkozzon érettünk, hogy pénzünk gyűljen annyi, hogy tavasszal Pestre mehessünk föl, 's kegyedet ott meg lepjük; de ebben az esetben ne tudjon kegyed arról semmit, hogy megakarjuk lepni, csak bámuljon, ha meg lát! Azonban addig míg ez megtörténhetne, figyelmeztetnem kell kegyedet, édes bácsikám, hogy bennem valami kellemest látni ne várjon; szép nem vagyok, sőt rút, ezt irigység is megadja nekem, társalkodásom oly érdektelen, mint bár melly falusi libácskának; öltözetemben nem látszik ugyan semmi tudós külső szint el hanyagolás, de a' szépség' hiánya miatt számba nem igen vett lényeknél természetesb a' magába vonúltság.

Éljen boldogúl kegyed, 's könyörgök tartsa meg ezután is irántam lekötöző baráti részvétét.

Kegyednek

tisztelő huga
Malom Louise.

[Döbrentey jegyzete]
feleltem Sept. 20^d 1840
A' zugligetben.

Dézs. 11/10 1840.

III.

Édes Kedves Bátyám,

Kegyednek September' 20kán költ becses levelét épen akkor kapám, midőn 12 falun át tett utazásomból jövék haza; én tehát úgy irok most kegyednek, mint qualificált, utazott leány! Hanem tapasztalataimat még igen nagyra nőtteknek nem érzem — még Arcadia' aranykorát sem képesek képzetünkbe föl idézni nyomorult kinézésű oláh falvaink. Azonban e' kis kirándulás is segite utazási kedvemet táplálni, főleg miután gr. Bethlen Károlynénál valánk látogatni, ki most jöve meg másfél évig folytatott utazásaiból francia- német- 's olasz országon át. Ő annyi sok szépet beszélt aról [igy!], mit látott 's hallott, hogy mindig mélyebben győződém meg abban, hogy valóban csak úgy lehet az embernek leghelyesb fogalma műveltebb tárgyakról, ha azokat szemmel látja, 's nem csak leírásokból ösmeri.

Kegyed tehát, nem javasolja, hogy fordításokkal foglalkodjak! Én pedig azt hittem eleve, hogy ha jól tehetem, használok valamit olvasó közönségünknek, mert látván, hogy mennyi sületlen, erkölcsnélküli kis novellákat, 's szindarabokat forditanak, üdvösbnek gondolám egy lelkes idegen írónak művét honosítani nálunk. Azonban természetesen én is inkább ohajtanék eredeti jó magyar műveket, minél számosabbakat, láthatni, 's ha valaha olly tökélyre mehetnék, hogy saját műveim idegen nyelvre fordittatnának, kevélységem igen nagyszerű lenne. Ezt még reményleni sem merem; de kegyednek tanácsát meg fogadandom, és igyekezni fogok, minél csinosabban és célszerűbben dolgozni. Mihelyt Kolozsvárra be menyünk [igy!] — mi tán tiz nap múlva meg történend — azon leszek, hogy megszerezsem magamnak azon nyelv szabályokat, miket kegyed ajánl. Ezekre nagy szükségem is van, mert soha magyar nyelvtan nem járt kezemben; csak amúgy szajkó módjára tanultam meg anya-nyelvemet, 's írását is csak majmolólag: kiadott művecskéim' javítását mindig a' n. társalkodó' szerkesztőségére bízam. Kegyednek utasításait tiszta szíveimből köszönöm, és nem hogy elijednék recensáló levelétől, hanem még kapva kapok rajta, mert kedves Bátyám, én rég vártam olly levelező társra, ki nekem kötetlenül föl fedezze hibáimat, 's jó utba vezessen. Több tudós urainkat megkértem már, hogy mondják meg hol tévedek munkálataimban, de ezen uraságok olly engedékenyek vagy minék is nevezzem, hogy azt állítják, magam is képes vagyok át látni tévedéseimet — igen is, én mindig kétkedek magamban, mindig érzem, hogy sokat hibázok írásomban; de például ha kegyed nem lett volna hozzám oly barátilag őszinte, s nem figyelmeztetett volna több hibás kitételeimre, én azokról nem tudva, most is folyvást úgy írnám, most is laknám 's nem laknék.

Nekem igen nagy örömem volna, ha Pesten telelhetnék, de körülményeink ezt nem engedik. Ki tudja, tavaszkor is hogy lesz? — Míg jó öreg Nagy Apám él, addig nem igen utazhatunk, mert ő nem akarja ezt; kívánata ellen tenni pedig mi nem akarunk — inkább magunkba

fojtjuk utazási vágyunkat. Nekem nagyon fájna, ha kedvetlenítésével kellene kedvtelésemet meg vásárolni; inkább mindig itt hon maradnék. — Kegyed, félek, hamar meg unná velem bajlódni, mert vége hossza nem lenne a' sok kérdezősködésnek, mit türelmes bácsikám elibe terjesztenék: lám még illy távolságra sincs nyugta alkalmatlankodó hugától alig vár két hetet, miután régi barátja igen becses sorait kapá 's már újra és újra ir, 's levelét még egy pár verssel is megterheli, mit hogy bácsikája amúgy szigorú bírálói képpel ítéljen meg, alázatosan kéri¹ [*Csillagos betoldás.*] (Vers mértékem tudom, legrosszabb, még nem tudám magamat metrumhoz szoktatni.) — A »Rózsa lelke« című darabot ez évben készítem, a »*Nemzetemhez*« című kétéves; most már nem e korhoz illő, mert a magyarnak alig van már serkentésre szüksége; álmából már föl ébredett, 's gyorsan halad elő; most állandó ipar 's biztos eszközök kellenek folytonos haladhatásra. Lelkem mélyéből örülök, midőn hallom, minő előmeneteleket teszen honni nyelvünk, mint szégyenli számos magyar, hogy nem tud magyarul, 's mint törekszik megtanulni azt, mit legelőbb is tudnia kellende! Nagyon hibáztatom sok felsőbb rangú családainkat is, kik gyerekeiket korán idegen nyelvekre taníttatják, úgy, hogy később jól ki sem tudják mondani saját nyelvüket. Nálunk szinte természetes lenne azon utazó' neveléses észrevétele, miszerint francia honban már négy öt éves gyermekek franciául beszélnek, nálunk valóban szinte csuda, ha magyarul tudnak ily korukban. Azonban idegen nyelveknek korán sem vagyok ellene, sőt azokat tudni nagyon szükségesnek tartom, csak tudásuk ne essék meg saját nyelvünk hiányával.

Máté Jánosné és Takács Judit' verseit olvashatni vágyom; az előbbinek Molnár Borbárávali levelezéseit magam is birom. Valóban én is azt óhajtom, bár ezeknél kissé újabb, kellemesb modorban tudjam előadni gondolataimat; de gondolataim tán nem lesznek olly szépek, mint e' nőei; millyek, mint mondják, többi, ki nem adott műveiben léteznek. Ő azért sem dolgozá ki irományait, mivel nem számolt azoknak kiadására; aztán szerencsétlen háziélete tán néha kedvétől is meg fosztá, hihetőleg hibának ki tett elme — gyakorlatait több csinnal igazítani ki. Én részemről akkor tudok legkevesebbet tenni, mikor szívélyem nyomva van. Eddig elő akkor éreztem elmémben legtöbb teremtő erőt, — már a mennyiben tudni illik teremtő erőnek nevezhetni parányi tehetségemet — midőn legvidámabb voltam. Kedvetlenebb óráimban csak naplómhoz folyamodtam; egyéb irományaim ollykor még a többiekénél is rosszabbak. Azonban csak igen egykedvű életet ne éljen az ember, mert ez semmi ihletet nem ad. Azt hiszem legelőbb is az unalom képes szellemünk magosulását el ölni. Én mindig azon igyekszem, hogy egy óráim se teljék el foglalkodás nélkül, kezemben mindig vagy kézi munka, vagy könyv, toll vagy hangszer, mikor magamra vagyok.

Mig kegyeddal rámnézve igen érdekes sétákat tehetnék Budapest' környékében, 's mig kegyed' társaságában meglátogathatnám a' »Mátyás

¹ A jelzett költemények nincsenek a levelek közt. R. D.

csörgeteg-et, mellynek kegyed alkotta szép fölrata nagyon hatott reám,
addig csak itt tengek-lengek, 's élvezem a gyönyört, mit kegyednek
recensálva is hizelgő sorai nyujtanak nekem; mert a' recensálásban is
olly figyelem' és kitüntető jóság bélyegét látom, mire csak kevély lehet
kegyednek tisztelő huga

Mamám tiszteli kegyedet.

Malom Louise.

Közli: REXA DEZSÓ.

ADATOK SZENTJÓBI SZABÓ LÁSZLÓ KÖLTEMÉNYEIEHEZ.

Szentjóbi Szabó László költeményeit utoljára Toldy Ferencz adta ki 1865-ben. Ez a kiadás lehetőleg mindent felölelt, a mit az 1791-iki editio princeps¹ közölt és a mi ezenkívül Szabó László életében megjelent. Kisebb tévedései mellett (a melyek közül megemlíthető, hogy a *Magyar Museum*-ban megjelent *Töredékek R. . . munkáiból* cz. fordítások eredetijét minden alap nélkül *Rabener* munkáiban jelöli meg, noha azok forrását most *Rousseau* »*Emil*«-jében találtuk meg) nem terjedt ki a költő halála után kiadott versekre és nem terjedhetett ki a fennmaradt kéziratokra sem. A *Debreczeni Kalendárium* mult század huszas éveiből való esztétikailag sem értékelen, posthumus közléseire már más helyen rámutattunk.² A kéziratban maradt apróságok közül azokat, a melyeket Kazinczy mentett meg (*Szentjóbi Szabó László maradványai*) a Vasárnapi Ujság 1869-iki évfolyama közölte. Az alábbiakban most néhány, irodalomtörténetet és nyelvtudományt egyként érdeklő apróságra térünk rá.

1.

Szabó László költeményeinek az a két kötetbe kötött kézírata, a melyet a Magy. Nemz. Múzeum Széchenyi Országos Könyvtára őriz (*Quart. Hung. 156. és 212.*), szép, tiszta, nem sokat javítgatott másolat. Ez a példány volt az 1791-iki kiadás nyomdai kézírata. (*Donavit Museo Nationali Math. Trattner, Typographus.*) — Az ed. princ.-hez Szabó Ráday Gedeon költeményeiből vette jeligéjét. Pontosabban megjelölve: a péczeli grófnak *Rudolphi Carolinának német verse szerént* — *Szabadon követve* készült verse. *A violácska és a rózsa*³ volt a forrás, a melyből ezt a strófát választotta:

¹ Szent-Jóbi | Szabó László | költeményes | munkái | Pesten | nyomtatt. Trattner Betűivel. | 1791. — Kis 8°, (2 +) 132 l.

² Egyetemes Philológiai Közlöny, 30. kötet.

³ L. Gróf Ráday Gedeon összes művei. Összegejtötte s bevezette Váczy János. Budapest, 1892. 74—77. l.

Ámbár gyenge illatotskám
 Nagyon messze nem terjedhet,
 'S nagy mellyéket bé-nem-tölthet :
 Tág lessz nékem eggy kis környék,
 Ha bé-tölti illatotskám :

Gróf Idősb. Ráday Gedeon Orpheus
 II-dik kötet. Halak' Havai
 2-dik darab.

Az eredeti jelige azonban nem ez volt. Az említett kéziratkötetben az első jelige Ovidiusnak a következő sora :

Vade liber, verbisque meis loca grata saluta.
 Trist. libr. 1. Elegia 1.

Ehhez a következő (eddig kiadatlan) fordítást csatolta :

Menj kis könyvem ! menj, 's nevemmel
 Tisztelj minden helyeket,
 Hol szívesen, hol jó szemmel
 Olvassák e' verseket.

Azután áthúzta a latin és ezt a magyar versikét, és helyébe a Ráday-idézetet tette. Jellemző Szabó egész életfölgására — és nem értéktelen adat, — hogy jeligéjét először Ovidiusból választotta.¹ De még érdekesebb, hogy Ráday versei között (a kinek Szabó igen nagy tisztelője² finom érzéssel kiválasztja ugyanazt a gondolatot poétikusabb formába öntve, és Rudolphi Carolinának, Klopstock ma már alig emlegetett³ barátjának ezekre a rendkívül kedves soraira így külön is fölhívja figyelmünket. Hogy a bihari tisztujítás emlékei után⁴ Szabóra az emberre jellemzőnek mondhatjuk-e jeligéjét, nagy kérdés. A költőre mindenesetre az. Érzéseinek szelidségére (de a Martinovics-összeesküvésben viselt szerepére, illetőleg ártatlanságára⁵ is) élénk példa az az epigrammája, a melyet — a német Musen-almanachok hatása alatt — Mirabeau sírjára ír. Az a négy sor, a mely az első kiadás 71. lapján megjelent, így hangzik :

¹ Ovidius kedves költője volt. A *Trist. Libri 4. Elegia 6-ta-t* (Tempore rucicolae patiens fit taurus aratri) le is fordította. Ed. princ. 13—16. l.

² L. költeményét : *A' Péczeli Kert. Idősb Gróf Ráday Gedeonhoz*. Ráday hatása alatt (vagy viszont) fordíthatja le Szabó Jacobi-nak *Nach einem alten liede* cz. költeményét is. L. Ráday Gedeon *Mezei dal. Őszi tájban* cz. fordítását, id. kiad. 62—63. l. és Szabó fordítását (*A' Poëta.*) ed. princ. 41. l.

³ Újabban Ludw. Geiger berlini egyet. tanár foglalkozott vele bővebben, külön könyvben.

⁴ L. Kazinczy jegyzetét Szirmay Antal *Jacobinorum Hung. Historia.* — 1809. cz. könyvében.

⁵ L. *Szenjőbi Szabó László elítéltése és halála* cz. do'gozatunkat az Erdélyi Múzeum 22. kötetében.

Le-dült tornyai közt Páris Városának,
Omladékaiból köz-boldogságának,
Épített Frantz-Ország egy oszlopot sírva,
A' Mirabeau' neve ere van fel-írva.

Ebben a formájában Szabó epigrammája igen kétes élű. Valószínű is, hogy akkor változtatta így meg, mikor Rousseau munkáival és szellemével megismerkedve, barátai belesodorják a magyar jakobinus mozgalmakba. Talán nem akart önmagával ellenkezésbe jutni, és azért nem közölte a versikét abban az alakjában, a hogyan az említett kézirat 70. lapján olvasható, a hol, jól kihegyezett epigrammai éllel, ez a költemény alakja:

Le-dült tornyai közt Francia Országnak
Omladékaiból a' köz boldogságnak
A' tsudálkozásnak épült egy oszlopa
Hol fekszik Mirabó hazája gyilkosa.

Hasonlóképpen nem érdektelenek Bacsfányi jegyzetei Szabó költeményeihez. Szentjóni Szabó Lászlónak rövid életében leghívebb barátja Bacsfányi volt. Úgy látszik, a *Magyar Museum* adott alkalmat a megismerkedésre, a mely Szabónak nem egy költeményét közölte. Az ismeretségből csakhamar szoros és — itt nem mondunk sokat vele — sirig tartó barátság lett. Bacsfányi költeményeiből tudjuk, hogy költőnk Nagybányáról való távozása után megfordult Pozsonyban, Pest-Budán, járt a Dunántúl, Mohács vidékén.¹ Tőle tudjuk, hogy mikor Szabó Lászlót Kufsteinba viszik, a honnan többé nem tért vissza, itthon menyasszonya siratja. A két költő barátságának kedves emléke Bacsfányi néhány verse,² de nem kevésbé érdekes relikviája Szabó költeményei első kiadásának az a példánya is, a mely Bacsfányi tulajdona is volt és, a mely most Nemzeti Múzeumunk könyvtáráé.³ Ebben a kötetben van Szabó Lászlónak egyetlen megmaradt képe, egy igen ügyes sziluett, minden valószínűség szerint Bacsfányi keze munkája.⁴ A könyv táblájához tartozó lap belső felén a jól ismert erőteljes vonások jelzik a tulajdonos nevét; míg utolsó lapján ugyanennek a kéznek az írásával a következő sorok olvashatók:

† 1795.

Quem nunc tam longe non inter nota sepulcra
Detinet extremo terra aliena solo.⁵

¹ Bacsfányi buzdítására (*Hazafüi aggodás. Levél Szentjóni Szabó Lászlóhoz*) kezd a mohácsi vészről szóló, krónikaszerű elbeszélésbe, a melyet a Debr. Kalend. 1824-iki kötete közöl. (Bacsfányinak e költői levelével teljesen azonos eszmék vannak *Majlhényi Barta keserve a mohácsi veszedelem után; fogságban* cz. költeményében is.)

² *Gyötrődés.* (Kufstein, 1795.) Ed. Told. 53. l. *Egy szerencsétlen ifjú sirjánál.* Ibid. 58. l. *Lina panaszsza.* Ibid. 58. l. *Vigasztalás.* Ibid. 59. l. — A *Hazafüi aggodás*-t (Ibid. 37—39. l.) már föntebb idéztük.

³ P. O. Hung. 1362.

⁴ Gyöngye mását közölte a Vasárnapi Ujság 1869-iki évfolyama.

⁵ Ez az idézet az *Egy szerencsétlen ifjú sirjánál* cz. költemény jeligeje is.

Evvel a Catullusból vett idézettel sirtatja jóbarátját a költő. De érdekesek a megjegyzések is, a melyekkel Szabó költeményeit kíséri. Nem a gunyolódo Bacsányi írja ezeket, a ki Dayka költeményeiben csak a gyűlölt Kazinczy keze nyomát akarja meglátni, hanem a költő, a kinek a fülét egy-egy verselési hiba bántja, vagy a *Magyar Museum* szerkesztője, a ki hol más helyesírást szeretne alkalmazni, hol kisebb dialektikus sajátságokat szeretne eltüntetni,¹ hol pedig az interpunkción javítgat. Kritikai kiadáshoz nagyon érdekes és értékes megjegyzések ezek, mert többnyire fején találják a szöveget. De mert ilyenre jó-egyelőre nincsen kilátás, e rövid ismertetés keretén belül a következőkben foglaljuk össze őket:

a) *Dialektikus sajátságok.* A Szabó által használt *j* hangot Bacsányi a megfelelő szavakban *ly* vagy *lyy* hangokkal pótolja a lapszálon. A felsőtiszai nyelvjárásnak megfelelő *gaj*, *iboja*, *tavaj* helyébe *gally*, *ibolya*, *tavaly* alakokat tesz. Szabó az *ez* főnévi mutató-névmást mindig *e'* alakban használja, ha mássalhangzóval kezdődő szó előtt van. Ez a nyelvhasználat néhol, pl. *Az eggyügyü Paraszt*² egy-egy helyén igen kedves hatású. Pl.

Úgy-e hogy *e'* nagyobb emelet?
vagy: De biz Uram nem-megy *e'* kárba.

Bacsányi mégis kíméletlenül javítgatja mindig a nyelvtanilag szabatosabb *ez* formára, csakúgy, mint a Szabó igen kedvelt *se* alakját *sem*-re. A népi, de régi irodalmunkban közhasználatú *esméri*, *erányosság* szókat az ekkoriban már gyakoribb formára javítja ki (*isméri*, *irányosság*).

b) *Nyelvtani és helyesírási javítások.* Szabó László a helyhatározó *-ban*, *-ben* rag helyett (megint csak tájnyelvének megfelelően) majdnem mindig, de különösen rímekben *-ba*, *-be* ragot használ. Bacsányi szorgalmasan javítgatja. A mult részesülő *-t* ragját, a mai szokással többnyire³ ellentétesen, Bacsányi mássalhangzók után is *-tt*-re igazítja:

Nem nézte az Udvar ezeket húnytt szemmel.
vagy: A vérré váltt ligetek.

A hiányjelet (') nemcsak az *a* névmutató után és az *s* kötőszó előtt teszi ki Bacsányi (*a'*, *'s*), hanem a birtokos jelző után is, ha annak nincs kitéve a *-nak*, *-nek* ragja. Pl. »Ha a' tél' fagyos hidege« stb. — Aláhúzza az érezel, kérdezel alakokat, vagy ezt a pár sort

¹ *Szentjóni Szabó László cz. dolgozatunkban (Magyar Nyelvőr, 35. köt.)* rámutattunk arra a körülményre, hogy Szabó nyelve a felső-tiszai nyelvjárásnak is érdekes emléke néhol.

² Ed. princ. 16—19. l.

³ »Fölösleges óvatosság ilyeneket írni: *mentt* (igenévül), *kedveltem* (dilectissime).« A magyar helyesírás szabályai. Kiadta a Magyar Tud. Akadémia. Budapest, 1902. — 11. l.

Igy szerentsé ellenere
Szerentsés léssel végtére

így javítja ki:

Így szerentséd' ellenére
Szerentsés léssesz végtére.

Éppen így kijavítja a *lábjánál* alakot *lábánál* jobban hangzó alakra. Itt-ott egy-egy németességet is észrevesz, és más idegenességeket is kijavítgat. Pl. Szabónál: »Jó napot akar tsinálni magának.« Bacsányi aláhúzza és hozzát teszi, hogy: germánizmus. Másutt az »instál életéért« szólás helyébe »esedez éltéért« magyarosabb alakot jegyez oda, aláhúzza a *Misu*, *pestis* idegenes szavakat, az »Ordinárius és Substitutus V. Ispány« helyébe »Első és Második V. Ispány«-t ír. A *haza* szó kezdőbetűjét mindig nagybetűre javítja ki. Végül itt említhetjük meg, hogy Szabó vesszőt (,) csak nagy ritkán használ; Bacsányi viszont, a hol csak lehet, mindenütt pótolja az írásjelhiányokat.

c) *Verselési és egyéb megjegyzések.* A verselésben Bacsányi nagyon kényes. Mégis méltó érzékkel sosem bántja Szabó László rímeit, csak azt huzogatja alá, ha *ë* hangra *e* rímel, mint pl. a *veled-neveléd, vénék-nevének, tsendességét-véget, kedvez-kebeledhöz* rímekben. Meglátja és megjegyzi Szabó Gellert-fordításában,¹ ha az alexandrinusban egy szótaggal több van a kelleténél:

Montán. Ha Cloét szeretem hát! — —

Phillis.

Tsitt! (most) ki-nevetlek.

Itt-ott a jóhangzás kedvéért javítgat:

Szabónál: De hallván szüntelen a' haza inségét.

Bacsányi javítása: De hallván szüntelen Hazámnak inségét.

Szabónál. . . . az öltözeti | tele van rózsával | rózsa szagával.

Bacsányi: . . . az öltözeti | tele van rózsával, | 's rózsa' szagával.

Sz. A' kártya olyan embernek a' menedékhelye . . .

B. A' kártyajáték olyan embernek menedékeszköze . . .

Sz. A' kantsó borok a' fán függenek.

B. A' borkantsók a' fán függenek, stb.

Rítkaság, hogy csak egy sajtóhiba is, mint

Eredj, eredj Mirtill! ne gyermeskedjél!

elkerüli Bacsányi figyelmét. Ilyen szorgalmas javítgatás után, ha valahol nyomát lelőnk, hajlandók volnánk azt hinni, hogy Bacsányi barátja verseit új kiadásra szánta és javítgatta olyan lelkiismeretesen, mintha csak nyomdai korrektúráról volna szó. Hogy ilyen szándéka nem lett volna főleg, azt az 1820. és 1840-iki új, külsőleg díszes, alapján véve azonban eléggé hányó-veti kiadások is bizonyítják. De mert Ba-

¹ *A' Pántlika*, egy Pásztori Játék, a' Gellert írásaiból. Ed. princ. 101—132. l.

csányi illetén szándékaról semmit sem tudunk, figyelmét csak barátja iránt érzett szeretetének tulajdoníthatjuk. Csodáljuk, mekkora buzgósággal javítgat barátja versein, és sajnáljuk, hogy Toldy Ferencz kiadása minderről nem vehetett tudomást.

GÁLOS REZSŐ.

HALLER JÁNOS LEVELEI I. APAFFY MIHÁLYHOZ ÉS BETHLEN GERGELYHEZ.

1.

Szent-Pál 1667. június 25.

Kglmes uram fejedelmem! Az huszti máramarosi és ugyan ott lévő sóakna felől, az debreczeniek supplicatiojára nézve is mit írjon Ngod, méltóságos levelét alázatosan vettem, értem kglmes uram, hogy mind az vármegye, mind az kamaraispán engedetlen volt Ngodhoz. Arra nézve is nem hogy az praesidiumot ki kellene vinni Ngodnak az várból, sőt inkább többíteni és erőssíteni kellene; mert mi lehet az engedetlenségnek végén, azt nem tudván ember, az jövendő ország gyűlésének idejéig, akár sóaknának jövedelmének, akár vármegye egyéb jövedelmének az ország számára tartsa meg Ngod az várat; adja okát az ország gyűlésén mind az vármegye az ő engedetlenségének, mind pedig (Ngodat követem alázatosan) jelentse meg, mi kényszerítette Ngodat az praesidium tartásra. Ha az relicta az idő alatt, mikor megbántódnék is (kit minden alkalmatossággal távoztatni kell) ugyanakkor Ngod és ország orvosolhat még, ha miben pedig ország kárára, vagy ok nélkül engedetlenkedtek némelyek, elhittem, Ngod sem hagyja törvény nélkül én pedig az Matskási uramék tanuságát semmi részében nem tudom. Az debreczeniek kívánságát az mi illeti kglmes uram, abban is mesterséget gondolok, mért halasztották ilyen későre az aránt való bántódásuknak orvoslását, melyet is ország nélkül alig látok lehetségesnek; tartok attól is, hogy az váradibasa mestersége ne legyen az is mint egyéb több dolgok is. Mindazáltal csak ezen az úton az rájuk vetett adó meg nem adatik, az ország valana kárt miattak, hanem írjon Ngod keményen rájuk, az ország rendelését tréfának ne véljék, mert Ngodnak is az ország gyűlésiig nincs. Azt az darab adót, kinek megfizeteni (így!) most adják meg oly titulusnak nevezeti alatt (ha az harminczadban vagy bántódások) az minemű nekik tetszik ország kára nélkül; ha úgyis engedetlenkednének, úgy tetszik inkább illenék megforgatni benne és mindaddig tartani, míg elég tennének az artikulusnak, hogy nem mint az ország vallana kárt. Elmém és kötelességem szerint hirtelen ezeknél külömböket fel nem találtam, melyekről alázatosan tudósítottam Ngodat. Istennek kegyes gondja viselése maradjon Ngodon. Szent-Pál, 25. Szt.-Jánosnak 1667. Ngodnak alázatos szolgája és híve

Haller János mp.

Jegyzet. A levélboríték elveszett, de mint a tartalomból látható, a levelet I. Apaffy Mihály erdélyi fejedelemnek írta.

2.

Réten, 1685. május 17.

Mint jóakaró uramöcsémnek ajánlom szolgálatomat etc.

Tegnap kijüvén Fogarasból, Zelistátot érven, ott hallám, hogy Kolozsvár felé nagy bódulás volna, futnának és költözködnének az emberek. Elhittem, hogy az Tökölivel lévő pogány hadak és kóborlók miatt lehet az az hirtelen való bódulás, mindazáltal nem akartam megindulni rajta, mint parasztoktól hallott hírre, hanem kglmedet kérem, tudósítson felőlle, mert tudom, udvarhoz eddig bizonyosabb hír érkezett felőlle; ha vagyon valami, vagy semmi nincsen a dologban, én is ahhoz képest tudnék távulkábban lévő házom népére gondot viselni. Kérem kglmedet, ne nehezteljen választ adni ezen szolgálamtól mentől hamarább; én is ha miben tudok szolgálni kglmednek, el nem mulatom. Ezzel Isten oltalmába ajánlom kglmedet. Réten, 17. Pütkösd havának 1685. Kglmednek szolgálója atyafia

Haller János mp.

Kívül. Tekintetes nemzeti Bethlen Gergely uramnak, (Titulus) nekem jóakaró uramöcsémnek etc. (Zárópecsét).

3.

Szent-Pál szept. 27. 16 . .

Mint jóakaró uramöcsémnek ajánlom szolgálatomat etc.

Minemű hatalmaskodást tölt üdő előtt Dániel Mihály uram ángyom asszonyom ő kglmén, azt kglmed jobban is, elébb is érthette nálamnál, mely cselekedete Dániel uramnak, minthogy az én káromra czéloz, derekason megvallom, hogy magamra nézve is, de ángyom asszony részére nézve is nem kicsinyég háborított meg. Nekem mindazáltal úgy tetszett, törvényesebb és igazabb úton járok én, ha az esztendőt elvárom, meddig szokott az özvegyek prorogátája tartani, hogy sem okot adni arra, hogy Dániel uram engemet szemben foghasson avval, hogy nem az magam jószága mellett költem fel, hanem az ángyom asszonyé mellett, kihez nekem közöm nem volt esztendőnek eltelése előtt. Mindazáltal a mint fellebb is írárom, minthogy rám néz a kár, melyet ángyom asszony személyében most elkövetnek, illendőnek itiltem segítséget adni az asszonynak, kihez képest szolgálmat ő kglme mellé küldöttem, kiket hertelenséggel elévehettem, azoknak parancsoljon és oltalmazza is házát minden ellenségi ellen. Megnyugodtam abban, hogy mind az asszony személyére, mind rám méltatlan atyafiára nézve oly tetszésével igazítja kglmed, mint az közönséges igazság kívánja, ő kglme . . . én is örömet értenék, mert ha oda volt . . . szükségesnek itili, azt is megcselekedem . . . fiamat, Hatler Isvánt . . . lábáról igen nyomorultul vagyom. Isten jó egészségben éltesse kglmedet. Szent-Pál, 27. Kisasszony havának 16 . . . Kegyelmed jóakaró szolgálója s atyafia

Haller János mp.

Kívül: Tekintetes nemzeti Bethlen Gergely uramnak (Titulus) nekem jóakaró uramöcsémnek etc. (Zárópecsét).

Jegyzet: A kipontozott helyek az eredetiben ki vannak szakadva, ezért az évszám közelebről meg nem határozható.

4.

Szent-Pál, 1694. július 11.

Mint jóakaró uramnak, kedves atyámfiaának ajánlom szolgálatomat kglmednek és hogy Isten szerencsés boldog étellel kglmedet megáldja szerelmesivel együtt szívből (igy!) kívánom.

Isten akarhatja lévén, hogy minden embernek egy bizonyos házas-társa légyen, ahhoz kelletvén nékem is magamot tartanom, házomban felnevelt kedves unokámot Petki Sárát jövődöbéli házastársul magának megkérvén böcsületes úri jóakaró uraméknak és atyámfiainak tetszéséből ígertem tekéntetes nemzetes Toroczkaí János uramnak, kinek is megadása napját rendeltem ez jelen való Szt. Jakab havának 27-ik napját szentpáli házamnál meglenni, melynek menyegzői lakadalma napja, hogy magyar nemzetünknek bévött szokása szerint böcsületesebben végben menjen, kérem nagy bizodalommal kglmedet, ne neheztelje mind az aszszonynyal ő kglmével együtt azon napra megjelenni, mely kglmed atyafi-ságos jóakaróját és fáradságát a miben fog parancsolni, tehetségem szerint meg igyekezem szolgálni. Továbbá pedig az Uristennek jó gondviselésében ajánlom kglmedet. Szent-Pál, 11. Julii 1694. Kglmed jóakaroja s szolgálja s atyafia

Haller János mp.

Kivül: Tekéntetes nemzetes Bethlen Gergely uramnak bizodalmas jóakaró öcsémuramnak. (Zárópecsét).

Jegyzet: A levélben csak a névalírás Haller János sajátkezű írása.

5.

Szent-Pál, 1694. november 18.

Méltóságos úr, nékem jóakaró uramöcsém, Isten szerencsés, boldog étellel áldja meg kglmedet.

Ilyen dolog felül kelleték kglmednek nagy bizodalmoson írnom. Szegény vöm Petki János uramnak meghitt Czirjék László nevű szolgálja találja meg, a mely most is az én kezem alatt az árvákat szolgálja, hogy az elmúlt felháborodott üdőben Bojér Tamás uram biztatásából ládáit keze alá adta, mert azt mondotta, hogy úgy visel gondot rája, mint az magájéra. Keze alá adván az ládáit, egy üdő mulva megüzente néki, hogy menjen utánna, mert nyitva találja az ládáit; oda menvén, hát ugyan úgy találja és a mi jobb egyetmása volt benn, mind oda vagyon. Kérem bizodalmosan kglmedet, szolgáltasson törvényt köztük, ne vallja szegény egyedül az kárt. Kelmed jóakaróját más dologban szolgálom meg kglmednek. Ezzel Istennek oltalmába ajánlom kglmedet. Szent-Pál, 18. Novembris A. 1694. Kglmed atyafia szolgálja

Haller János mp.

Kivül: Méltóságos úr Tekéntetes nemzetes Bethlen Gergely uramnak (Titulus) nékem jóakaró öcsémuramnak etc. (Zárópecsét).

Jegyzet: A levélben szintén csak a névalírás Haller János sajátkezű írása.

6.

Réten, 1695. december 15.

Mint jóakaró uramnak, kedves atyámfának ajánlom szolgálatomat kglmednek.

Toroczkai János fiam lévén kglmednél, az kglmed böcsületes izeneti meghozta nékem, kihez képest én is bátron írtam kglmednek; mennyi megbántódásim legyenek, azokrúl a fiam kglmeddel beszélhet, melyek annyival nehezebbek, a mennyivel rendtelenebb és méltatlanyabbaknak látom, mert mostani üdöhhöz képest a közönséges nyavalyát nékem is szenvednem kell, de ha felettébb nem súlyosodnék rajtam az sok bú, talán én sem vallanék nagyobb kárt másoknál, mert tavalytúl fogva ment el jószágomrúl száznegyven jobbágy, az kik nem az én szolgálatom miatt, hanem a szerfelett való húzás-vonás miatt mentenek el. Kérem kglmedet, beszélgetvén Haller Istvánnal, igyekezze ez aránt való nyavalyát is orvosolni.

A napokban réteni házomnál lévén, kicsinyben el nem futtattanak onnat is az tatároknak hirdetésével; immár az mint hallom, visszamentenek, de én nékem úgy tetszik, jól volna Moldovában is megriasztani azokat, ha az németek könnyű hadat választanának ki, azok között magyar had is ha lehetne, bár csak ötszáz oly helyre mehetnének Moldova széliben, a honnat hirtelen hírt sem vihetnének felőlük, megkémelvén azokat az tatárokat, másnap éppen helyekre mehetnének és felverhetnék az egész táborokat. Úgy gondolnám, hogy ha ilyen formában vennék meg az kölcsönt rajtok, ők is hátrább hadnának az erdélyi prédálásban; én azt hallom böcsületes csiki nemes embertől, hogy a moldovai vajda fizetésén is tart tatárokat, és az olyanok bátorzkodnak annyira Székelyföldre ellen, mert moldovai ember a ki vezeti őket.

Elhittem, Bethlen Miklós uramat egész tanúsággal bocsátotta kglmetek udvarhoz, a többi között nem utolsó lött volna arról is tudósítani az udvart, hogy az császár ő felsége Erdélyben lévő hadai kétszeres fizetést vesznek rajtunk, holott magunk is felvetjük egészen az portiot, ők is az quártélyban egészen felveszik, a mi nehezebb, annyira válogatnak az szegény ember búzájában, hogy el sem veszik, a mit adhatnának, holott a Nagy-Küküllőn innét a parasztság között kuldulásra jutott az embereknek jobb része; ez ilyeneket elhittem kglmed is jól tudja, de én el nem hittem volna, ha ide nem jöttem volna, hogy ilyen nagy fogyatkozásokat lássak.

Ezek után Isten oltalmához ajánlom kglmedet. Réten, 15. Decembris A. 1695. Kglmednek atyafia, szolgálja Haller János mp.

Kivül: Tekéntetes nemzetes Bethlen Gergely uramnak (Titulus) nékem kedves jóakaró uramöcsémnek etc. (Zárópecsét).

Jegyzet: E levélben is csak a névalírás Haller János sajátkezü írása.

(Az eredetiek a gr. Bethlenek keresdi levéltárában.)

Közli: DR. LUKINICH IMRE.

MAGYAR IRÓK LEVELEI A BÉCSI CS. KIR. UDVARI
KÖNYVTÁRBAN.

— *Dr. Esztegár Lászlótól.* —

(Első közlemény.)

A Magyar Nemzeti Múzeum megbízásából néhai dr. *Esztegár László* múzeumi őr 1903. év őszén irodalomtörténeti kutatásokat végzett a bécsi cs. kir. udvari könyvtárban. Működése eredményéről beszámolt abban a jelentésben, melyet tanulmányútja befejeztével a Nemzeti Múzeum könyvtára igazgatójához, dr. *Fejérpataky* Lászlóhoz terjesztett, de beszámolt nagyjában még az Irodalomtörténeti Közlemények olvasóinak is ama publikációjában, melylyel a bécsi könyvtárban gyűjtött anyag részletes közlését tervezte. Az első közlemény megjelent az Irodalomtörténeti Közlemények 1904-iki évfolyamában, de ezzel a közléssel meg is szakadt a gyűjtemény feldolgozása *Esztegár László* súlyos betegsége és a rá nemsokára váratlanul bekövetkezett halála folytán. Két és fél éve lesz pár hónap múlva, hogy az általa egybegyűjtött anyag további sorozata kiadatlanul és feldolgozatlanul áll és két éve mulik nemsokára, hogy hivatalos felterjesztésében kijelentett ama szándoka, hogy gyűjtését az Irodalomtörténeti Közleményekben közzé tegye, — egyéni viszonyai miatt nem teljesülhetett. Az ő kifejezett szándokának teszünk most tehát eleget, mikor az iratai között talált különféle jegyzéseket kiválogatva, — a bécsi könyvtárban végzett kutatásait rendbehozzuk, egybeállítjuk és e lapok hasábjain végakarataához képest közre adjuk.

Egy-két töredékben maradt, hiányos levélen kívül, a hagyatékában talált gyűjtést minden változtatás nélkül közöljük azzal a megjegyzéssel, hogy az Irodalomtörténeti Közleményekben megjelent sorozat mellett egy-két darab még a dr. *Esztegár* életében az Egyetemes Philológiai Közlöny és a Művészet című szaklapokban napvilágot látott. Jegyzetei alapján az utána következő kutatók munkájának megkönnyítésére még azt is megjegyezzük, hogy az »Autographen-Sammlung« gyűjtő cím alá foglalt levelestár különböző irodalmi professióban élt magyar íróktól tartalmaz még leveleket. Így például *Kalmár György*, *Danielik János*, *Reguly Antal*, *Katona István*, *Kis János*, *Gaal György*, *Remekházy János*, *Fessler Ignác*, *Desseffy Aurél*, *Fáy András*, *Mérey Móricz*, *Szemere Pál*, *Gyarmathy Sámuel*, *Sthály Ignác*, *Istvánffy Miklós*, *Pray György*, *Jankovich Miklós*, *Kollár János*, *Fényes Elek*, *Gyurikovich*

György, Csergheő Ferencz, Liszt Ferencz, Mátray Gábor, Deák Ferencz, Kossuth Lajos, Pulszky Ferencz, stb. azok, kiknek érdekesebb leveleit dr. Esztegár ismertetni óhajtotta a többi bécsi gyűjtemények magyar irodalomtörténeti szempontból való rendszeres átvizsgálásával. Jegyzései nyomán (melyek egyébként a Nemzeti Múzeum kéziratárában lesznek elhelyezve) állítjuk, hogy van e névsorban egy-két olyan is, a ki több, olykor tíz, husz, huszonöt levéllel is szerepel a bécsi könyvtár gyűjteményében, de ezeknek az ismertetésére Esztegár Lászlónak már nem volt sem ideje, sem ereje. A megszakadt munkát most végezzük el helyette az általa összeírott levelek közreadásával. Szolgáljanak ezek is a magyar irodalom történeti kutatás gyarapítására. A címzés nélkül való leveleket meghatározás nélkül, abban a sorrendben állítottuk egymás mellé a hogyan találtuk, tekintve, hogy a tartalmuk amúgy is nyomokat mutat a kutatóknak a címzettek személyiségének megállapítására. Miután pedig a kéziratot, vagyis a másolatokat nem volt módunk az eredetiekkel összehasonlítani, mindenütt az Esztegár egyébként gondos kéziratát tartottuk szem előtt a korrekurában még olyan esetekben is, mikor egy-egy kitétel kétségesnek látszott ugyan, de a kéziratban félreérthetetlenül így volt jelölve. A bécsi levéltár gyűjteményeinek rendszeres átvizsgálását és feldolgozását különben ez a szempont is kívánatossá teszi. A levelek így következnek:

Bacsányi és Bacsányiné levelei.

I.¹

A Monsieur Mr de Collin
en propres mains

d. 13. Nov.

Da Sie schon seit zwey Tagen nicht gekommen sind, so vermüthe ich, dass Sie nicht recht wissen wo ich wohne. Darum schicke ich Ihnen meine Adresse: Auf dem Kohlmarkte, im Brandauischen Hause No 1216 gegenüber dem Cafféhouse Milano im I-en Stock.

Kommen Sie nur recht bald; denn ich wünsche sehr das Vergnügen zu haben, Sie bey mir zu sehen. Indessen leben Sie wohl und froh. Ich bin
Ihr Freund
Batsányi.

N. S. Sollten Sie etwa durch Ihre Geschäfte verhindert werden oder sonst des morgens keine Zeit haben, so belieben Sie mir nur die Stunde zu bestimmen, wo Sie abkommen könnten, oder aber ich zu Ihnen kommen sollte. Es versteht sich von selbst, dass Sie auf keine Weise sich genieren dürfen. Nur bitte ich Sie, die Güte haben zu wollen mich hierwegen nur mit ein Paar Worten zu benachrichtigen.

¹ L. Szinnyei F. Bacsányi János, a »Tört. Életrajzok«-ban.

II.

(Batsányiné levele.)

Vom Hause den 26. Nov. 802.

L. B! Indem ich nachdenke, auf welche schickliche Art ich dem Verfasser des Coriolans meine Erkentlichkeit für das grosse Vergnügen welches ich bey dessen Vorstellung empfand, bezeugen könnte, fällt mir bey, unlängst in einem Aufsatz über seinen alten Vorgänger und Halbbruder Aeschylus gelesen zu haben, dass der Preis, welchen man damals den Siegern in der dramatischen Dichtkunst zu ertheilen pflegte, in einem Bock und einem Korbe mit attischen Feigen bestanden habe.

Ueber den Ursprung und Zweck dieser sonderbaren Art von Geschenken hätte ich mich gern belehren lassen, ich fand aber keine Erklärung daran; da der Herr Verfasser des Aufsatzes auch einer derjenigen Commentatoren gewesen seyn mag, welche wie du mir einst sagtest, die löbliche Gewohnheit haben, gerade da zu schweigen wo man eine Auskunft von ihnen haben möchte, obwohl sie sonst sehr geneigt seyn sollen, bey jeder anderem Gelegenheit zentnerschwere Proben ihrer tiefen Gelehrsamkeit zu geben.

Indessen gab diese Nachricht mir doch Anlass zu einer Idee die mir jetzt zur Ausföhrung meiner Absicht dienen könnte, wenn du mir dabey freundschaftlich an die Hand gehen wolltest.

Du weisst lieber Bruder welchen Eindruck diese Tragödie auf mich gemacht hat. Würde dein edler Freund Collin es mir wohl überdeuten, wenn ich Zeitgenossin und Mitbürgerin eines so erhabenen Dichters, Ihm ein Körbchen von meiner Arbeit voll türkisch-attischer Feigen verehrte, und statt des räthselhaften Bocks eine mässige Portion von den Herz erfreuenden Gaben des frästlichsten der Götter Griechenlands beyfügte mit dem Wunsche dass Er sie in einem tête-a-tête mit seinem lieben, und (wie du sagst) Seiner ganz würdigen Weibchen verzehren möchte.

Ich wüsste auf keine andere Weise Ihm meine Freude und meinen Dank zu bezeugen für das überaus grosse Vergnügen welches mir sein herrliches Kunstwerk gewährte.

Die geringfügigkeit dieser Gabe mag mit der Sitte des Alterthums worauf ich mich im Eingang dieses Schreibens berief, und mit der reinen Absicht der Geberin, die du lieber Freund wohl am besten kennst, mitschuldig werden.

Endlich muss ich auch noch dir mein Lieber! meine Freude über die Erfüllung deiner längst gemachten Versicherung zu erkennen geben, dass Collin wirklich bestimmt zu seyn scheint nicht nur den Ruhm unserer vaterländischen Schaubühne durch seine unsterblichen Werke zu befestigen, oder vielmehr ganz neu zu gründen, sondern durch die erhabene Tendenz derselben nach und nach auch die Gemüther seiner Mitbürger höher zu stimmen — mit sich zu erheben.

Gabriële Baumberg.

III.

(Batsányiné levele.)

Werthester Freund!

. . . . Mein Mann lässt sich Ihnen höflichst empfehlen, und freundschaftlich melden, dass Se Majestät der König von Frankreich geruht haben noch im Monath August des verflossenen Jahres gnädigst zu bewilligen dass er (mein Mann) seine Pension auch künftighin eben so fortbeziehen und lebenslänglich geniessen könne als wenn er noch immer in Frankreich lebte und daselbst ansässig wäre.

Sollten Sie hintan noch nichts gehört haben, wie wir es vermuthen müssen, so wird diese Nachrichten Ihnen als Freund und Landmann, gewiss nicht gleichgültig seyn.

Ich habe die Ehre zu seyn

dero

den 6 Juli 1818

Linz, an der Promenade No 12.

ergebenste Dienerin

Gabriele Batsányi

geb. Baumberg.

IV.

(Schedius Lajos levele.)

Seiner Wohlgeboren Herrn Joseph v. Littrow Director der k. k. Universitäts Sternwarte in Wien.

Hochverehrter Freund!

Es wird Ihnen wohl bekannt seyn, verehrter Freund, dass ich mich jetzt mit der Herausgabe einer grossen Karte von Ungarn befasse, in Verbindung mit einem sehr geschickten und zur Ausführung eines solchen Unternehmens ganz geeigneten Ingenieurs, Namens Blaschnek. Das erste Blatt davon wird bereits gearbeitet; H. Stein, Kupferstecher des General quart. Meister Stabs in Wien hat den Stich davon und die Leitung der dazu nöthigen Vorbereitungen und andere Handarbeiten übernommen. Es soll derselbe ein höchst geübter Künstler in diesem Fache und ein Mann von trefflichem Charakter seyn. Da wir aber doch von ihm entfernt sind und uns daran unendlich gelegen ist, dass die Arbeit so vollkommen als möglich geliefert und dabei auch so fleissig und schnell, als es seyn kann, zu Stande gebracht werde, so wünsche ich Ihre Güte und Freundschaft für mich dazu in Anspruch zu nehmen, dass Sie von Zeit zu Zeit nach Ihrer Bequemlichkeit, diesen Künstler besuchen, ihm nachsehen, ihn aufmuntern oder auch zurechte weisen möchte, wo es nöthig seyn dürfte. Indem H. Stein eine unbegrenzte Hochachtung für Sie hegt, so freute er sich ungemein darüber, als wir ihm anzeigten, dass ich Sie um diese freundschaftliche Theilnahme an dem Werke ersuchen würde. Ich hoffe, oder bin vielmehr überzeugt, dass Sie mir sowohl im Inte-

resse der Wissenschaft als auch aus der Ihnen eigenen freundlichen Gefälligkeit die Gewährung meiner Bitte nicht versagen werden. Ich verharre stets mit der aufrichtigsten Hochachtung Ihr ergebener Freund und Diener

Pesth den 25. Nov. 1832.

Ludwig Schedius.

V.

(Pyrker László levele.)¹

Euer Wohlgeboren! Der nur durch einen frühzeitigen Tod verhinderten Ausführung eines grossen Entwurffs und Ihrer günstigen Meinung in welcher Sie mir jene zutrauten, verdankt das Heldengedicht Rudolf v. Habsburg sein Daseyn, von welchem ich die Ehre habe das beyliegende Exemplar mit innigem Dank für Ihre Aufmunterung und mit tiefer Hochachtung für Ihre hohen Verdienste um die vaterländische Litteratur, deren Zierde Ihre Werke sind, hiemit zuzusenden. Wohl mir, wenn es den Erwartungen die Sie davon hegten, entspricht; der ich mit dem Ausdruck obiger Gesinnungen die Ehre habe zu seyn

Euer Wohlgeboren

Am 24. Okt. 824.

ergebenster Diener

I. L. Pyrker.

VI.

(Szabó István levele.)

Tekintetes Ur!

Tíz éves pap létemre, minden órán jobbat várok; 's ihol Majus 14-kén Kegyed levelét hozták.

Harmad napja ennek, és még mindig szédülve függök 'a feltűnt szép csillagon. — Tíz évtől falvi lakos, csak mezőn és négy fal között laktam, ott 'a mosolygó természetben, itt 'a megholtak viszhangos sirboltjában. A' hegyen tul senki nem ismért; innen kevés. Fialat és boldog voltam. Helyet kelle változtatnom, hogy egy világtalan paptársam bennem gyámot leljen. Ha régi mezőm és négy falaim szép emlékezete nem viditna, panaszolnom lehetne. 'S midőn minden órán jobbat várok, megjött az, egy isméretlen, de régóta mélyen tisztelt kéztől.

A »görög virágok« érne talán valamit, de kilencz évnek felét itthon várja és nem siet maga vesztére. Most három részre osztom: az egyik gehennára való, másikon igen sokat kellene simítani, az utolsó még nem szégyenlem.

Hogy a' hellen Muza magyar beszéde Tekintetednél figyelmet lelt, az nem csak legdicsebb jutalmam nekem, hanem kerülhetetlen ösztön

¹ A kéziratlapon e levél fölött ceruzával írva Esztegar László következő jegyzései olvashatók: »Pyrker L. 21 levele nagyobbreszt életrajzi érdekességűek. XIII. 36. »Meine Bäume« költ. kézírata. »Abraham Verheissung« kézírata plajbászszal.«

serény dolgozásra. Olly kedv a' munkához, annyi vonzódás nemzeti nyelvünkhöz, minőt lelkemben érzek, kedvezőbb körülmények között némi siker nélkül nem maradhatna. Így minden csak lopva megy. Ha kedvet lohatnak, és ha időt lohatnak, mostan Isokrates panegürikos-át fordítgatom, melly régi birálatok szerint, minden beszédek közt legszebb, mint Demosthenes koronája, legderekabb.

Ugy kedvezzen nékem az élet, mint Kegyed jobbát fogadom és tisztetem. Éljen Izidor!

Olgyán, Május 16-kán 1836.

Szabó István.

VII.

(Kiss Lajos levele.)

Nagyon tisztelt Tettes Ur. T. Döbrentei Gábor Budán.

Igen becses sorait vévén az azokban ajánlott tárgyat figyelemben tartottam s most midőn az felérkezvén a F. Cancellaria által tárgyalatni készül, nem kések kegyedet bizonyossá tenni, hogy a bennem helyezhetett bizalomnak megfelelni s minden teendőket gondosan megtenni annál szivesebb örömmel fogok, mennél biztosabban reménylem az ide való fő uraknál kegyed eránt már tapasztalt jó hajlandóság szerint ezen ügynek kívánt kimenetelét.

A fő kancellár hosszabb betegeskedése után a jövő ülésben fog először megjelenni.

Igen becses hajlamába ajánlva nagyon megkülönböztetett tisztelettel vagyok

a Tettes Urnak

alázatos szolgája

B. 29/7 843.

Kiss Lajos.

Kaptam Egerben aug. 8 d. (Döbrentei jegyzése.)

VIII.

(Szalay László levele.)

Dátum nélkül.

Baron Eötvös ist der festen Meinung, dass der Carthausi schon im Satz ist, und ich warte nun schon über ein Monath auf den Anfang. Haben Sie die Güte die Sache zu beschleunigen und mir darüber einige Worte zu schreiben, damit ich den Baron verständigen könne. Da ich unwohl bin, bitte den Brief in die Wohnung meiner Mutter zu schicken.

Hochachtungsvoll

Szalay (László).

IX.

(Szalay László levele.)

Illustrissime Domine Baró,

Literas Tuas, quibus Eruditam Societatem Hungaricam super detecto nuper, Constantinopoli in suburbio Galatensi, Helenae Zrinyiae tumulo et

detectionem hanc comitantibus circumstantiis, edocuiſti, Eadem Societas in hungaricum verſas operi ſuo periodico »Tudománytár« inſerendas juſſit, Tibique pro eo, quo Inſtitutum noſtrum amplecteris, benevolentia hiſce gratias dicit.

Valeas Vir Illuſtriſſime, Eruditae Societatis Hungaricae memor et incolumis quam diutiſſime!

Peſt 30 Sept. 839.

Ladislauſ Szalay
ejusdem Societ. Actuariuſ
in abſentia Secretarii.

X.

(Gyarmathy Sámuel levele.)

1796.

Koch Collegien Rath levelére Petersburgba ezt a vállaſzt küldöttem:

Hochwohlgebohrner Collegienrath
Hochverehrter Herr und Gönner,

Ihr ſchätzbarer Brief, den mir Herr H. Blum gütigſt zugeſchikt hat, gab mir die gewünschte Veranlaſſung an Sie ſchreiben zu dürfen. Ich habe Ihre Philologiſche und Hiſtoriſche Bemerkungen mit vielen Vergnügen gelesen und daraus eine Belehrung geſchöpft, die ich in vielen gelehrten Werken umſonſt ſuchen würde. Ich habe ſie vielen guten Freunden mitgetheilt, deren Lieblingsſtudien die ungrische Geſchichte iſt, die waren nicht wenig überrascht im Auslande einen ſo eifrigen Gelehrten Landmann zu entdecken, der die ungarische Geſchichte mit manchen neuen Wahrheiten bereichert hat. Es iſt wahr, Ruſſland iſt der Ort, woher wir manches neue warten dürfen wo die Spuren unſerer Vorältern ſowohl ſchriftlich als in anderen Denkmählern noch biſ heut zu Tage aufbewahrt ſind. Wir ſind alſo Ihnen H. C. R. ſehr vielen Dank ſchuldig, die Sie in unſ durch Ihren erſten Brief die angenehme Hoffnung erweckt haben noch manche theure verborgene Schätze aus Ihren Papieren hervorziehen zu können.

Wollte Gott, daſſ ich dieſe Nationen nicht nur aus den Grammatiken, Wörterbüchern und Reiſebeſchreibungen, ſondern von Angesicht zu Angesicht, wie Sie in Ihrem Briefe ſehr gütig erinnern, können lernen konnte. Aber — — daſſ bleibt mir auf ewig ein Pium Deſiderium. Mein geringes Vermögen macht mir eine ſo weite Reiſe unmöglich, und Unterſtützung von hohen Händen zu warten, daſſ heiſſt Schlöſſer in die Luft zu bauen. Sollte Ihnen kein Hilfsmittel, kein Weg zu dieſem Endzwecke erdenkbar ſeyn?

Um Sie mit meinem Werke noch bekannter zu machen, wollte ich 3 Exemplare nach Petersburg ſchicken, aber die Gelegenheit dazu entfindig zu machen war die grösste Schwierigkeit beſonders die gegenwärtige Lage der Dinge macht ein groſſes Hinderniſſ in ſolchen unternehmungen.

Ich glaube Sie könnten mir hierin den beſten Rath geben, kann ich es mit der Poſt ſchicken? Es werden ja auf den Gränzen, alle Bücher zurückgewieſen, oder abgenommen? Von Kaufleuten kan man

auch nicht erhalten, dass Sie sich mit derley Kleynigkeiten abgeben sollten. Im october erst bietet sich eine Gelegenheit an, da unser Palatin seine Gemahlin abholen lassen wird, da denke ich erst die 3 Exemplare überschicken können. Aber das ist mir ein wenig zu spät, ich bin sehr begierig Ihnen mein Werk so geschwind als möchlich einzuhändigen, Haben Sie also die Gewogenheit und zeigen Sie mir ein kürzeren Weg. wodurch am wenigsten Sie ein Eexemplar also bald erhalten mögen.

[Sollte aber mir nur gelingen die 3 Exemplare bis zu Sie kommen zu lassen so bitte ich Sie gehorsamst eins davon für sich selbst (als Zeichen meiner innigsten Ergebenheit) zu behalten, das zweite der Gelehrten-Gesellschaft zu St. Petersburg ehrerbietig einzureihen und das Dritte seiner May. dem Kaiser vermittelst der Gel. Gesellschaft gehorsamst unterlegen zu wollen. Kann ich dies durch Ihren wohlthätigen Beystand erreichen, so giebt mir das Bewusstsein in gehörigem Orte bekannt gemacht zu haben das grösste Vergnügen und die vollkommene Zufriedenheit.]

Die unerhoffte Güte und schätzbare Zuneigung die ich aus Ihrem werthesten Brief sehen kann, lassen mich das beste hoffen und versichern dass ich von Ihrer Vaterlands-Liebe alles mögliche fordern kann. Mit dieser Hoffnung belebt erwarte ich mit der nächsten Post Ihre gewünschte Antwort, daraus ich über meine Fragen Belehrung schöpfen werde. Habe ich einmal den Weg entdeckt wodurch ich Ihnen meine Ideen von Zeit zu Zeit mittheilen kann, so stehen Sie in Gefahr von mir alle Augenblicke neue und neue Briefe zu erhalten. Haben Sie mein Buch gelesen, so werden Sie Stoff genug finden nachzugrübeln und Ihre Meinungen mitzutheilen und mir neue Fragen vorzulegen damit wir auf diese Art ganz neue Ideen entwickeln mögen.

Darf ich Ihre gütige Antwort hoffen? so bitte ich Sie ihm nach Wien an den Herrn Görög Hofmeister des jungen Fürsten Esterházi zu adressieren, denn alle meine Briefe bekomme ich nach Clausenburg in Siebenbürgen durch seine Vermittelung.

(A levél írója: Gyarmathy Sámuel.)

Közli: DR. BANYAI ELEMÉR.

KÖNYVISMERTETÉS.

Lendvai Miklós. *Bessenyei Ferencz emlékezete.* (Olvastatt a temesvári »Arany János-társaság« 1906. évi január hó 18-án tartott ülésében.) Arczképpel. Temesvár. 1906.

A temesvári Arany János-társaság, egyik elhalt tagjának emlékezetét újítja fel e 60 lapra terjedő füzetben. Az elhunyt tag hirlapi (prózai és verses) dolgozataiból bőven közölt mutatványok, adomák, stiklik, levélkivonatok stb. során, eléggé találó egy pár vonás jellemzi B. F.-et. Ezek egy része az emlékbeszéd szerzőjétől származik, nagyobb része B. F.-é magáé. Hogy B. F.-ben »sokat vesztett a magyar irodalom s legtöbbet abban, a mi benne veszett, mert nem forrt ki belőle«, oly mondas, mely igaz is lehet, barátság és kegyelet pedig mindenkor mondhatja. Az igazság mellett szólnak azok az önismeretre valló nyilatkozatok, a melyekkel B. F. a maga tehetségét, szerinte nem kielégítő képeztetését s körülményeit emlegeti. A barátság, kegyelet a közvetlen tapasztalásból merít s méltán hálás az élvezett derűs perczekért, az eleven ész s emlékezőtehetség készletéből helyén s idején alkalmazott ötletekért, valamint a kiváló utánzóképeséggel párosult ügyes előadásért. Azt, hogy előadásbeli ügyesség s írásbeli formatökély különböző s egymástól igen távol is állható két dolog, ennek az emlékbeszédnek során is észreveszszük, kivált ha ezzel együtt B. F.-ben költőt keresünk. Erre a közölt versek se formailag se tartamilag nem jogosítanak.

Arany János tanítványai közül nem egy gondolta azt, hogy benne is rejlik valamelyes költői szikra. Lehet, hogy B. F. is gondolt egyszer-másszor ilyesfélért, de ez a gondolat nem háborgatta annyira, hogy tőle nyugodni ne tudott volna. Az ő eleven gyermekesztét inkább az ragadta meg, a mit Arany előadásain Bessenyei Györgyről hallott s attól kezdve saját Besnyei neve helyett holtáig Bessenyeit írt. Talán nem ő kezdte s nem egyedül gyakorolta. A magát nagymegyeri Besnyei Györgynek író mátyusföldi senior, ki a bibliát fordította s pár könyvet is adott ki, vele egy családból származott; (noha B. F. elei szapi Besnyeieknek írták magokat) mégis ma már Bessenyeinek írnák őtet is (*Uj Magyar Aihenás*). Az anyai ágon ebből a családból származott Karacs Teréz is; tiszta tudomása ellenére, *Visszaemlékezés öt Bessenyeyre* című czikkében (Békés-gyulai Híradó. 1888. 18. 19. 20. sz.) Besnyeieket és Bessenyeieket hord össze: holott már Nagy Iván megjegyezte, hogy Bessenyei György családja tiszántúli volt, míg a galanthalai B.-k, valamint a szapi, nagymegyeri stb. Besnyeiek dunántúliak.

Egyébiránt azt mondják, hogy a ki csónakban áll s hajón megerősített kötelet fogva vonja magát a hajóhoz, annak úgy tetszik, mintha a hajó közelítene a csónakhoz. B. F. ezt a Bessenyeiséget, a név használásán kívül nem igen vitatta, legfeljebb talán akkor, midőn a nyiregyházi szoborhoz modellnek ajánlkozott, és midőn fia béráltatásáról némi Kazinczyskodással ír levelében (45. l.) Nem lehet ugyan tudni, hogy Bessenyei Györgyre gondol-e, vagy Besnyei Györgynek a madari ref. papnak a testvérére, ki győri kanonok volt? Minthogy B. F.-nél a tréfa és móka volt a fődolog s a miből csak ilyesmí származhatott, azt túrta, hagyta s szívesen elősegítette; sohasem lehetett tudni, hogy mivel mi a tulajdonképpeni célja. Ilyen volt a Hegedüs Sándor miniszter rovására üzött tréfa is, a minek ránézve nagyon komoly következése lett. Ő talán ezt sem látta olyannak, a milyenné fejlődött, de mindesetre hozzájárult kedvetlensége neveléséhez.

Egyéniségének csaknem fascináló hatása volt — kivált az idősebb emberekre, Ormós Zsigmondra, Vukovics Sebőre s másokra. Azzal, hogy rá valaki és valami mélyebb hatást gyakorolt volna, bajosan lehetne vadolni. Maga útján járt s önállósága mégis annyira eclecticuskodó volt, a mennyire azt tréfái, mókái, barátkozásai mondhatni szükségessé tették. Komoly és nem komoly dolgokban együtt haladt másokkal, míg kedve tartotta, s különvált, ha a dolgot unni kezdte, vagy magára nézve ezt is meg a környezetet is felcserélendőnek vélte. Az előbbi helyzet kifigurázásában is kedve telt, de ha ezt versben cselekedte, mint az emlékbeszéd 23. lapján olvasható *A kutya-hecz* mutatja, nem emelkedett feljebb az útszéli fűzfák magasságánál, a mikor az egyik strófában magáról mondja a szerző, hogy:

A negyedik »nagynak« van kihíresztelve,
Mert hogy kutyasággal színig meg van telve;
Folyton ugat, nem hágy senkinek sem békét,
Hanem azért senkit sem harapott meg még.

A valóságos cynismusnak hajdani hegedüsökhöz méltó hangján fokozza a vaskos allegoriának csak a legnyersebb publikum ízlését gyönyörködtető hatását.

Az *Alkalmi vers* és *Birói végrehajtás* is afféle alkalomra, nem egészen alkalmas módon készített versemények; az *október 6* pedig Vörösmarti szavaira emlékeztetve azt sejteti, hogy előbb-utóbb minden nyűtt vonóból bot lesz.

A verselő fogyatékoságát szükségtelen példákkal bizonyítani, míg prózája az ízlés rovására is ritkábban bicczent s élvezhetőbb. Azzal ne törődjünk, hogy a »danaék hordóját« (55., 56. l.) ki hogyan érti, de a Függelék első lapján (49. l.) olvasható *sütő vak*-ról meg kell jegyeznünk, hogy az *tűtő-vak* helyett áll, a mi nem minden vidéken ismeretes kifejezés. Valami szószedő útján még szótárba kerülhetne a *sütő vak* s ki tudja mily szómagyarázatoknak válnék kiadó kovászává!

REPERTORIUM.

- A. Z. 20, 982 magyar író. Szerda 144—146. l. (Színnyei. Írók életéről.)
Angyal Dávidné. Péterfi Jenő sírjára. Szerda 209—213. l.
Bacsányi János költői levele Orczy Lőrincz báróhoz. Egy Filozófusnak
Érzékenységei 1792. esztendőben. Közli dr. Kardos Samu. Régi okiratok 7., 8. sz.
Bagyary Simon. Adalék Szamosközy István életrajzához. Századok 80. l.
Bányai Elemér dr. Fáy András kiadói. Régi okiratok 7., 8. füz.
Bányai Elemér. Horvát István naplója. Budap. Hírl. 354. sz.
Beöthy-Badics. Magyar irodalomtörténet. I. 3. kiad. Ism. Görcsöni Dénes.
Alkotmány 21. sz.
Berzeviczy Albert. Régi emlékek. Budapest. 1907. Ism. dr. Szlávik Mátyás.
Eperj. Lapok 52. sz.
Császár Elemér dr. Mikes Kelemen. Szerda 166—174. l.
Farkas Imre. Csipkefátyol. Budapest. 1906. — Ism. Szilágyi Géza.
Szerda 197. l.
Faust Imre. Petőfi és a drámaiság. Debreczeni Főisk. Lapok 49. évf. 1. sz.
Ferenczy János. Tompa Mihály első szerelme. Egyetértés 354. sz.
Ferenczy József. Egy rajongó magyarról. Egyetértés 354. sz. (Beksics
Gusztávról.)
Gárdonyi Géza. Ábel és Eszter. Ism. Fenyő Miksa. Hét 1907. 3. sz.
Gömbösné Galamb M. Fehér regény levelekben. Budapest. Ism. dr. Fenyő
Miksa. Szerda 150. l.
Gyagyouszky Emil versei. Budapest. 1906. Ism. csr. Népszava 304. sz.
Gyulai Ágost. Legendák Könyve. Ism. t. Budap. Szemle 129. köt. 123—126. l.
Hajnóczky Iván. Szentjóni Szabó László élete. 1905. Ism. Gálos Rezső.
Herczeg Ferencz. Magyar nők Petőfiért. Az Ujság 1907. 24. sz.
Századok 71—73. l.
Horváth Cyrill. Alexandriai szent Katalin verses legendája. Philol. Közl.
1907. 9—25. l.
Jakab Ödön. Róza. Budapest. Ism. Szilágyi Géza. Az Ujság. 352. sz. —
R., Pester Lloyd 1907. 18. sz. mellékl. — Alfa. Budap. Hírl. 358. sz.
Kafka Margit. A gondolkodók. Budapest. Ism. Szini Gyula. Szerda 85. l.
Kanyaró Ferencz. Melius ismeretlen és elveszett művei. Könyvszemle
289—320. l.
Karenovics József. Zrinyi Miklós hős költészetünkben. 1905. Ism. Szabó
Jenő. Phil. Közl. 68—66. l.
Kemény Zsigmond br. összes művei. 9—11. köt. Budapest. 1906. Ism.
dr. Berki Miklós. Magy. Állam 294. sz.
Kertész Kálmán. Elbeszélések. 1906. Ism. dr. B. J. Kath. Szemle.
1907. 120. l.
Kéry Gyula. Petőfi szerelme és házassága. Sass Károly hátrahagyott
főljegyzései nyomán. Budap. Hírl. 354. sz.
Kisbán Miklós. Naplegenda. Írta Szini Gyula. Szerda 195—197. l. — *ván.*
Az Ország 93. sz.

- Kristóf György dr.* Megjegyzések Kemény Zsigmond írói pályájához. Uránia 446—449. 1.
- Lederer Béla* művei. Ism. Sebestyén Károly. Uj Idők 1907. 5. sz.
- Lengyel Miklós.* Tompa Mihály élete. 1906. Ism. V. J. Századok 68—70 1.
- Lux Terka.* A mire születünk. Budapest. Ism. Szilágyi Géza. Szerda 87. 1.
- Madarász Flóris dr.* A veszprémi nyelvvelők. Budap. Hirl. 354. sz.
- Margalits Ede.* Kerceselich Ádám Boldizsár. 1715—1778. Századok 36—51 1.
- Mikes Kelemen* törökországi levelei. Budapest. Franklin. Ism. Császár Elemér. Philol. Közl. 1907. 60—63. 1. — *L—D.* Századok 66. 1.
- Mikulics Károly.* Zágoni Mikes Kelemen élete. Trencsényi Lapok 47. sz.
- Mixich Lajos dr.* Földi János házassága. Pesti Napló 352. sz.
- Nagy Endre.* Apostol a Hódságon. Ism. M. J. Egyetértés 354. sz.
- Nagy Sándor.* Faust és Az ember tragédiája. Debreczeni főiskolai Lapok 49. évf. 4. 5. sz.
- Pekár Gyula.* Delilah nyoszolyája. Budapest. Ism. Jób Dániel. Szerda 147—150. 1.
- Pintér Jenő dr.* Jászberényi Pál. Jászkürt 34. sz.
- Pirovits Aladár.* Az új nemzeti és az állandó budai színház. Budap. Hirl. 1907. 22. sz.
- Porzó.* Új hantok. Budapest, 1906. Ism. Ruttkay-Rothauser Max. Pester Lloyd 187. sz.
- Riedl, Fr.* A History of Hungarian Literature. London 1906. Ism. Salgó Ernő. Szerda 334. 1. — Pukk. Alkotmány 302. sz.
- Ruttkay-Rothauser, Max.* Max Falk als Journalist. Pester Lloyd 243. sz.
- Seress László.* Kossuth Lajos, az újságíró. Pesti Napló 354. sz.
- Stolz Ferencz.* Bánk bán egy osztrák író felfogásában. Debreczeni főisk. Lapok 49. évf. 2. 3. sz.
- Sz—n.* Petőfi és Arany jelentősége irodalmunkban. Udvarhelyi Híradó 33. sz.
- Szekfü Gyula.* Schesaeus-kézirat a Nemzeti Muzeumban. Könyvszemle 321—334. 1.
- Szinnyei József id.* Magyar írók élete. 100-ik füzet. 1906. Ism. dr. Gulyás Pál. Könyvszemle 363—365. 1.
- Szinnyei József id.* A repertoriumok haszna. Szerda 188—190. 1.
- Tömörkény István.* Föregteg János mint közérő. Budapest. Ism. Dr. Salgó Ernő. Szerda 146. 1.
- Toncs Gusztáv.* Hiador. Budap. Hirl. 1907. 20. sz.
- Váczy János.* A nyelvújító harc a forduló ponton. M. Nyelv 1907. 1—16. 1.
- Vikár Béla.* A nótafák. Bácska 92. sz.
- Zuboly.* Az utolsó jurátus. (Egy jurátus-költő irodalmi hagyatéka.) Az Ország 195. sz. (Lisznyay Kálmán.)

Összeállította: HELLEBRANT ÁRPAD.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő FOLYÓIRATOK:

Akadémiai Értesítő. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti **Heinrich Gusztáv** főtktár. Tizennyolczadik kötet. 1907. évf.

A M. Tud. Akadémia üléseiről a tárgyalásokat jegyzőkönyvi alakban, az üléseken fölolvastott emlékbeszédeket, jelentéseket, bírálatokat, valamint az értekezések kivonatát (ha ugyan a kivonatozásra alkalmasak) külön czikkek során közli. Ismerteti az osztályértekezletek és állandó bizottságok tárgyalásait, kiszemelve belőlük azokat, a melyek szélesebb köröket is érdekelhetnek. Az Akadémia kiadásában vagy az ő támogatásával megjelent munkák- és folyóiratokról tárgyas ismertetéseket közöl vagy az illető szerzők és szerkesztők, vagy más megbízható szakférfiak tollából. Megjelenik minden hó 15-én. Évi előfizetési ára 6 K. Az »Akadémiai Értesítő«-t díjtalanul és bérmentve kapják: az Akadémia minden rendű beltaggjai, alapítványtevői s a Könyvkiadó Vállalat pártoló tagjai. Az I—XVII. kötet még néhány példányban rendelkezésre áll. Egy-egy kötet ára 6 kor.; a Könyvkiadó Vállalat új aláíróinak 4 kor. 50 fill.

Archaeologiai Értesítő. Uj folyam. XXVII. köt. 1907. A M. Tud. Akadémia arch. bizottságának és az orsz. régészeti s embertani társulatnak közlönye. Szerkeszti **Hampel József**.

Czélja a hazai és külföldi archaeologiai és műtörténelmi mozzanatokot a közönséggel megismertetni, és kisebb archaeologiai s műtörténelmi czikkeket közölni. Megjelenik évenként öt füzetben, mindenkor hat nagy ívnyi tartalommal és számos képpel, február, április, június, október és december hónapok 15-ik napján. Bolti ára 12 kor.; egyes füzetek ára 2 kor. 40 fill.

Athenaeum. Philosophiai és államtudományi folyóirat. A M. Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti dr. **Pauer Imre** osztálytitkár. Tizenhatodik évfolyam 1907.

Az »Athenaeum« a philosophia és államtudományok szakszerű művelését és tudományos irodalmi fejlesztését tűzi feladatául. Megjelen az Akadémia kiadásában évnegyedenként, évi 20–30 ívnyi tartalommal. Előfizetési ára 10 korona

---

Irodalomtörténeti Közlemények. Tizenhetedik évfolyam. 1907. Szerkeszti **Szilády Áron**, a bizottság előadója.

E negyedévenként megjelenő folyóirat a M. Tud. Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából bocsáttatik közre s irodalomtörténeti tanulmányokat és adatokat közöl. Előfizetési ára egész évre 10 kor., egyes füzet ára 3 kor.

Mathematikai és Természettudományi Értesítő. XXV. kötet, 1907. A M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata. Szerkeszti König Gyula osztálytitkár.

A »Mathematikai és Természettudományi Értesítő« a M. Tud. Akadémia III. osztályának folyóirata, melyben az ülésein részletesen bemutatott vagy csak röviden bejelentett tudományos munkálatokat teszi közzé, föltéve, hogy a követelményeknek megfelelnek. Az Értesítőben csak oly közlemények foglalhatnak helyet, melyek az illető szaktudomány művelésében az elért eredmények vagy a használt módszerek tekintetében haladást jeleznek és irodalmi szempontból is kellő gonddal készültek. Terjedelem tekintetében az Akadémia rövid és szabatos fogalmazást kíván, melyben a dolgozat tudományos tartalmának megértésére szükséges részletek kellően kidomborodnak. Az Értesítő évi öt füzetben jelenik meg; a füzetek megjelenési határideje február, április, június, október és december hónapoknak mindenkor utolsó napja. Előfizetési ára egy-egy kötetnek 10 kor.

Nyelvtudományi Közlemények. XXXVII. kötet. 1907. A Magyar Tudományos Akadémia nyelvtudományi bizottságának megbízásából szerkeszti Szinnyi József.

A tágabb értelemben vett magyar nyelvtudományt öleli fel, melynek feladata: a magyarral hason alkotású altáji nyelveket behatóan tanulmányozni s tudományosan feldolgozni, kiváló tekintettel arra, hogy a magyar nyelv tényeinek relderítésére vagyis tudományos megfejtésére szolgáljanak. Más, bár nem hason alkotású nyelveknek, a melyek a magyarral történelmileg érintkeztek, reá gyakorolt hatását feltüntetni. Megjelenik negyedévenként, még pedig márczius, június, szeptember és december elsején. Az egész évfolyam legalább harmincz ívből áll s előfizetési ára 6 kor.

Nyelvtudomány. A M. T. Akadémia nyelvtudományi bizottságának megbízásából szerkeszti Asbóth Oszkár.

Május és november 15-én jelenik meg. Egy kötet négy-ötíves füzetből áll és ára 6 korona. Egyes füzet ára 1 kor. 50 f.

Megrendelhetők

a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-hivatalában

Budapesten, V. kerület, Akadémia-utca 2. szám.